

Mia Hakovirta ja Minna Rantalaiho

Taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa

Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 124

KELAN TUTKIMUSOSASTO | HELSINKI 2012

Mia Hakovirta ja Minna Rantalaiho

Taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa

Kirjoittajat

Mia Hakovirta, VTT, yliopistonlehtori
Turun yliopisto, sosiaalitieteiden laitos
etunimi.sukunimi@utu.fi

Minna Rantalaiho, YTM, sosiaalityöntekijä
Salon kaupunki
etunimi.k.sukunimi@salo.fi

Sarjan julkaisut on hyväksytty
tieteellisessä arvioinnissa.

© Kirjoittaja ja Kelan tutkimusosasto

Graafinen suunnittelu: Pekka Loiri

ISBN 978-951-669-904-5 (nid.)
978-951-669-905-2 (pdf)
ISSN 1238-5050

Juvenes Print
Tampere 2012

Tiivistelmä

Hakovirta M, Rantalaiho M. **Taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa**. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 124, 2012. 143 s. ISBN 978-951-669-904-5 (nid.), ISBN 978-951-669-905-2 (pdf).

Tutkimuksessa tarkastellaan taloudellista eriarvoisuutta lapsuudentutkimuksen viitekehyksessä ja lasten näkökulmista käsin. Tutkimuksessa kysytään, mitkä taloudellisten resurssien erot jäsenyivät lasten näkökulmista tarkasteltuina merkityksellisinä, mitä lapset itse käsittävät eriarvoisuudella sekä miten he eriarvoisuuden kokevat. Tutkimuksessa tarkastellaan myös sitä, minkälaisissa yhteyksissä taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa esiintyy, mitä seurauksia eriarvoisuudella lasten elämässä on ja minkälaisia keinoja ja toimintamalleja lapsilla on puuttua taloudelliseen eriarvoisuuteen omassa arjessaan? Tutkimus on laadullinen tutkimus. Tutkimusaineisto koostui keväällä 2011 kerätystä viides- ja kahdeksaluokkalaisten lasten teemahaastatteluista ja eläytymistarinoista sekä lasten eläytymistarinoihin liittämistä piirustuksista. Analyysimenetelmänä käytettiin laadullista sisällönanalyysiä. Analyysissa kiinnitettiin huomiota erityisesti lasten eriarvoisuuden kokemuksiin sekä eriarvoisuutta koskeviin ajatuksiin ja merkityksenantoihin. Tutkimus osoittaa taloudellisen eriarvoisuuden olevan läsnä lasten arjessa monin eri tavoin, erityisesti erilaisina kuluttamisen ja kulutusmahdollisuuksien eroina. Kuluttaminen on osa lasten arkea, ja siihen sisältyy tiettyjä odotuksia, joista lapset ovat tietoisia ja joista poikkeamisen he saattavat kokea haastavana. Tutkimuksessa kuvataan, miten lasten väliset erot kulutusresursseissa tuottavat eriarvoisuutta, joka edelleen määrittää lapsen sosiaalista osallisuutta ja asemaa vertaisryhmässä. Taloudellinen samanarvoisuus voi olla ystävyyden mahdollistava tekijä, kun taas taloudellinen eriarvoisuus voi pahimmillaan johtaa syrjimiseen, ryhmästä ulos sulkemiseen ja kiusaamiseen. Tutkimus osoittaa, miten lapset omalla toiminnallaan rakentavat aktiivisesti omia strategioitaan selviytyäkseen tilanteista, joissa lasten väliset taloudelliset erot ovat läsnä.

Avainsanat: taloudellinen eriarvoisuus, lapset, nuoret, köyhyys, kulutus, lapsuudentutkimus, haastattelut, eläytymistarinat, eläytymismenetelmä

Sammandrag

Hakovirta M, Rantalaiho M. **Ekonomisk ojämlikhet i barns vardag**. Helsingfors: FPA, Social trygghet och hälsa: undersökningar 124, 2012. 143 s. ISBN 978-951-669-904-5 (hft.), 978-951-669-905-2 (pdf).

Undersökningen granskar ekonomisk ojämlikhet ur ett barndomsforsknings- och barnperspektiv. I undersökningen beskrivs femte- och åttondeklassares upplevelser av och tankar kring ekonomisk ojämlikhet. Undersökningen besvarar frågorna: vilka skillnader i ekonomiska resurser framträder som betydelsefulla ur barnens perspektiv, vad uppfattar barnen själva som ojämlikhet och hur upplever de ojämlikheten. Dessutom undersöks i vilka sammanhang i barnens vardag den ekonomiska ojämlikheten framträder och vilka konsekvenser ojämlikheten har i barnens liv. Undersökningen är kvalitativ. Materialet består av temaintervjuer med barn och barns berättelser, som samlats in med inlevelsemetoden samt av barnens teckningar i samband med inlevelsemetoden. Datainsamlingen gjordes under våren 2011. Materialet analyserades med hjälp av kvalitativ innehållsanalys. I analysen fokuserade man speciellt på barnens upplevelser av och tankar kring ojämlikhet samt på hurdana betydelser barnen gav ojämlikheten. Resultaten visar att den ekonomiska ojämlikheten på många sätt är en del av barnens vardag. Barnen uppmärksammade särskilt skillnader i konsumtion och möjligheterna till konsumtion samt betydelsen av detta. Konsumtion är en del av barnens vardag och det finns en del förväntningar på barnens konsumtion, vilka barnen är medvetna om. Oförmåga att uppfylla dessa förväntningar kan upplevas som utmanande. I undersökningen beskrivs hur skillnaderna mellan barnens konsumtionsresurser leder till ojämlikhet som i sin tur definierar barnets sociala tillhörighet och status i kamratkretsen. En förutsättning för vänskap mellan barn är ekonomisk jämlikhet. I värsta fall leder ekonomisk ojämlikhet till diskriminering, uteslutning från gruppen och mobbning. Undersökningen visar också hur barnen aktivt gör upp egna strategier för att klara sig ur situationer där den ekonomiska ojämlikheten mellan barn är närvarande.

Nyckelord: ekonomisk ojämlikhet, barn, ungdomar, fattigdom, konsumtion, barndomsforskning, intervjuer, inlevelsemetod

Abstract

Hakovirta M, Rantalaiho M. **Economic inequality in children's everyday life.**

Helsinki: The Social Insurance Institution of Finland, Studies in social security and health 124, 2012. 143 pp. ISBN 978-951-669-904-5 (print), 978-951-669-905-2 (pdf).

This study examines economic inequality within the framework of childhood studies from the perspective of children's everyday experiences. The study describes primary school children's (fifth and eighth grade) experiences and thoughts about economic inequality. The questions concern the differences in economic resources that children find meaningful and children's understanding and experiences of inequality and its consequences in their everyday lives. The study also looks at how economic inequality manifests itself in children's lives, what the consequences of inequality in children's lives are and what kinds of strategies and tools children have to affect the economic inequality with which they are faced. The research employs qualitative methodology. The empirical data consist of semi-structured thematic interviews and children's empathy based stories and drawings collected during late spring 2011. All data were analysed using a qualitative content analysis method, with the focus on children's experiences and thoughts of as well as meanings given to inequality. The research shows the many different ways in which economic inequality is present in children's everyday lives. Children identify differences in consuming and opportunities to consume and specify the meanings such differences may have in children's everyday lives. Children recognise consumption-related expectations and challenges caused by not being able to live up to such expectations. The research illustrates how the differences between children in resource consumption create inequality, which may define children's social status and peer group acceptance. Children's economic equality enables friendships whereas economic inequality, at its worst, can lead to peer discrimination, exclusion and bullying. The research also shows how children actively construct different strategies to cope with situations where economic inequality is obvious.

Key words: economic inequality, children, adolescents, poverty, consumption, childhood research, interviews, empathy based stories

ALKUSANAT

Tämän tutkimusprojektin juuret ovat kansainvälisessä tutkimushankkeessa, jota suunniteltiin Yorkin yliopistossa kesällä 2010. UNICEF oli huolissaan lasten eriarvoisuuden kasvusta Isossa-Britanniassa ja halusi kerätä tietoa lapsilta taloudellisen eriarvoisuuden seurauksista eri maissa. Yhdeksi vertailtavaksi maaksi haluttiin jokin Pohjoismaa, ja pääsin mukaan tutkimusprojektia suunnittelevaan kansainväliseen ryhmään. Vaikka UNICEFin tarjouskilpailun voitti toinen tutkijaryhmä, aihe oli niin kiinnostava ja ajankohtainen, että päätin toteuttaa sen pienemmässä mittakaavassa Suomessa.

Vaikka tutkimuksen lähtökohdat ovat kansainvälisessä hankkeessa, tutkimuksen ideointi, sen toteutus ja menetelmälliset valinnat on kehitelty tutkimusryhmämme kesken Turun yliopiston sosiaalitieteiden laitoksella. Projektin vastuullisena tutkijana toimi YTM Minna Rantalaiho, jonka asiantuntemus ja into aiheita kohtaan veivät projektia eteenpäin. Tutkimusavustaja, VTM Anna Tenojoki oli suureksi avuksi lähdekirjallisuuden hankkimisessa ja haastatteluiden toteuttamisessa sekä erityisesti niiden litteroinnissa, jonka hän ahkeroi yksin. Tutkimuksen on rahoittanut Alli Paasikiven Säätiö, mistä suuri kiitos.

Tutkimusprojektin kuluessa olemme esitelleet tutkimuksen eri vaiheita Lapsuuden tutkimuksen päivillä, Sosiaalipolitiikan päivillä sekä Turku Center for Welfare Research -seminaarissa. Saamamme palaute on vahvistanut näkemystämme lasten taloudelliseen eriarvoisuuteen liittyvän tutkimustyön ajankohtaisuudesta ja merkittävydestä.

Tutkimusraporttimme eri käsikirjoitusversioita ovat kommentoineet tutkimusprofessori Heikki Hiilamo Kelasta, sosiaalityön professori Katja Forssén Turun yliopistosta, dosentti Anu Raijas Kuluttajatutkimuskeskuksesta sekä YTT Johanna Kiili Jyväskylän yliopistosta. Kiitämme heitä asiantuntevasta palautteesta ja rakentavista kommenteista. Kiitos kuuluu myös kahdelle nimettömälle refereelle, jotka kannustavilla sanoillaan innostivat meitä tutkimusraportin loppuunsaattamisessa.

Erityinen kiitos kuuluu koululle, jossa tutkimus toteutettiin. Kiitos rehtorille ja opettajille, jotka näkivät tämän tutkimuksen tärkeyden ja nipistivät kevätkiireen keskellä aikaa auttaakseen meitä tutkimusaineiston hankinnassa. Raportin painokuntoon saattamisessa ovat puolestaan olleet suureksi avuksi Kelan

tutkimusosaston tutkimusjulkaisupäällikkö Tarja Hyvärinen sekä julkaisutoimittaja Sirkka Vehanen, hallintosihteeri Marja-Riitta Ketonen ja julkaisutoimittaja Maini Tulokas – kiitos myös teille.

Ehdottomasti suurin kiitos kuuluu kuitenkin kaikille tutkimukseen osallistuneille lapsille, jotka halusivat ennakkoluulottomasti kertoa meille, vieraille tutkijoille, omasta arjestaan ja elämästään. Ilman teidän panostanne tätä tutkimusta ei olisi. Toivottavasti äänenne kantaa kauas ja sitä kuunnellaan!

Projektin aikataulu on ollut tiukka ja etenkin aineiston analyysivaiheessa tuntui, ettei aika millään riitä. On hienoa saada jakaa kiinnostavia tutkimustuloksia myös muiden luettavaksi. Toivomme tutkimuksen herättävän keskustelua taloudelliseen eriarvoisuuteen liittyvistä kysymyksistä ja saavan meidät kaikki pohtimaan niiden merkitystä lapsille.

Turussa syyskuussa 2012

Mia Hakovirta

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO.....	10
2 LAPSIIN JA LAPSUUTEEN TARKENTAVA TUTKIMUS TALOUDELLISESTA ERIARVOISUUDESTA	13
2.1 Köyhyys lasten arjessa	13
2.2 Taloudellinen eriarvoisuus ja kulutus lasten arjessa	17
2.3 Miten lapset tunnistavat, selittävät ja hyväksyvät eriarvoisuuden?.....	21
3 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TOTEUTTAMINEN	25
3.1 Teoreettinen tausta, tutkimusastelma ja -kysymykset.....	25
3.1.1 Lapsuudentutkimus	25
3.1.2 Lasten arjen kokemukset.....	26
3.1.3 Tutkimuskysymykset.....	28
3.2 Aineisto ja sen tuottamisprosessi.....	29
3.2.1 Missä aineisto kerättiin ja keitä tutkimukseen osallistui?	29
3.2.2 Aineisto: Haastatteluja, eläytymistarinoita ja piirustuksia	32
3.3 Laadullinen sisällönanalyysi ja analyysiprosessin eteneminen	38
3.4 Tutkimuseettiset kysymykset.....	41
4 KULUTUS JA TALOUDELLINEN ERIARVOISUUS: MIKÄ ON VÄLTÄMÄTÖNTÄ JA MIKÄ EI?	44
4.1 Lasten välttämättömiksi listaamat tavarat.....	45
4.2 Puhelin ja tietokone kuuluvat keskeisesti nykylapsen arkeen	48
4.3 Taskurahaa pikkupurtavan ostamiseen ja yllättävien tilanteiden varalta	50
4.4 Oma tila: oma huone ja leikkipaikka.....	52
4.5 Liikkuminen: auto, polkupyörä ja mopo	53
4.6 Lasten kuuluu harrastaa.....	55
5 TALOUDELLINEN ERIARVOISUUS MISTÄ SEN HAVAITSEE JA MISTÄ SE JOHTUU?	57
5.1. Mistä sen erottaa, että toisella on enemmän rahaa kuin toisella?	57
5.1.1 Materiaaliset tekijät paljastavat taloudellisia eroja	58
5.1.2 Köyhät ja rikkaat ovat erilaisia	61
5.1.3 Köyhien ja rikkaiden lasten arjet eroavat toisistaan	65
5.2 Miksi toisilla lapsilla on rahaa, mutta toisilla ei?	68
5.3 Miten taloudellisia resursseja pitäisi jakaa?.....	75
6 TALOUDELLISEN ERIARVOISUUDEN MERKITYS LASTEN SOSIAALISISSA SUHTEISSA	79
6.1 Osallisuus: eriarvoisuus ystävyys- ja vertaissuhteiden yhteydessä	80
6.1.1 Yhteiset intressit ja samanlainen kulutustaso yhdistävät	80

6.1.2 Ryhmästä ulossulkeminen: taloudellinen eriarvoisuus lisää kiusatuksi tulemisen riskiä	87
6.1.3 Luottamus: onko 'rahalla ansaittu' ystävä aito ystävä?	92
6.2 Minä ja muut: eriarvoisuus minäkuvan rakentamisen kontekstina	93
6.2.1 Minun näkemykseni	94
6.2.2 Oma tyyli: valtavirrasta poikkeava kuluttaminen ja identiteetti	95
6.2.3 Itsestä kiinni	96
6.3 Perhe: materian merkitys liitetään välittämiseen ja huolenpitoon	98
6.3.1 Välittäminen: vanhempien läsnäolo ja kiire lasten välisen eriarvoisuuden näkökulmasta	99
6.3.2 Vanhemmat kuluttajina ja roolimalleina	101
6.3.3 Osallisuus perheessä	103
7 TALOUDELLINEN ERIARVOISUUS JA LASTEN TOIMIJUUS	105
7.1 Oman taloudellisen tilanteen parantaminen	106
7.2 Rahan lainaaminen	107
7.3 Oman toiminnan uudelleenarviointi ja tarpeista luopuminen	108
7.4 Valehteleva ja välttelevä	111
8 YHTEENVETO	114
LÄHTEET	117
LIITTEET	
Liite 1. Tutkimusesite	129
Liite 2. Tutkimustiedote ja suostumuslomake lapsen vanhemmalle	130
Liite 3. Tutkimustiedote ja suostumuslomake lapselle	132
Liite 4. Perustietolomake	134
Liite 5. Haastattelurunko	136
Liite 6. Välttämättömät kulutushyödykkeet -lista 8-luokkalaisille	138
Liite 7. Esimerkkejä välttämättömistä kulutushyödykkeistä 5-luokkalaisille	139
Liite 8. Esimerkkejä kuvakollaaseista	140

1 JOHDANTO

Tuloerot ovat Suomessa kasvaneet (Moisio 2010; Ruotsalainen 2011), ja lapsiperheiden taloudellinen asema on heikentynyt viimeisen parinkymmenen vuoden aikana (Salmi ym. 2009, 80; Lammi-Taskula ja Salmi 2010). Samaan aikaan myös lapsiköyhyys eli köyhiin kotitalouksiin kuuluvien lasten osuus on Suomessa kasvanut (Jäntti 2010; Sauli ym. 2011). Yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset vaikuttavat sekä suoraan että aikuisten toiminnan kautta lapsiin, heidän arkielämäänsä sekä hyvinvointiinsa (Pickett ja Wilkinson 2007; UNICEF 2010; Currie ym. 2012). Tämä on herättänyt huolta lasten ja nuorten jakaantumisesta kahteen ryhmään: köyhtyviin ja rikastuviin (esim. Autio ym. 2008).

Tässä tutkimuksessa tarkastelemme taloudellista eriarvoisuutta lasten näkökulmasta. Tuomme esille yhdessä suomalaiskunnassa viides- ja kahdeksaluokkalaisten arkea elävien lasten kokemuksia ja ajatuksia taloudellisesta eriarvoisuudesta, jolla viittaamme erilaisiin lasten välisiin taloudellisten ja materiaalisten resurssien eroihin. Olemme kiinnostuneita siitä, mitkä taloudellisten ja materiaalisten resurssien erot jäsentyvät lasten näkökulmasta tarkasteltuna merkitykselliseksi, mitä lapset itse käsittävät eriarvoisuudella ja miten lapset kokevat eriarvoisuuden. Tarkastelemme myös, miten lasten kokema eriarvoisuus näkyy heidän arjessaan, mihin se heidän kokemuksissaan liittyy ja mitä seurauksia sillä voi olla. Tutkimus on laadullinen. Tutkimusaineisto koostuu lasten teemahaastatteluista ja eläytymistarinoista, joiden analyysissa on kiinnitetty huomiota lasten ja nuorten taloudellisen eriarvoisuuden kokemuksiin, ajatuksiin ja merkityksenantoihin. Suomessa lasten eriarvoisuuteen liittyvää tutkimusta on tehty pitkälti aikuislähtöisesti joko niin, että lapset on ohitettu kokonaan tiedontuottajina, tai niin, että lapsia koskevaa tietoa on kerätty aikuisilta ja lapset ovat itse jääneet eriarvoisuuteen keskittyvässä tutkimuksessa syrjästäkatsojiksi. Tässä tutkimuksessa painoarvo annetaan lasten asiantuntijuudelle.

Ankkuroimme tutkimuksemme lapsudentutkimuksen paradigmaan, joka on myös Suomessa haastanut aikuislähtöisen tiedonmuodostuksen validiteetin erityisesti lasten arjen ja kokemusten tutkimuksessa (esim. Alanen 2009; Strandell 2010). Sen ytimenä on ymmärrys siitä, että lapset ovat sosiaalisia toimijoita yhteiskunnallisessa suhdejärjestelmässä ja vaikuttavat toiminnallaan paitsi omaan myös muiden elämään (Alanen 1992; 2009; James ym. 1998). Tämän ymmärryksen pohjalta lapsia koskevista asioista ja ilmiöistä, kuten taloudellisesta eriarvoisuudesta, ei ole perusteltua eikä oikeutettua kysyä yksinomaan tai edes ensisijaisesti aikuisilta. Lasten kokema eriarvoisuus ja eriarvoisuudelle antamat merkitykset ja sitä koskevat tulkinnat voivat poiketa merkittävästi siitä, miten aikuiset eriarvoisuuden kokevat ja näkevät. Esimerkiksi Törrösen ja Vornasen (2002) tutkimuksessa, jossa vertailtiin nuorten syrjäytymiskokemuksia sosiaali- ja terveysalalla johtavassa asemassa työskentelevien aikuisten näkemyksiin, havaittiin nuorten ja aikuisten vastausten välillä merkittäviä eroja. Aikuiset tukeutuivat näkemyksissään nuoria selkeämmin perinteisiin huono-osaisuuden tekijöihin, kuten taloudellisiin seikkoihin. Nuoret puolestaan määrittivät syrjäytymisen vertaisryhmäkontekstista käsin syrjässä olemisena ja ryhmään kuulumattomuutena, eivät niinkään materiaalisina taloudellisina eroina tai vaikeuksina.

Suomessa taloudellista eriarvoisuutta koskeva kysymyksenasettelu, jossa hyödynnettäisiin lapsilta itseltään kerättyä tietoa, on jäänyt tutkimuksessa vähäiselle huomiolle. Joitakin tutkimuksia on toki tehty. Järventien ja Saulin (2001) toimittamassa teoksessa ”Eriarvoinen lapsuus” on lähestytty lapsuuden eriarvoisuutta yhteiskunnan rakenteiden ja lapsitoimijoiden välisenä suhteena, ja siinä osoitetaan, kuinka taloudelliset erot perheiden välillä tuottavat eriarvoista lapsuutta. Salmi, Huttunen ja Yli-Pietilä (1996) tutkivat 1990-luvun laman vaikutuksia lasten elämään ja havaitsivat, että lapset altistuvat eri tavoin taloudellisen taantuman vaikutuksille. Yhteiskunnan taloudelliset muutokset vaikuttavat tavalla tai toisella lähes kaikkiin lapsiin riippumatta siitä, miten konkreettisesti lama on kohdannut lapsen oman perheen. Lasten välistä taloudellista eriarvoisuutta on sivuttu myös lasten syrjäytymiseen liittyvissä tutkimuksissa. Edellä viittasimme jo Törrösen ja Vornasen (2002) havaintoon, että nuorille syrjäytyminen ei niinkään liity taloudellisiin seikkoihin ja taloudelliseen eriarvoisuuteen vaan enemmänkin sosiaalisten verkostoiden ulkopuolelle jäämiseen. Raijas ym. (2009) tutkivat lapsiperheiden sekä lasten ja nuorten kulutusmenojen yhteyttä lasten syrjäytymiseen. Tulosten mukaan pienituloiset perheet paikkaavat talouttaan luotoilla lisätäkseen kulutustaan, mikä puolestaan voi johtaa kasautuviin taloudellisiin ongelmiin ja johtaa syrjäytymiseen. Taloudellinen eriarvoisuus tulee esille myös lasten terveyseroja tarkastelleissa tutkimuksissa, joissa on havaittu taloudellisten tekijöiden selittävän lasten ja nuorten terveyseroja (esim. Kestilä 2008; Koivusilta 2010, Currie ym. 2012; Kaikkonen ym. 2012). Koululaisten arkea (Pohjola ja Jokinen 2009) ja koulukokemuksia selvittäneissä tutkimuksissa (Rimpelä ja Saaristo 2010) taloudellisen eriarvoisuuden merkitysten on havaittu nousevan esille myös koulumaailmassa. Lasten ja nuorten kuluttamista sekä kuluttamisen merkityksiä lasten positioista käsin tarkastelevissa tutkimuksissa nousee puolestaan esille kulutusresurssien kytkeytyminen taloudellisen eriarvoisuuden problematiikkaan (esim. Wilska 2004; Autio ja Paju 2005; Autio 2006a).

Tämän tutkimuksen tavoite on vahvistaa lapsinäkökulmaa taloudellisen eriarvoisuuden tutkimuskentässä sekä tuoda esille lasten kokemuksia eriarvoisuudesta ja sen merkityksistä heidän elämässään ja arjessaan. Kyse ei ole pelkästään olemassa olevan, taloudellista eriarvoisuutta koskevan tutkimuksen täydentämisestä lapsinäkökulmalla, vaan sen tunnustamisesta, että lapset ovat sosiaalisina toimijoina osa sitä ilmiötä, johon eriarvoisuuden käsitteellä viittaamme (vrt. Alanen 2007). Näin ajateltuna eriarvoisuuden ilmiön ymmärtäminen vaatii lasten osallisuutta eriarvoisuuden tutkimuksessa sekä lasten erilaisten kokemusten merkityksen ja merkittävyyden tunnistamista. Lähtökohtanamme on, että yhteiskunnassamme vallitsevaa taloudellista eriarvoisuutta on välttämätöntä lähestyä myös lapsuudentutkimuksesta käsin, sillä yhteiskunnan monet taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset muutokset välittyvät yhä suuremmin myös lasten elämään, kokemuksiin ja toimintaan. Uudelle tutkimustiedolle on tilausta, sillä lasten ja nuorten keskinäiset taloudelliset erot ovat kasvaneet. Jaot menestyjiin ja häviäjiin ovat alkaneet vaikuttaa nuorten mielikuvissa ja nuoret ovat aikaisempaa selvästi luokkatietoisempia (Wilska ja Eresmaa 2003). Useimmat aiheeseen liittyvät aikaisemmat tutkimukset on tehty kuitenkin pitkälti Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa, jotka ovat Suomea vahvemmin luokkayhteiskuntia ja joissa

hyvinvointivaltion kansalaisten välisiä taloudellisia eroja tasaava vaikutus on Suomea vähäisempää. Niiden rinnalle tarvitaan myös suomalaista tutkimusta.

Tutkimusraportti rakentuu seuraavasti. Johdannon jälkeen esittelemme taloudellisen eriarvoisuuden tutkimuskenttää ja kokoamme yhteen aikaisemmin tehtyjä eriarvoisuutta käsitteleviä lapsuudentutkimuksia. Tarkastelemme, miten eriarvoisuutta on lähestytty ja jäsennetty lapsiin ja lapsuuteen liittyvänä ilmiönä, miten lasten kokemuksia eriarvoisuudesta on tutkimuksissa tarkasteltu ja mitä tutkimukset kertovat eriarvoisuudesta. Olemme jäsentäneet aikaisemman tutkimuksen kolmen yläteeman alle, joista ensimmäinen käsittelee köyhien lasten arkea, toinen lasten tapoja hahmottaa, ymmärtää ja selittää eriarvoisuutta ja kolmas lasten kuluttamiseen liittämiä eriarvoisuuden kokemuksia ja merkityksiä. Aikaisemmasta aihetta käsittelevästä tutkimuksesta siirrymme tämän tutkimuksen kysymysten, aineiston sekä analyysimenetelmän ja -prosessin esittelyyn. Tutkimusaineistojen analyysin raportoinnin aloitamme tarkastelemalla tutkimukseen osallistuneiden lasten ajatuksia siitä, mitä asioita ja tavaroita he kokevat todella tarvitsevänsä ja miksi he pitävät näitä itselleen ja ikäisilleen välttämättöminä. Välttämättömyyksistä siirrymme tarkastelemaan, miten lapset havaitsevat eriarvoisuutta omassa sosiaalisessa ympäristössään ja min-kälaisia käsityksiä heillä on erilaisissa taloudellisissa tilanteissa elävistä lapsista sekä eriarvoisuuden syistä. Kolmannessa analyysiosiossa syvennymme tarkastelemaan eriarvoisuuden ilmenemistä lasten vertaissuhteissa ja perheissä. Lasten keskinäiset suhteet ovat aineistossa selvästi keskeisin eriarvoisuuden kokemisen merkitysyhteys. Vertaissuhteiden merkitys on ilmeinen myös silloin, kun lapset refleктоivat eriarvoisuuden kokemuksiaan sekä sitä koskevia ajatuksiaan ja mielipiteitään yksilötasolla. Neljännessä ja viimeisessä analyysiosiossa tarkastelemme eriarvoisuutta vielä lasten toimijuuden näkökulmasta. Lapset pyrkivät löytämään erilaisia ratkaisuja sekä eriarvoisuuteen että sen tuottamiin tilanteisiin mutta toisaalta toiminnallaan myös vahvistavat taloudellisen eriarvoisuuden merkitystä lasten arkeen vaikuttavana tekijänä. Päätämme raportin tutkimuksessa esille nousseiden, lasten eriarvoisuutta valottavien asioiden yhteenvetoon ja niiden merkitystä pohtivaan keskusteluun.

2 LAPSIIN JA LAPSUUTEEN TARKENTAVA TUTKIMUS TALOUDELLISESTA ERIARVOISUUDESTA

Taloudellisen eriarvoisuuden tutkimusta tehdään monilla eri tieteenaloilla, erilaisia lähestymistapoja, käsitteisisältöjä ja keskusteluperinteitä soveltaen (ks. esim. Salmi ym. 1996, 16–17; Järventie ja Sauli 2001; Hakovirta ja Rantalaiho 2011). Monet taloudellisten resurssien jakautumiseen liittyvät asetelmat ja kysymykset koskettavat lapsia ja lapsuutta, ja taloudellinen eriarvoisuus siihen liittyvine käsitteistöineen on keskeinen osa lapsuudentutkimusta (esim. Wintersberger ym. 2007). Kaikki lapsiin ja lapsuuteen liittyvä eriarvoisuuden tutkimus ei kuitenkaan palaudu lapsuudentutkimukselle ominaisiin asetelmiin tai näkökulmiin, joissa lapset toimivat tiedontuottajina ja joissa lapsinäkökulma on mukana koko tutkimusprosessin ajan (Karlsson 2012). Kaikessa lapsuuteen tarkentavassakaan tutkimuksessa ei ole yhtä jaettua taloudellisen eriarvoisuuden määritelmää, sillä taloudellinen eriarvoisuus on abstrakti, sisällöltään sopimuksenvarainen ja kontekstisidonnainen käsite. Tässä raportissa viittaamme eriarvoisuuden käsitteellä erilaisiin yksilöiden ja ryhmien välisiin taloudellisten ja materiaalisten resurssien eroihin, jotka jäsenytyvät lasten näkökulmasta tarkasteltuna merkityksellisiksi.

Tässä luvussa tarkastelemme, miten lapsuudessa esiintyvää taloudellista eriarvoisuutta on jäsennetty aikaisemmassa tutkimuksessa¹. Syvennymme tarkemmin lapsinäkökulmaa hyödyntäviin tutkimuksiin, joissa tarkastelun keskiössä ovat lasten eriarvoisuuden kokemukset sekä käsitykset eriarvoisuudesta. Jäsennämmme aikaisemman tutkimuksen annin kolmen yläteeman alle, joista ensimmäinen kokooa tutkimuksia, joissa eriarvoisuutta tarkastellaan kaikkein heikoimmassa taloudellisessa asemassa olevien lasten arjen näkökulmasta. Toisen yläteeman alla käsittelemme tutkimuksia, joissa valotetaan erityisesti kulutuksen merkityksiä lasten eriarvoisuuden kokemusten näkökulmasta. Lopuksi keskitymme tutkimuksiin, jotka tarkastelevat lasten tapoja hahmottaa, ymmärtää ja selittää eriarvoisuutta. Jaottelumme on analyttinen, sillä lasten arjessa tarkastelemiemme tutkimusten esille nostamat asiat limittyvät usein toisiinsa.

2.1 Köyhyys lasten arjessa

Jo ensimmäisissä, 1900-luvun alussa tehdyissä köyhyystutkimuksissa köyhyyden havaittiin paikantuvan juuri lapsuuteen (Rowntree 1901; Booth 1902–1903). Tuolloin ei kuitenkaan vielä tutkittu köyhyyttä lasten näkökulmista käsin. Oikeastaan vasta aivan viimeisten kahden vuosikymmenen aikana lapsinäkökulma on tuotu myös köyhyystutkimukseen. Tilastollisissa tarkasteluissa lapset on otettu huomioon omana tilastoyksikkönään (esim. Duncan ja Brooks-Gunn 1997; Vleminckx ja Smeeding 2001; Bradshaw 2011) ja köyhyyttä on alettu mitata esimerkiksi lasten itsensä määrit-

¹ Taloudellinen eriarvoisuus on globaali kysymys. Tässä tarkastelemme sitä kuitenkin läntisessä hyvinvointivaltioton-
tekstissa, pääasiassa Isoon-Britanniaan, Yhdysvaltoihin ja Pohjoismaihin paikantuvien tutkimusten pohjalta.

telemän välttämättömyyskulutuksen perusteella (Main ja Bradshaw 2012). Lapsuudentutkimuksen paradigman vahvistumisen myötä on yleistynyt myös lasten omia köyhyyskokemuksia esille nostava tutkimus (Ridge 2002), joka on tuonut keskeisen uuden näkökulman taloudellisen eriarvoisuuden tutkimukseen.

Viimeisten 10–15 vuoden aikana lapsiköyhyys on noussut aikaisempaa vahvemmin mukaan hyvinvointipolitiikasta käytäviin keskusteluihin. Samaan aikaan myös yhteiskuntatieteissä lapsinäkökulma sekä lapsuus itsessään kiinnostavana ja tärkeänä tutkimuskohteena ovat vakiinnuttaneet asemansa. Tämä kehitys näkyy (erityisesti Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa) köyhyystutkimuksen kasvavana kiinnostumisena lapsista ja lapsuudesta yhä useammin lasten kokemusten merkitystä painottaen: on alettu selvittää, *miten köyhyys ja materiaallinen puute ilmenevät lasten arjessa ja mitä ne lasten näkökulmista tarkasteltuina merkitsevät*. Aiheen herättämästä kiinnostuksesta ja ajankohtaisuudesta kertoo myös tutkimusten näkökulmien, menetelmien ja tulosten meta-analyysiin keskittyvien katsausartikkelien yleistyminen 2000-luvulla (esim. Attree 2004; 2006; Redmond 2009; Ridge 2011).

Lasten subjektiivisia kokemuksia ja näkökulmia kartoittavalle köyhyystutkimukselle on useita perusteluja. Yksi perustelu liittyy niin sanottuun tuloköyhyyteen keskittyvien kvantitatiivisten tutkimusten haasteisiin, kuten köyhyysrajan määrittelemisen ja tulojen arvioimisen ongelmiin, mutta ennen kaikkea siihen, että kyseiset tutkimukset eivät kerro elintasoon ja sen eroihin liittyvistä kokemuksista (Ridge ja Saunders 2009). Tuloköyhyyden kvantitatiivisilla tarkasteluilla saadaan selville monia asioita lasten välisistä eroista, mutta ei tietoa siitä, miten lapset kokevat köyhyyden omassa arjessaan ja mitä se heille merkitsee (Ridge 2002; van der Hoek 2005). Lapsinäkökulmaisen köyhyystutkimuksen motiivina on tarve ymmärtää elettyä köyhyyttä: köyhyyden kokemuksia ja taloudellisen vähäosaisuuden sosiaalisia ulottuvuuksia sekä näiden merkityksiä lasten arjessa (Ridge ja Saunders 2009).

Ridgen (2002) tutkimus on ensimmäisiä, joissa köyhyyttä on jäsennetty nimenomaan lasten subjektiivisista kokemuksista käsin. Ridge haastatteli tutkimustaan varten köyhyydessä eläviä lapsia ja nuoria Isossa-Britanniassa 1990-luvun lopulla. Hän havaitsi köyhyyden vaikuttavan monin eri tavoin lasten arkeen ja kiinnitti huomiota siihen, ettei köyhyydessä ole kyse ainoastaan konkreettisesta rahan puutteesta vaan kokonaisvaltaisista ja moniulotteisista vaikutuksista lasten arkeen ja elämään. Sen lisäksi, että perheen taloudellisten resurssien vähyys näkyi lapsilla ruuan puutteena, huonona vaatetuksena, heikentyneinä asumisolosuhteina ja rajoittuneina harrastusmahdollisuuksina, lapset kokivat myös kiusaamista ja sosiaalista eristämistä, osattomuutta ja syrjäytymistä. Lapset kantoivat myös jatkuvaa huolta perheensä toimeentulosta ja perheenjäsenten hyvinvoinnista. Köyhyys aiheutti jännitteitä perheenjäsenten välisiin suhteisiin, ja sen seurauksena lapsille saattoi kasautua aikuisille kuuluvia velvollisuuksia, kuten tavanomaista suurempi vastuu kotitöistä tai tarve tehdä ansiotyötä.

Ridgen tutkimuksen kanssa yhteneviä havaintoja köyhyyden vaikutuksista lasten arkeen ja kokemuksiin on tehty myös Pohjoismaissa. Anne Harju (2008) on tutkinut

köyhien ruotsalaislasten kokemuksia ja köyhyyden saamia merkityksiä erilaisissa lapsille tärkeissä sosiaalisissa tiloissa, kuten koulussa, kotona, lähiympäristössä sekä virtuaalisessa maailmassa. Harju havaitsi köyhyyden nousevan esille erityisesti lasten sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Harjun haastattelemien lasten puheessa nousivat esille heidän suhteensa vanhempiin, sisaruksiin, luokkakavereihin ja ystäviin. Arki rakentui vuorovaikutuksessa näiden lapselle keskeisten ihmisten kanssa, jota köyhyys määritteli ja muutti eri tavoin. Harju havaitsi köyhyyden myös heikentävän lapsen osallistumismahdollisuuksia, kun lapsi ei voi perheen taloudellisen tilanteen vuoksi esimerkiksi viettää vapaa-aikaansa ikätoveriensa tapaan ja yhdessä näiden kanssa.

Juuri lasten sosiaaliset suhteet näyttäisivät olevan yksi tärkeimmistä lasten köyhyyden ja vähävaraisuuden kokemuksiin liittyvistä asioista. Tämä köyhyyden välillinen vaikutus lapsen sosiaalisiin suhteisiin ja osallisuuteen nostetaan poikkeuksesta esille köyhyyttä lasten arjessa tarkastelevissa tutkimuksissa (Ridge 2002; Attree 2006; Ridge 2011). Taloudellisten resurssien niukkuuden merkitys tulee esille lapsen sosiaalisessa kanssakäymisessä muiden vertaisryhmään kuuluvien lasten kanssa ja erityisesti niiden, joilla on paremmat taloudelliset resurssit (Attree 2004; Redmond 2009; Ridge 2011).

Tutkimuksissa on havaittu, että lapset usein ensin kieltävät köyhyyden vaikutukset omassa elämässään. He eivät mielellään identifioitu köyhäksi lapseksi, vaan vertaavat itseään muihin vielä vähempiosaisempiin tai kiinnittävät huomiota asioihin, jotka heillä itsellään ovat hyvin (esim. terveys). Harjun kysyessä lapsilta, kokevatko he eroavansa jollain tavalla ystävistään, vastasivat nämä lähes poikkeuksesta ensin kieltävästi mutta listasivat myöhemmin asioita, jotka kuvasivat nimenomaan heidän ja ystävien välisiä eroja (Harju 2008). Lapset kertoivat, että ystävät saavat helposti halutuaan tavaroita ja että heidän itsensä piti jotain halutessaan ensin säästää rahaa tai miten heillä ei ollut mahdollisuutta hankkia uusia vaatteita vaikka olisivat niitä todella tarvinneet. Taloudellinen eriarvoisuus tulee esille myös materiaalisina aste-eroina. Lapsilla on samantyyppisiä asioita, mutta toisilla heistä on uudempia ja hienompia tavaroita tai kalliimpia harrastuksia kuin toisilla.

Materian merkitys lasten välisen yhteenkuuluvuuden tunteen rakentumisessa on tutkimusten mukaan vahva (Pugh 2009). Tutkimuksiin osallistuneet köyhyydessä elävät lapset kuvaavat usein ulkopuolisuuden tunteita sekä ulos suljetuksi ja myös kiusatuksi tulemistä. Lasten kokemukset taloudellisesta eriarvoisuudesta voivat olla hyvin konkreettisia, ja niihin voi liittyä häpeän tunteita. Lapsi voi tuntea häpeää esimerkiksi siitä, ettei hän voi hankkia samoja tavaroita kuin muilla on tai harrastaa samanlaisia asioita kuin muut. Nämä asiat voivat synnyttää epäonnistumisen ja vertaisryhmästä ulos suljetuksi tulemisen pelkoa ja edelleen emotionaalista huolta ja uupumusta (van der Hoek 2005, 34; Harju 2008, 83; Pugh 2009, 70).

Köyhyys tuottaa stigmaa ja siihen liittyy symbolisia merkityksiä, jotka voivat olla lapsen arjessa köyhyyden puhtaasti materiaalisia seurauksia vakavampi ongelma (Red-

mond 2009). Lapsen arki muodostuu ulkoisten tekijöiden, lasten oman toiminnan ja kulttuuristen odotusten välisissä dynaamisissa ja dialektisissa prosesseissa (Harju 2008, 80). Kulttuuriset odotukset esimerkiksi määrittävät, mitä lapsen tulee tehdä tai omistaa. Lapsen taloudelliset resurssit puolestaan rajaavat hänen mahdollisuuksiaan toimia häneen kohdistuvien odotusten mukaisesti. Näissä prosesseissa lapset muodostavat myös käsityksensä eriarvoisuudesta. Lomien merkitys on tähän liittyvä ja tutkimuksissa toistuvasti esille nouseva asia. Nykyään on tavallista, että lomilla matkustetaan ulkomaille. Matkustamisesta on muodostunut kulttuurinen odotus, ja siksi ne, joille lomamatkat ovat mahdottomia toteuttaa, joutuvat kokemaan erilaisuutta. Tätä kuvaa Tamara van der Hoekin (2005, 28) Hollannissa tutkimukseensa haastattelema 15-vuotias tyttö: ”En ole koskaan ollut lomalla. Koko elämässäni, en ikinä. Koulussa ne puhuvat Espanjasta ja Ranskasta. En ole koskaan ollut kummassakaan. Totta puhuen, en pidä siitä. Minäkin haluaisin mennä joskus ulkomaille – vaikka vain yhden kerran.” Lomamatkojen yleistymisen on myös hyvä esimerkki kulutuksen kasvavasta merkityksestä lasten arjessa, johon palaamme tuonnempana.

Lapset kokevat köyhyyden ja sen vaikutukset eri tavoin. Yksi tärkeä kokemukseen vaikuttava tekijä on lapsen ikä. Lasten tarpeet ja mielihalut muuttuvat iän myötä. Iällä on yhteys esimerkiksi siihen, miten lapsi kokee erilaisten toiminta-areenojen, kuten kodin, koulun, virtuaalisen tilan, lähiympäristön ja kotipaikkakunnan ulkopuolisen elinpiirin, merkityksen elämässään (Harju 2008, 80). Lasten ajatukset vapaa-ajasta ja sen vietosta sekä ylipäänsä ajankäytöstä muuttuvat iän myötä. Elinpiirin laajetessa esimerkiksi oman rahan ja kuluttamismahdollisuuksien merkitys lapsen arjessa kasvaa. Lasten köyhyyden kokemusten tutkimuksissa tulee esille, miten lapsen varttumisessa esimerkiksi pukeutumistyyli tulee tärkeämmäksi, samoin mahdollisuus liikkua ja tavata ystäviä kodin ulkopuolella vaikkapa kahviloissa. Näin myös rahaa kuluu enemmän ja sen puuttumisen seuraukset muuttuvat vastaavasti merkittävämmiksi. Iän myötä toisaalta kasvaa myös lapsen mahdollisuus toimia aikaisempaa itsenäisemmin ja vaikuttaa omaan taloudelliseen tilanteeseen esimerkiksi tekemällä kouluajan ulkopuolella ilta- ja viikonlopputoita.

Varsinkin isommat lapset ovat usein hyvin selvillä perheen taloudellisesta kokonaistilanteesta ja kokevat laajempaa huolta taloudellisen niukkuuden seurauksista. Yllättävä lasku tai tärkeän kodinkoneen hajoaminen voi sekoittaa perheen talouden. Lapset voivat huomata tämän itsenäisesti tai he voivat olla vanhemman keskustelukumppanina tämän pohtiessa ratkaisua tilanteeseen. Tutkimuksissa on havaittu lasten miettivän aktiivisesti ratkaisuja perheen rahaongelmiin ja suhteuttavan esimerkiksi omia tarpeitaan koko perheen taloudelliseen tilanteeseen. Tutkimuksissa on useita esimerkkejä siitä, miten lapset näissä tilanteissa luopuvat omista kulutustarpeistaan, jotka voivat liittyä normaaliin lapsuuteen kuuluviksi mieltämiimme asioihin, kuten koulun järjestämille retkille osallistumiseen. Lapset kertovat myös lainaavansa vanhemmilleen rahaa. (Van der Hoek 2005; Harju 2008.)

Perheen ja sosiaalisen turvaverkon merkitys on köyhyydessä eläville lapsille suuri (Redmond 2009). Van der Hoek (2005) havaitsi omassa tutkimuksessaan, että van-

hempien luovuus ja toimintamallit, vanhempien ja lasten välinen kommunikaatio, perheen sosiaalinen turvaverkko sekä lapsen ikä ja kommunikointi vertaisryhmässä vaikuttivat siihen, miten lapsi kokee köyhyyden vaikutukset elämässään. Vanhempien perheen taloudellisesta tilanteesta kokeman ahdistuksen siirtymiseen lapseen vaikuttavat vanhempien sosiaaliset tukiverkostot ja myös lasten mahdollisuus saada tukea kodin ulkopuolelta (van der Hoek 2005). Lapsen muut sosiaaliset resurssit voivat lieventää köyhyyden vaikutuksia lapsen sosiaalisiin suhteisiin ja hyvinvointiin (Attree 2006).

Lasten köyhyyskokemusten tutkimuksessa toistuu tärkeä havainto lapsista toimijoina. Lapset eivät jää köyhyyteen liittyviä haasteita kohdatessaan passiivisiksi vaan pyrkivät aktiivisesti vaikuttamaan elämäänsä ja saamaan aikaan muutoksia omaan taloudelliseen tilanteeseensa, esimerkiksi säästämällä rahaa tai isompien lasten ollessa kyseessä menemällä töihin. Lapset luovat arjessa selviytymisen malleja ja strategioita, joilla he pyrkivät lieventämään taloudellisesti tiukkaa tilannetta ja vaikuttamaan köyhyyden seurauksiin omassa elämässään (Ridge 2002; Redmond 2009).

2.2 Taloudellinen eriarvoisuus ja kulutus lasten arjessa

Samaan aikaan kun tuloerot ovat kasvaneet, on nykylapsuudesta tullut aikaisempaa kulutuskeskeisempää ja lapsista markkinoinnin keskeinen kohderyhmä (Cook 2008; Wilska 2008; Pugh 2009). Lapsuuden kulutuskeskeisyyden vahvistuminen näkyy esimerkiksi vanhempien lapsilleen ostamien ja kustantamien kulutustavaroiden määrän kasvuna (Wilska 2004). Tavaroiden omistamisella on myös kasvava merkitys lasten ja nuorten identiteetin luomisessa sekä itsetunnon kehittämisessä (Chaplin ja Roedder-John 2007). Kuluttamisen merkitys ihmisten sosiaalisiin ryhmiin kiinnittymisessä on kasvanut ja siitä on tullut yksi keskeinen yhteiskunnallisten jakojen muodostumiseen vaikuttava tekijä. Samalla siitä on tullut myös yksi hyvinvoinnin mittari (Buckingham 2011). Rahalla ja tavaroilla on tärkeä merkitys lasten ja nuorten hyvinvoinnin kokemuksissa ja useat tutkimukset osoittavat taloudellisen ahdingon usein kaventavan lapsen elämää ja kertautuvan monenlaisina hyvinvoinnin vajeina (Attree 2004; Rees ym. 2010; Ridge 2011).

Taloudellista eriarvoisuutta voidaan lähestyä kulutustutkimuksen näkökulmasta esimerkiksi mittaamalla lasten kulutusmenoja ja niiden eroja kotitalouksien välillä tai tarkastelemalla lasten kulutustottumuksia, bränditietoisuutta ja sosiaalistumista kuluttajiksi (esim. Elliott ja Leonard 2004; Martens ym. 2004; Wilska 2004). Lasten kuluttamismahdollisuudet ovat lasten kokeman taloudellisen eriarvoisuuden kannalta keskeinen asia. Kulutustutkimus tarjoaa siten tärkeän näkökulman lasten arkeen. Kuluttamisen merkityksiä lasten positioista tarkastelevissa tutkimuksissa on tullut esille, miten lasten erilaiset kulutusresurssit liittyvät keskeisesti eriarvoisuuden kokemusten problematiikkaan. Kun kaikilla lapsilla ei ole yhtäläisiä mahdollisuuksia kuluttaa, saattaa tästä seurata paitsi materiaalisia elinolojen eroja myös lasten välistä sosiaalista etäisyyttä ja elinpiirien erkaantumista toisistaan. Viimeisten reilun kym-

menen vuoden aikana kulutustutkimus on alkanut myös Suomessa kiinnostua yhä enemmän lapsista ja nuorista (Autio 2004; Wilska 2004; Aledin 2005; Strand 2007). Suomalaisissa tutkimuksissa on havaittu, että nimenomaan vapaa-ajan kulutus (harrastukset ja oman rahan käyttäminen vapaa-ajalla) jakaa ja erottelee lapsia (Niemelä ja Raijas 2010).

Lapset ovat kuluttamisessa riippuvaisia vanhemmistaan, mutta perheiden välisten tuloerojen välittyminen lasten arkeen ei ole yksiselitteinen asia. Aikaisemman tutkimuksen perusteella tiedetään, että monissa lapsiperheissä vanhemmat tinkivät omista menoistaan turvatakseen lastensa elintason ja vanhempien kulutustottumukset kaventavat lasten välisiä eroja (Kiili 1999; Kochuyt 2004). Ei ole kuitenkaan itsestään selvää, että perheen taloudelliset resurssit jakautuvat tasapuolisesti kaikille perheenjäsenille tai lapset etusijalle asettaen. Lapsiperheiden kuluttamista koskevissa tutkimuksissa on havaittu, että lasten osallistuminen perheiden rahankäyttöä koskeviin päätöksiin vaihtelee paitsi perheen taloudellisten resurssien myös vanhempien ammatin, lasten iän ja erityisesti kuluttamiskohteen mukaan. Suomalaistutkimuksissa lasten äänen on havaittu kuuluvan eniten vapaa-ajan kuluttamista koskevissa päätöksissä ja vähiten perheen kestokulutus- ja teknologiahankinnoissa (Raijas ja Wilska 2007; Niemelä ja Raijas 2010).

Kulutus ei ole vain materiaalisten tarpeiden tyydyttämistä. Sillä on myös monia sosiaalisia tehtäviä. Erilaisilla kulutusobjekteilla ja -käytännöillä on keskeinen merkitys lasten arjen rakentumisessa ja erityisesti lasten keskinäisten sosiaalisten suhteiden muodostumisessa (Pugh 2009; Buckingham 2011). Lapset määrittelevät kuluttamisen kautta normeja ja odotuksia, jotka koskevat sitä, millaisia lasten tulee olla keskinäisissä vertaissuhteissaan. Tavarat ovat merkittäviä symboleja, joita lapset käyttävät sosiaalisten suhteiden ylläpitämisessä. Niiden avulla viestitään ryhmän yhteenkuuluvuutta, valtaa, statusta ja arvostuksia – sitä, miten haluamme tulla kohdatuiksi ja kohdelluiksi.

Paitsi tavaralla itsellään, kuten tietyllä lelulla tai vaatteella, myös sen ostamisella voi olla sosiaalinen arvo (Ryst 2005). Tuotemerkkien (brändien) kuluttaminen mahdollistaa lapsen tai nuoren itseilmaisun (Aledin 2005). Lasten ja nuorten kuluttamismalleja, kuten tietynlaisten vaatteiden ja tavaroiden hankkimista tai vapaa-ajan harrastamista, voidaan selittää lasten halulla ja tarpeella kuulua tiettyyn ryhmään (Seiter 1993; Pugh 2009). Esimerkiksi taskurahan tai tietynlaisten vaatteiden symbolinen merkitys voi hyvin konkreettisella tavalla ohjata lapsen sosiaalista elämää vertaisryhmässä, ja niiden avulla lapset viestittävät muille paitsi omaa yksilöllistä persoonaansa myös tiettyyn ryhmään kuulumista. Lapsen motiivi valita tietynmerkkiset kengät tai tietty puhelinmalli liittyy lapsen haluun olla ja tulla pidetyksi ja saada osakseen oikeanlaista huomiota sosiaalisessa ympäristössään. Tavaroiden arvo myös muuttuu koko ajan ja siitä neuvotellaan lasten kesken. Ei siis riitä, että on joskus saanut puhelimen, sillä puhelin vanhentuu nopeasti, muuttuu arvottomaksi ja menettää tietyn symboliarvonsa lasten keskinäisessä toiminnassa. Oikeilla kulutusvalinnoilla haetaan ystävien

tai muun sosiaalisen ryhmän hyväksyntää, ja ääritilanteissa lapsi voi niiden avulla välttyä kiusatuksi tulemiselta (Auty ja Elliot 2001; Elliot ja Leonard 2004; Attree 2006).

On tärkeää huomata, että lasten suhtautumista taloudellisten resurssien runsauteen tai vähyyteen ohjaavat erilaiset moraalikoodistot, jotka saattavat olla keskenään ristiriitaisia. Maria Piacentinin ja Greig Mailerin (2004) tutkimukseen osallistuneet 12–17-vuotiaat lapset eivät täysin yhtyneet väitteeseen siitä, että vaatteet olisivat pääroolissa kavereiden valitsemisessa. Lapset olivat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että vaatteet kertovat mahdollisen uuden ystävän persoonasta ja kiinnostuksen kohteista ja että entuudestaan tuntematonta lasta arvioidaan tämän pukeutumisen perusteella. Kalliit merkkivaatteet esimerkiksi yhdistetään herkästi itsevarmuuteen ja tiettyyn statukseen. Vaikka Piacentinin ja Mailerin (2004) haastattelemat lapset vähättelivätkin vaatteiden merkitystä, saattoivat he samassa haastattelussa huomauttaa, ettei mihin tahansa voi kuitenkaan pukeutua. Vastaavankaltaiset havainnot toistuvat muissakin tutkimuksissa (esim. Marthinsen ja Røe 2004).

Lapset sisäistävät kuluttamisen sosiaalisia merkityksiä jo varhain, mutta niiden merkitys korostuu ja monimutkaistuu iän myötä. Erityisesti isommilla lapsilla hyväksytyksi tulemisen kokemuksen merkitys korostuu ja tarve kuulua johonkin ryhmään on vahva, mikä selittää kuluttamisen voimakkaampaa merkitystä iän karttuessa. (Ryst 2005, 17.) Rosaleen Croghan ym. (2006) esittävät kattavan empiirisen tutkimuksensa pohjalta kuluttamisen olevan avainroolissa nuorten identiteetinmuodostuksessa, jossa sillä on tärkeä välinearvo sosiaalisista suhteista ja asemista vertaisryhmässä neuvoteltaessa. Vertaisryhmässä raja lasten materiaalistien ja persoonaan liittyvien yksilöllisten resurssien välillä voi myös hämärtyä ja lasten väliset kulutusresurssien erot jäädä huomaamatta, jolloin lapsen ”vääränlainen tyyli” voidaan tulkita tämän persoonalliseksi ominaisuudeksi sen sijaan, että sen tulkittaisiin johtuvan lapsen kulutusresursseista (Croghan ym. 2006).

Tutkimuksissa toistuu havainto siitä, että lapset ihailevat usein varakkaita lapsia ja pitävät heitä itsevarmoina ja pärjäävinä. Lapset toisaalta myös pitävät kulutushyödykkeitä ja -mahdollisuuksia sellaisina asioina, jotka lasten tulisi itse ansaita (Ipsos MORI 2011). Lasten keskinäisissä sosiaalisissa suhteissa varakkuus voidaan siten tulkita lapsen kannalta myös negatiiviseksi asiaksi.

Kulutukseen keskittyvässä tutkimuksessa on tarkasteltu myös sitä, miten lapset kokevat heihin kohdistuvat kulutusnormit ja millaisia strategioita he kehittävät selvitäkseen niistä. Näin on saatu näkyväksi lasten oma aktiivinen toimijuus kulutuskulttuurin muokkaajina. Lasten ja nuorten on esimerkiksi havaittu tuottavan kuluttamisen merkityksiä ja valtavirtakuluttamista kyseenalaistavia vastadiskursseja ja toiminnallaan tietoisesti muokkaavan esimerkiksi jotain tiettyä ”brändikulttuuria” itselle sopivammaksi ja hallittavammaksi (esim. Autio 2004; 2006a; Pugh 2009).

Kulutuskeskeisyyden vahvistuminen yhteiskunnassa lisää kulutusmahdollisuuksien erojen merkitystä lasten arjessa ja erityisesti lasten välisissä vertaissuhteissa (Aledin

2005). Kuluttamisen merkitys liittyy lapsilla vahvimmin juuri yhteenkuuluvuuden, tiettyyn ryhmään tai porukkaan kuulumisen tarpeeseen (Ryst 2005; Hill ja Wager 2009, 21–22; Pugh 2009). Esimerkiksi harrastamiseen voi liittyä paine pukeutua tietynlaisiin ja -merkkisiin vaatteisiin (Piacentini ja Mailer 2004; Mattila 2006). Kun kuluttamisella hankittu ”cool” olemus ja sitä kautta saavutettu suosio auttavat pääsemään sisälle tiettyyn ryhmään, sosiaalinen yhteenkuuluvuus saa hintalapun.

Lasten väliset taloudellisten resurssien erot tulevat lapsille näkyviksi nimenomaan kuluttamisessa ja kulutustavaroissa, esimerkiksi vaatteissa, puhelimissa, harrastuksissa, perheen asunnossa ja autossa. Samanlaisten tavaroiden omistaminen ja harrastukset lisäävät lasten välistä yhteenkuuluvuuden tunnetta ja helpottavat kaverisuhteiden luomista ja ylläpitämistä. Näkyvien kulutushyödykkeiden omistaminen tai kallis harrastus voi myös kohottaa lapsen statusta ja suosiota vertaisryhmässä. Kuluttamisen merkitys tulee esille myös luvun alussa kuvaamissamme tutkimuksissa, joissa on keskitytty niukan talouden haasteisiin lasten arjessa (esim. Attree 2004; 2006; Ryst 2005; Harju 2008; Ridge 2011). Taloudellisten resurssien riittämättömyydestä muodostuu tiettyjen kulutushyödykkeiden hankkimisen konkreettinen rajoite, mutta myös este identifiointua suosittuihin lapsiin esimerkiksi pukeutumisen kautta (Ryst 2005, 20).

Vaikka tuloerojen kasvun ja kulutuskeskeisyyden voimistumisen yhteisvaikutukset lasten arjessa tunnistetaan, taloudellisen eriarvoisuuden merkityksiä on tutkittu vähän lasten kuluttamisen kontekstissa. Yksi poikkeus on Allison Pughin (2009) etnografinen tutkimus, *Longing and belonging: parents, children, and consumer culture*, joka kuvaa lapsuuteen paikantuvaa ja siihen liittyvää kuluttamista eri tuloluokkiin kuuluvien lasten ja vanhempien näkökulmista. Tutkimuksen keskeinen teesi tiivistyy sen otsikkoon: kuluttamisessa on yleensä kysymys *kuulumisesta johonkin*. Pugh osoittaa, miten tämä kuuluminen johonkin on tärkeää sekä lapsille että näiden vanhemmille ja miten se saa tuloluokasta riippuen erilaisia merkityksiä. Köyhän perheen vanhempaa moralisoidaan, kun tämä käyttää niukat varansa lapsen merkkikengiin tai muotileluun eikä yleisesti tärkeämpinä pidettyihin asioihin, kuten ruoka- tai sähkölaskujen maksamiseen. Pugh osoittaa, miten kulutusyhteiskunnassa kyseinen valinta on kuitenkin looginen ja ymmärrettävä. Lasten yhteiskuntaan kiinnittymisen ja siinä pärjäämisen keskeisenä ehtona on ”muiden mukana pysyminen”, ja siinä tietyt tavarat voivat saada merkittävän arvon. Niiden avulla lapsi pääsee samaistumaan ja kiinnittymään vertaisryhmään, ja vanhempi haluaa ne siksi lapselleen tarjota. Taloudellisesti hyvin toimeentulevat vanhemmat voivat järkeillä, että vastaavien tavaroiden hankkimisessa on riskejä, jotka toteutuessaan etäännyttävät lasta vanhempien tärkeiksi katsomista arvoista ja tavoitteista. Vanhempia näyttää kuitenkin yhdistävän erilaisten materiaan ja kuluttamiseen liittyvien suhtautumistapojen kytkeytyminen tietynlaiseen yhteenkuuluvuuteen, ja kuluttamiseen liittyvillä ratkaisuillaan ja valinnoillaan vanhemmat pyrkivät turvaamaan lapsensa kuulumisen oikeaan ryhmään (Pugh 2009).

Kuluttaminen on sosiaalisen aseman määrittymisen väline, jonka merkitys lapselle vaihtelee paitsi kulutusmahdollisuuksien myös hänen senhetkisen sosiaalisen ase-

mansa mukaan (Ryst 2005). Esimerkiksi samanlaiset merkkikengät voivat olla toiselle lapselle suhteellisesti paljon merkittävämpi asia kuin toiselle, ja tätä eroa määrittää lasten taloudellisten asemien välinen ero (Piacentini ja Mailer 2004, 257; Pugh 2009). Tähän liittyvät tutkimushavainnot, joiden mukaan vähävaraisten perheiden lapset ovat taloudellisesti hyvin toimeentulevien perheiden lapsia materialistisempia (Flouri 2004; vrt. myös Pugh 2009, 137–143). Elin Olsson (2007) on Ruotsissa 10–18-vuotiaiden lasten elinoloja kuvaavien aineistojen pohjalta tutkinut eriarvoisuuden vaikutuksia lasten sosiaaliin vertaissuhteisiin. Olssonin tutkimuksen mukaan lasten käytössä olevien taloudellisten resurssien merkitys on suhteellisesti suurempi köyhillä kuin varakkaammilla lapsilla. Kuluttamisen vaikutusta lasten subjektiiviseen hyvinvointiin Norjassa tutkinut Mira Sletten (2010) ei näe yhteyttä yhtä selkeänä. Sletten pyrki lasten päivittäisen kulutuksen eroja tarkastelemalla selvittämään, tasoittaako lapsen mahdollisuus kuluttaa ikätoveriensa tapaan lapsen perheen varallisuuden vaikutusta tämän sosiaaliseen eristyneisyyteen. Tutkimuksessa lasten kuluttamismalleissa havaitut erot eivät kuitenkaan selittäneet sosiaalisen eristyneisyyden eroja lasten välillä, eikä ”oma raha” saanut yhtä vahvaa merkitystä kuin Olssonin (2007) Ruotsissa tekemässä tutkimuksessa. Norjalaistutkimuksen mukaan huoli kaupallistumisen vaikutuksista lasten hyvinvointiin, kun tarkastellaan sen merkitystä lasten vertaissuhteissa, olisi siis jossain määrin liioiteltu (Sletten ym. 2004). Olssonin ja Slettenin tutkimuksissa on kuitenkin monia asetelmallisia eroja, ja aiheesta tarvitaan lisää tutkimusta.

2.3 Miten lapset tunnistavat, selittävät ja hyväksyvät eriarvoisuuden?

Yhteiskunnallisten jakojen analysointi on sosiologian perinteinen tutkimusala, joka kiinnittää huomiota yksilöiden tai perheiden välistä elintason eriarvoisuutta selittäviin tekijöihin. Luokkatutkimus on myös taloudellisen eriarvoisuuden tutkimuksen näkökulmasta keskeinen tutkimusala. Lapset ovat kiinnostaneet luokkatutkijoita 1970-luvulta alkaen. Kiinnostus on kohdistunut lasten käsityksiin yhteiskuntaluokista sekä niiden muodostumista selittävistä tekijöistä sekä siihen, miten ja missä määrin lapset hahmottavat, ymmärtävät, hyväksyvät ja oikeuttavat yhteiskuntaluokkien ja tuloerojen olemassaolon (Leahy 1981; 1983a; 1983b). Vastaavasti on oltu kiinnostuneita myös lasten köyhyyttä ja sen syitä ja seurauksia koskevista käsityksistä (Furnham 1982; Ramsey 1991; Bonn ym. 1999).

Robert L. Leahy (1981; 1983a; 1983b; 1990) tutki 1970-luvulla Yhdysvalloissa, miten 6–17-vuotiaat lapset näkevät ja kokevat, selittävät, oikeuttavat sekä haastavat yhteiskunnan sosiaalista ja taloudellista kerrostumista. Hän pyysi lapsia kuvailemaan rikkaita ja köyhiä ihmisiä ja kertomaan, millaisia he ovat, mikä heissä on samanlaista tai miten he eroavat toisistaan sekä mikä heitä yhdistää ja erottaa. Hän kysyi lapsilta myös köyhyyden ja rikkauden syistä ja taloudellisten resurssien jakojen oikeutuksesta ja pyysi näitä antamaan esimerkkejä rikastumisesta ja köyhyyden poistamisesta. Leahyn tutkimus osoittaa iän merkityksen lasten tavoissa muodostaa käsityksiä köyhistä, köyhyydestä ja eriarvoisuudesta (ks. myös Bonn ym. 1999). Lasten näkemykset laajenivat iän kasvaessa ulkoisista huomioista koulutuksen ja laajempien yhteiskunnallisten

tekijöiden huomioimiseen. Nuoremmat lapset (6–11-vuotiaat) painottivat ulkoisesti havaittavissa olevia ominaisuuksia, kuten vaatetusta, ja kuvasivat yhteiskuntaluokkia suhteellisen pysyviksi ja esimerkiksi perinnöllä selittyviksi. Luokkaliikkuvuus selittyi rikkaiden köyhille antamalla lahjoituksilla. Varttuneemmilla lapsilla (11–14-vuotiaat) oli psykologisempia tapoja hahmottaa eriarvoisuutta: sitä selitettiin ahkeruuden, älykkyyden ja koulutuksen välisillä sekä työhön liittyvillä eroilla. Yhteiskuntaluokkia kuvattiin vastaavasti ihmisten motivaatioerojen kautta. Mitä vanhemmista lapsista oli kysymys, sitä enemmän lasten selityksissä painoutuivat elämän mahdollisuuksien ja luokkatietouden erot ja luokat nähtiin keskenään kilpailevina. Vanhemmat lapset näkivät luokkajärjestelmän muuttamisessa köyhyyden vähentämisen mahdollisuuden mutta tiedostivat siinä myös onnistumisen haasteellisuuden.

Iän lisäksi lasten sosioekonomisen taustan on havaittu vaikuttavan taloudellista eriarvoisuutta koskeviin käsityksiin. Julie Dickinson (1990) havaitsi työväen- ja keskiluokkaisesta taustasta tulevien lasten hyväksyvän eri ammattien palkkauseroista seuraavat tuloerot luonnollisina ja oikeudenmukaisina, mutta keskiluokkaa edustavien lasten kannattavan kyseisiä eroja mutkattomammin ja oikeuttavan ne työväenluokkaa edustavia lapsia vahvemmin yksilön koulutukseen ja erityisosaamiseen liittyvinä asioina.

Vaikka niin Leahy kuin Dickinsonkin olivat kiinnostuneita lasten tavasta hahmottaa ja ymmärtää eriarvoisuutta, he lähestyivät aihetta edelleen melko ”aikuislähtöisesti” tarjoten lasten jäsenysten pohjaksi aikuisuuteen paikantuvia luokka- ja ammattihierarkioita. Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen idea on antaa lapsille mahdollisuus kertoa itselleen tärkeistä asioista ja omista arjen kokemuksista käsin. Näitä lasten käsityksiä *omasta* suhteellisesta taloudellisesta asemastaan ja siitä, miten he näkevät itsensä ja toiset lapset taloudellisen eriarvoisuuden näkökulmasta, on tutkittu kuitenkin vähän. Susan Weingerin (2000) tutkimus on yksi harvoista poikkeuksista. Weinger (2000) haastatteli 1990-luvun lopussa Yhdysvalloissa pieni- ja keskituloisten perheiden 5–14-vuotiaita lapsia tavoitteenaan kartoittaa lasten käsityksiä sosiaaliluokista sekä niiden yhteyksistä *lasten keskinäisiin* sosiaalisiin vertaissuhteisiin. Hän näytti lapsille kuvia eri sosiaaliluokkia edustavista taloista ja pyysi lapsia kertomaan mielikuviaan talojen asukkaista. Lapsia pyydettiin myös kertomaan, mistä talosta he todennäköisimmin valitsisivat itselleen ystävän, ja perustelemaan vastauksensa. Näin Weinger pyrki selvittämään, miten lapset arvioivat henkilön luonteenpiirteitä sen perusteella, mitä he tietävät tämän luokka-asemasta ja miten lapset kokevat luokka-aseman vaikuttavan omiin ystävyys-suhteisiinsa.

Weinger havaitsi pientenkin lasten kuvailevan sosiaaliluokkia realistisesti ja yleisiä enakkoluuloja toisintaen. Lapset liittivät ”normaalin” usein omaan sosiaaliluokkaansa ja kuvailivat omaan sosiaaliluokkaansa yhdistettävissä olevan talon asukkaita monisanaisimmin. Muitakin eroja tuli esille. Pienituloisten perheiden lapset esimerkiksi kuvasivat alaluokan talon ihmisiä keskituloisten perheiden lapsia neutraalimmin sanoin ja eläytyivät niukan talouden lasten asemaan kuvaten esimerkiksi näiden tunteita. Pienituloisten perheiden lapset kuvasivat onnellisuuden perustuvan taloudellisen toimeentulon lisäksi muihinkin asioihin ja pohtivat varakkaampia lapsia

enemmän köyhyyden mahdollisia syitä. Keskituloisten perheidenkin lapset huomioivat köyhyyden aiheuttamia haasteita mutta eivät osanneet antaa köyhän lapsen arjesta konkreettisia esimerkkejä. Heidän oli vaikeampi eläytyä alaluokkaa kuvaavan talon lasten asemaan, ja heidän ilmaisuissaan talon asukkaista esiintyi enemmän negatiivisia sanoja, kuten likainen, laiska ja ilkeä.

Weingerin (2000) haastatteleminen lasten vastauksissa tuli esille myös sosiaalinen syrjintä ja lasten oman taustan vaikutus tapaan kuvata syrjintää. Pienituloisten perheiden lapset myötäelivät useammin vastauksissaan syrjityn lapsen sisäistä kokemusmaailmaa ja kuvasivat tämän tuntemaa emotionaalista kipua. Keskituloisten perheiden lasten vastaukset keskittyivät enemmän syrjimisen mahdollisuuteen ja sen syihin, esimerkiksi kuluttamismahdollisuuden puuttumiseen syrjityksi tulemisen selityksenä. Keskiluokkaisen talon asukkaiden kuvaamisessa näkyi vastaavia jakoja lasten vastauksissa, muttei läheskään samassa mittakaavassa – keskiluokkaisen talon asukkaita kuvattiin lähinnä hyvin myönteisesti, ennen kaikkea kunnollisiksi ja vastuuntuntoisiksi ihmisiksi. Jotkut pienituloisten perheiden lapsista kuvasivat keskiluokan talossa asuvia ilkeiksi, snobeiksi tai kiusaaviksi eivätkä katsoneet heidän ymmärtävän alaluokkaan kuuluvia ihmisiä tai piittaavan heidän köyhyydestään. Weingerin (2000) haastatteleminen lapsista yli puolet valitsi kuvitteellisen ystävänsä omasta sosiaaliluokastaan. Keskituloisten perheiden lapset perustelivat valintojaan esimerkiksi tasarvoiseen asemaan vetoamalla: ”tuntisin oloni oudoksi hänen (köyhän) seurassaan, koska minulla itselläni on niin paljon” (Weinger 2000, 143). Alaluokkaa edustavan talon lapset koettiin elämäntavaltaan vieraiksi ja oudoiksi ja puolestaan omasta keskiluokkaisesta yhteiskuntaluokasta tulevan lapsen kanssa oleminen luontevaksi ja paremmin ystävyuden mahdollistavaksi. Pienituloisten perheiden lapset puolestaan valitsivat kuvitteellisen ystävänsä useammin omasta yhteiskuntaluokastaan, perustelunaan halu varmistaa hyväksytyksi tuleminen. He pelkäsivät tulevansa torjutuksi yrittäessään solmia ystävyyttä keskiluokkaisen lapsen kanssa. Ystävän valitsemista oman sosiaaliluokan ulkopuolelta lapset perustelivat joko auttamishalulla tai mahdollisuudella saada apua.

Weingerin (2000) tutkimustulokset saavat vahvistusta muilta tutkijoilta. Ramsey (1991) havaitsi lasten eri yhteiskuntaluokkia koskevaa tietoisuutta ja ymmärrystä koskevassa tutkimuksessaan, että lasten spontaanit viittaukset yhteiskuntaluokkiin ovat vähäisiä, mutta kun lapsia pyydetään kuvailemaan tarkemmin rikkaita ja köyhiä ihmisiä, antavat jo esikouluikäiset lapset hyvinkin tarkkoja kuvauksia. Kiinnostavaa on, että lapset tuntuivat tunnistavan köyhän ihmisen ulkoisten tunnusmerkkien perusteella selvästi tarkemmin kuin varakkaamman ihmisen. Ramsey (1991) havaitsi myös vastaajien sukupuolen mukaisia eroja, sillä tytöt havaitsivat poikia paremmin rikkauteen liitettäviä asioita ja tunnistamerkkejä. Vaikka lasten käsitykset yhteiskuntaluokkien eroista vaihtelivat konkreettisten vihjeiden mukaisesti, rikkaita ja köyhiä ihmisiä kuvailtiin pääasiassa toisiinsa nähden erilaisina. Ramseyn (1991) tärkeä tutkimushavainto koskee rikkaiden ja köyhien yhdessä tekemistä. Vain muutama lapsi kertoi asioita, joita rikas ja köyhä voisivat tehdä yhdessä, ja vaikka moni lapsi piti eri

yhteiskuntaluokkiin kuuluvien lasten välistä ystävyyttä mahdollisena, puolet lapsista koki sen mahdottomaksi.

Sutton, Smith, Dearden ja Middleton (2007) tutkivat Isossa-Britanniassa erilaisista sosioekonomisista taustoista tulevien, iältään 8–13-vuotiaiden lasten kokemuksia ja ymmärrystä omasta sosiaalisesta ja taloudellisesta tilanteestaan suhteessa muihin. Kukaan lapsista ei mielellään mieltänyt itseään köyhäksi tai rikkaaksi, vaan lapset sijoittivat itsensä taloudellisessa asteikossa keskivälille. Lapset kuitenkin tuottivat helposti asetelmia, joissa erotettiin rikkaat ja köyhät toisistaan ja köyhempiin liitettiin negatiivisia ja jopa vihamielisiä ja halventavia termejä.

Tutkijat ovat tarkastelleet myös lasten köyhyyden luonnetta, syitä ja oikeutusta koskevia käsityksiä. Furnham (1982) vertaili Isossa-Britanniassa 15-vuotiaiden julkista ja yksityistä koulua käyvien poikien köyhyydelle antamia syitä ja selityksiä ja havaitsi ryhmien välillä selviä eroja. Pojille tehtiin erilaisia rakenteellisiin, yksilöllisiin ja fatalistisiin perusteluihin jakautuvia väittämiä köyhyyden syistä, ja heitä pyydettiin arvioimaan näiden tärkeyttä. Yksityistä koulua käyvät pojat näkivät köyhyyden johduvan pääasiassa säästäväisyyden puutteesta ja huonosta taloudenhallinnasta, kun taas julkista koulua käyvät nimesivät köyhyyden syiksi pääasiassa huonot palkat ja teollisuuden kyvyttömyyden luoda työpaikkoja köyhille ihmisille. Yksityistä koulua käyvät pojat siis pitivät yksilöllisiä selityksiä köyhyyden syistä tärkeämpänä kuin julkista koulua käyvät pojat, jotka puolestaan selittivät köyhyyttä enemmän rakenteellisilla tekijöillä. Pojilta kysyttiin myös arviota köyhien vuosituloista. Yksityistä koulua käyvät pojat arvioivat tulot huomattavasti korkeammiksi kuin julkista koulua käyvät pojat.

Yhteiskuntaluokkiin ja niiden välisiin eroihin keskittyvissä tutkimuksissa lapsia on myös haastettu esittämään ratkaisuja eriarvoisuuden ongelmiin. Chafel ja Neitzel (2005) haastattelivat Yhdysvalloissa kahdeksanvuotiaita, eri yhteiskuntaluokkia edustavia poikia ja tyttöjä, joista osa oli maaseudulta ja osa kaupunkiympäristöstä. Tutkimuksen mukaan lapset eivät olleet vielä sisäistäneet aikuisten usein normatiivisia käsityksiä köyhyyden syistä, vaan köyhyyden syynä pidettiin usein epäoikeudenmukaisuutta ja yhteiskunnan rakenteellisia tekijöitä, kuten työttömyyttä. Lapset esittivät köyhyyden vähentämisen keinoiksi köyhien perustarpeiden turvaamista ja hyväntekeväisyyttä. Vastaavanlaiset lasten tarjoamat ratkaisumallit köyhyyden haasteisiin toistuvat muissakin tutkimuksissa (esim. Ridge 2002; Harju 2008).

3 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TOTEUTTAMINEN

Taloudellisen eriarvoisuuden tutkimisen haaste on sen sopimuksenvaraisuus ja käsitteellinen abstraktius. Haaste koskee kaikkea eriarvoisuuden tutkimusta, mutta tuntuu aivan erityiseltä, kun aihetta lähestytään lasten näkökulmasta (ks. myös Salmi ym. 1996, 64–65). Voimme olettaa lasten kokemusmaailmojen eroavan aikuisten kokemusmaailmoista ja sen pohjalta ajatella aikuisten (tutkijoiden) eriarvoisuudesta käyttämien termien ja käsitteiden olevan lapsille vieraita ja käsittämättömiä tai kokonaan merkityksettömiä. Olemme toistamiseen saaneet pohtia, miten taloudellisesta eriarvoisuudesta tulisi lasten kanssa puhua. Toisaalta asia kulkenee yhtä lailla toiseen suuntaan. Lasten käyttämät, esimerkiksi pukeutumiseen ja käyttäytymiseen perustuvat luokittelevat termit, kuten ”junnu” tai ”porvari”, eivät välttämättä avaudu aikuiselle tutkijalle, jolloin niiden merkitysten ymmärtäminen vaatii lasten konsultointia (Sutton ym. 2007; Sutton 2007).

Tutkimuksemme toteuttamisen haasteet eivät tyhjene termejä ja käsitteitä koskeviin kysymyksiin. Taloudellisten resurssien ja kuluttamismahdollisuuksien yhteydet lasten hyvinvointiin, esimerkiksi sosiaalisen yhteenkuuluvuuden muodostumisen ja ylläpitämisen prosesseihin, ovat moniulotteisia ja kompleksisia. Siksi on tärkeää pohtia huolella, mitkä ovat tarkoituksenmukaisia ja oikeita kysymyksiä kysyttäessä lasten taloudellisesta eriarvoisuudesta, minkälaisilla menetelmillä tutkimusmateriaalia pitäisi kerätä ja analysoida. Näihin kysymyksiin vastaamme tässä luvussa.

3.1 Teoreettinen tausta, tutkimusastelma ja -kysymykset

3.1.1 *Lapsuudentutkimus*

Tutkimuksemme kiinnittyy Suomessakin jo asemansa vakiinnuttaneeseen lapsuudentutkimuksen paradigmaan. Sen ytimenä on ymmärrys lapsista yhteiskunnan suhdejärjestelmästä osallisina sosiaalisina, omaan ja muiden elämään vaikuttavina toimijoina (Alanen 1992; 2009; James ym. 1998; Strandell 2010). Lapsuudentutkimus on haastanut aikuislähtöisen tiedonmuodostuksen validiteettia erityisesti lasten arjen ja kokemusten tutkimuksessa. Sen yhtenä keskeisenä lähtökohtana on ajatus siitä, ettei lapsia koskevista asioista ja ilmiöistä ole perusteltua eikä oikeutettua kysyä yksinomaan tai edes ensisijaisesti aikuisilta, vaan lasten itsensä pitää olla osallisina tutkimuksessa. (Alanen 2009; Strandell 2010; Karlsson 2012.)

Lapsuudentutkimuksen paradigmasta ei voida kuitenkaan puhua yhtenä tiukkara-jaisena tutkimussuuntauksena tai -mallina, vaan ennemmin lapsuuteen liittyvien, erilaistenkin lähestymistapojen ja näkökulmien yhteenliittymänä (Karlsson 2012). Vastaavasti sen menetelmävaranto on laaja. Tutkimuksemme lähtökohtana on yhteiskunnan taloudellisten, sosiaalisten ja kulttuuristen muutosten välittyminen lasten elämään, kokemuksiin ja toimintaan ja toisin päin. Lapsuudentutkimus taloudellisesta eriarvoisuudesta ei siten tarkoita ainoastaan taloudellisen eriarvoisuuden vaikutusten tutkimista lapsuudessa, vaan kiinnostumista yhtä lailla myös siitä, miten lapset

omalla toiminnallaan ja valinnoillaan vaikuttavat taloudelliseen eriarvoisuuteen ja seurauksiin yhteiskunnassamme vaikuttavana ilmiönä. Taloudellisen eriarvoisuuden ymmärtämiseksi sitä tulee lähestyä myös *lasten näkökulmista* käsin ja lasten itsensä tuottaman tiedon avulla (vrt. Cook 2008).

Olemme edellä tuoneet esille aikaisempaa tutkimustietoa taloudellisesta eriarvoisuudesta lapsuuden ilmiönä ja sitä, miten lapset omalla toiminnallaan vahvistavat ja haastavat ihmisten välisten taloudellisten resurssien erojen merkityksiä. Lasten ja nuorten hyvinvoinnin tukeminen ja edistäminen edellyttää, että meillä on tietoa siitä, miten eriarvoisuus vaikuttaa lasten ja nuorten arjessa – vertaissuhteissa, perheissä, koulussa ja vapaa-aikana. Lapsinäkökulmaisella, lasten kokemustietoon ja oman elämänsä asiantuntijuuteen perustuvalla tiedolla on merkittävä rooli lasten hyvinvoinnin turvaamisessa ja edistämisessä (Kiili 1999; Alanen 2001; Roche 2001; Alanen 2009; Helavirta 2011).

3.1.2 Lasten arjen kokemukset

Tutkimuksemme keskiössä ovat *lasten kokemukset* taloudellisesta eriarvoisuudesta, sen lapsissa herättämät *ajatukset* ja lasten siihen liittämät *merkitykset*. Tutkimusasetelma nojaa näin fenomenologiseen tutkimustraditioon, joka painottaa kokemusten merkitystä ihmisten maailmaa koskevan ymmärryksen muodostumisessa (Perttula 2009). Tutkimustamme voi luonnehtia lasten *kokemustietoa* arvostavaksi tutkimukseksi, jossa tilaa annetaan lasten äänille ja ajatuksille heitä koskevassa merkittävässä asiassa (Karlsson 2012). Fenomenologisesta näkökulmasta katsottuna tavoitteenamme on siis eriarvoisuuden erilaisten merkitysten ymmärtäminen lasten ja nuorten kokemusmaailmasta käsin.

Fenomenologisessa tutkimuksessa tutkimuskohdetta pyritään lähestymään mahdollisimman pitkälle ilman ennalta määrättyjä oletuksia, määritelmiä tai teoreettista viitekehystä, jolloin perimmäinen tavoite on kuvata ilman teoreettisia käsitteitä sitä tapaa, jolla ulkoinen maailma rakentuu ihmisen tajunnassa (Laine 2001, 33). Tässä suhteessa olemme ottaneet joitakin vapauksia. Katsomme, että tutkijalla on oltava ymmärrys tutkittavasta ilmiöstä ja sen keskeisistä elementeistä, jotta hän kykenee ylipäättään rakentamaan tarkoituksenmukaisia kysymyksiä ja toteuttamaan tutkimuksensa. Haastatteluteemojen valinnassa nojasimme lasten arkea ja taloudellista eriarvoisuutta koskevaan aikaisempaan tutkimukseen ja teoriaan. Kysymykset esimerkiksi lasten välttämättöminä pitämistä kulutushyödykkeistä ja kuluttamisen merkityksestä vertaissuhteissa tulivat mukaan tätä kautta.

Pohdimme paljon myös sitä, missä määrin kokemuksellisuus on tavoitettavissa aineiston tuottamisen menetelmiksi valitsemiemme teemahaastattelujen ja eläytymistarinoiden avulla. Haastattelimme lapsia vain kerran, ja on selvää, että useammalla haastattelukerralla olisimme päässeet ”syvemmälle” haastateltavien kokemuksiin. Testasimme haastattelurunkoa pilottihaastatteluilla, joihin osallistui neljä eri-ikäistä

lasta, kaksi poikaa ja kaksi tyttöä.² Hyvin suunnitellulla haastattelurungolla pyrimme varmistamaan, että saamme tutkimusaineistoon tutkimusaihettamme koskevia lasten kokemuksia.

Eskolan (1998, 13) mukaan ihmisten kokemukset piilevät juuri kertomuksissa. Eläytymistarinarinamenetelmän avulla halusimme tarjota lapsille haastattelujen rinnalle toisenlaisen mahdollisuuden kertoa kokemuksistaan. Ennakoimme, että jotkut eivät ehkä halua tulla haastatelluiksi mutta voisivat ajatella osallistuvansa tutkimukseen kirjoittamalla. Eläytymistarinatehtävässä lasten oli halutessaan mahdollista kertoa itsensä sijasta kuvitteellisesta, mutta kuitenkin mahdollisesta toisesta henkilöstä ja tuottaa näin tietoa joko omista tai mahdollisiksi ajattelemistaan lasten kokemuksista. Tarinamuodon voidaan siis ajatella etäännyttäneen joitakin lapsia omista kokemuksistaan. Tarinatkin on kuitenkin kirjoitettu lasten omasta kokemusmaailmasta käsin ja sitä reflektoiden. Vaikka lapsi ei kertoisikaan itselleen tapahtuneista todellisista asioista, lapsen tarinaansa sisällyttämät kuvaukset heijastavat väistämättä hänen reaalia maailman kokemuksiaan ja sitä sosiaalista todellisuutta, missä hän päivittäin toimii. Siten myös tarinamateriaalissamme on kokemuksellinen ulottuvuus.

Haastattelutilanteissa pyrimme tarjoamaan lapsille mahdollisuuden kuvata omia kokemuksiaan moniulotteisesti ja ilman, että me tutkijoina ohjasimme lapsen kertomaa liikaa (Laine 2001; Perttula 2009). Fenomenologisessa tutkimuksessa haastateltaville esitettävien kysymysten luonne sekä tutkijan tapa kysyä haastateltavalta asioita ovat merkittävässä roolissa (Laine 2001, 36). Haastatteluissa kysyimme lapsilta suorien kysymysten sijaan mahdollisimman paljon avoimia ”mitä sinä asiasta ajattelet” ja ”miten sinä sen näet” -kysymyksiä. Tällä tavalla kannustimme lapsia kertomaan asioista mahdollisimman vapaasti omalla tavallaan ja omaa kokemustaan avaten ja pyrimme välttämään haastattelutilanteen, missä lapsi vastaa siten kuin olettaa haastattelijan odottavan hänen vastaavan. Käytännössä lapset vastasivat etenkin haastattelujen aluksi usein sosiaalisesti suotavaksi määriteltävissä olevalla tavalla, mutta haastattelun edetessä avautuivat enemmän kokemuksistaan ja omista näkemyksistään.

Analysoidessamme aineistoa olemme kiinnittäneet huomiota lasten ja nuorten eriarvoisuuden kokemusten kuvauksiin sellaisenaan pyrkimättä pohtimaan tai arvottamaan niiden objektiivisuutta tai tulkinnan astetta. Tutkimuksemme ”fenomenologisuus” konkretisoituu suhteessa muihin tutkimusmenetelmätraditioihin. Analyysissa olemme keskittyneet nimenomaan kerrottuun kokemukseen ja siihen, *mitä lapset eriarvoisuudesta kertovat*, emmekä niinkään asian ilmaisussa käytettävään kieleen tai puhetapaan. Myös eläytymistarinoiden analyysissa on tarinallisuuden ja kertomisen muodon sijaan keskitytty enemmän siihen, mitä ne eriarvoisuudesta kertovat. Kiinnostumisemme keskiössä on ennen kaikkea se, mitä kokemuksia lapsilla on

2 Pilottihaastattelut onnistuivat hyvin, eikä haastattelurunkoon tehty niiden jälkeen moniakaan sisällöllisiä muutoksia. Pilottihaastatteluihin osallistuneilta pyydettiin suullisesti haastattelun alussa suostumus haastattelun käyttöön myöhemmin tutkimuksessa.

eriarvoisuudesta omassa arjessaan, miten se jäsentyy osana lasten elämää ja mitä merkityksiä lapset siihen liittävät.

3.1.3 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksemme tuottaa tietoa taloudellisen eriarvoisuuden ilmenemisestä lasten ja nuorten arjessa, lasten sitä koskevista kokemuksista ja taloudelliseen eriarvoisuuteen liittämistä merkityksistä. Laadulliselle tutkimukselle tyypilliseen tapaan tutkimuskysymykset täsmentyivät lopulliseen muotoonsa vasta aineistoon tutustumisen ja analyysien etenemisen myötä. Päädyimme kysymään lasten taloudellisesta eriarvoisuudesta neljää toisiinsa liittyvää asiaa:

1. Mitä lapset sisällyttävät välttämättömään kulutukseen?
2. Mitä lapset käsittävät taloudellisella eriarvoisuudella ja miten he havaitsevat sitä omassa sosiaalisessa ympäristössään?
3. Miten lapset selittävät taloudellisen eriarvoisuuden olemassaoloa?
4. Missä lasten arjen eri yhteyksissä taloudellinen eriarvoisuus ilmenee ja mitä seurauksia sillä on?

Olemme kiinnostuneita siitä, missä ja miten lapset havaitsevat, tunnistavat ja jäsentävät eriarvoisuutta omassa sosiaalisessa ympäristössään, mihin tekijöihin lapset taloudellisten resurssien erot liittävät sekä miten lapset selittävät taloudellisen eriarvoisuuden syitä. Aineistossa esiin tulevia eriarvoisuuden merkitysyhteyksiä jäsenämme kysymällä, mihin kokemuksiin kuluttaminen, materialismi ja erityisesti taloudellinen eriarvoisuus lasten kertomassa liittyy ja minkälaisissa tilanteissa tai prosesseissa lapset kuvaavat eriarvoisuuden tulevan esille lapsen tai lasten toimintaan vaikuttavana, esimerkiksi sitä selittävänä asiana.

Halusimme kartoittaa lasten keskeisiä kulutustarpeita kysymällä heidän kokemukseen välttämättömästä kulutuksesta. Haastatteluteemojen valinnoilla ohjasimme lapsia kertomaan arjestaan kodin ja perheen ulkopuolisissa yhteyksissä, kuten koulussa, harrastuksissa ja lasten itsenäisesti viettämällä vapaa-ajalla. Näistä teemoista lapset myös mielellään kertoivat. Tarjosimme lapsille mahdollisuutta kertoa myös perheen kanssa vietetystä vapaa-ajasta, mutta se ei johtanut läheskään yhtä monisanaisiin pohdintoihin. Tämä oli odotettavissa, sillä aikaisempi tutkimus on osoittanut erityisesti vertaissuhteiden keskeisen merkityksen tutkimukseemme osallistuneiden ikäisille lapsille. Emme pyrkineet selvittämään lapsen perheen taloudellista tilannetta tai sitä, miten erilaiset taloudelliset ja rahankäyttöön liittyvät kysymykset ovat osa hänen perhearkeaan, mutta emme myöskään rajanneet pois mahdollisuutta kertoa perheen arjesta tästä näkökulmasta. Osa lapsista ottikin esille perheensä senhetkisen taloudellisen tilanteen ja saattoi esimerkiksi perustella, ettei voi saada haluamaansa asiaa, koska perheen rahoja tarvittiin sillä hetkellä johonkin muuhun, kuten taloremonttiin.

3.2 Aineisto ja sen tuottamisprosessi

3.2.1 *Missä aineisto kerättiin ja keitä tutkimukseen osallistui?*

Aineistonkeruu toteutettiin pilottihaastatteluja³ lukuun ottamatta yhdessä keskisuur-
ren länsisuomalaisen kaupungin koulussa.⁴ Koulun valinta tutkimukseen osallistu-
vien lasten rekrytointikanavaksi on sekä konventionaalinen että käytännöllinen.
Lapset on helppoa tavoittaa koulujen välityksellä. Valitsimme koulun, jonka oppilaat
tulevat sosioekonomiselta ja sosiaaliselta rakenteeltaan erilaisilta asuinalueilta (ks.
myös Sutton ym. 2007). Tällä valinnalla pyrimme varmistamaan, että tutkimuksem-
me tulisi lapsia ja nuoria eri tuloluokista. Teimme siis aineiston hankintaan liittyen
strategista valintaa, jolla pyrimme varmistamaan, että taloudellinen eriarvoisuus
näkyvät tutkimukseen osallistuvien lasten ja nuorten arjessa ja vertaissuhteissa.

Tutkimuspaikan valinta ei ole metodologis-eettisesti neutraalia, vaan siihen liittyy
aina ehtoja ja ne vaikuttavat koko tutkimusprosessiin ja tutkimustuloksiin (Strandell
2010, 99–100). Koulun tutkimuksen rekrytointikanavana ja toteuttamisympäristönä
liittyvät portinvartijan rooli ja siitä mahdollisesti seuraavat haitat. Koulussa tehtävää
tutkimusta varjostaa aina jonkinlainen koulumaisuus (ks. Helavirta 2011). Olimme
tietoisia siitä, että meidät voidaan helposti yhdistää opettajaan ja tämä saattaisi vai-
kuttaa haastattelujen kulkuun ja sisältöön. Korostimme siksi lapsille, ettei tutkimus
ole koulutyötä eikä opettaja tule missään vaiheessa saamaan tietoonsa haastattelujen
sisältöä tai arvioimaan lasten kirjoittamia tarinoita. Painotimme lapsille tutkimusta
koululuokissa esitellessämme ja vielä uudelleen haastattelun alussa, ettei kysymyk-
siimme ole olemassa ennalta määrättyjä oikeita vastauksia ja että toivoimme lasten
vastaavan juuri haluamallaan tavalla. Kerroimme lapsille useaan otteeseen halua-
vamme kuulla nimenmaan heidän *omia* kokemuksiaan ja ajatuksiaan, ja kerroimme
arvostavamme heitä tutkimamme asian avainasiantuntijoina. Näimme keskeisenä
haasteenamme haastattelutilanteen irrottamisen kouluympäristöstä siten, ettei vuo-
rovaikutustilanne olisi muistuttanut oppilaan ja opettajan välistä hierarkkista kans-
sakäymistä, jossa opettaja kysyy ja oppilas vastaa. Pyrimme siksi parhaamme mukaan
välttämään ”osaatko sanoa”- ja ”tiedätkö”-tyyppisiä kysymyksiä.

On mahdollista, että instituutioiden puitteissa tehtävässä tutkimuksessa lapset ko-
kevat tutkimukseen osallistumisen velvollisuudekseen ja myöntyvät osallistumaan
siihen vasten omaa tahtoaan tai esimerkiksi miellyttääkseen opettajaa (Strandell
2010). Tämän vuoksi painotimme sekä lapsille että heidän huoltajilleen tutkimuk-
seen osallistumisen vapaaehtoisuutta. Haastattelut tehtiin koulupäivän aikana, mikä
saattoi motivoida etenkin kahdeksaslukkalaisia osallistumaan tutkimukseen, sillä
haastatteluun osallistuminen ”vapautti” nuoren oppitunnilta. Toisaalta haastattelut

3 Pilottihaastatteluista kolme tehtiin yliopistolla, yksi haastateltavan kotona. Pilottihaastatteluihin osallistuneista lapsista kolme rekrytoitiin tutkijoiden omasta lähipiiristä ja yksi haastateltava löytyi kollegan kautta.

4 Tutkimusyhteistyöhön ryhtyvä kaupunki oli järjestyksessä kolmas, johon olimme yhteydessä. Saimme ensin kaupungin tutkimusluvan, jonka jälkeen asioimme rehtorin ja lopuksi opettajien kanssa. Kahdessa ensimmäisessä kaupungissa ei oltu kummassakaan halukkaita myöntämään tutkimuslupaa, eikä asiamme edennyt niissä koulutasolle (rehtori) asti.

tehtiin toukokuun lopulla, kun lukuvuosi oli jo lopuillaan, ja haastatteluajankohtiin osui myös rutiineista poikkeavaa mukavaa tekemistä, kuten ulkopeliturnauksia. Tämä ei tuntunut vaikuttavan haastatteluihin osallistumiseen, mutta teki muutamasta haastattelutilanteesta levottoman ja kiireisen.

Tutkimukseen rekrytoitiin lapsia koulun yhdeltä viidenneltä ja yhdeltä kahdeksannelta luokalta. Saimme näin aineistoomme sekä ala- että yläasteikäisten lasten kokemuksia.⁵ Ajattelimme kuluttamisen merkitysten eroavan näissä ikäryhmissä ainakin jonkin verran toisistaan ja aineiston mahdollistavan näin paremmin lasten kokemusten moninaisuuden tarkastelemisen. On tärkeää ottaa huomioon, että tutkimuksemme koskee 11–15-vuotiaiden lasten kokemuksia. Olisimme voineet haastatella nuorempiakin lapsia, sillä aikaisemmat tutkimukset osoittavat lapsilla olevan kokemuksia taloudellisesta eriarvoisuudesta jo päiväkotikässä (esim. Leahy 1983a; LoBue ym. 2011). Haastattelemamme lapset ovat kuitenkin siinä mielessä kiinnostavassa iässä, että he tekevät kuluttajina jo melko itsenäisiä valintoja.

Tutkimuslupa-asioiden järjestyttyä kävimme kummassakin luokassa esittelemässä itsemme ja kertomassa tutkimuksestamme. Pyrimme kuvaamaan arkikielellä tutkimusideamme ja vakuuttamaan lapset heidän kokemustietonsa tärkeästä ja korvaamattomasta merkityksestä. Kerroimme lapsuudentutkimuksen näkökulmasta ja halustamme kuulla nimenomaan lasten ajatuksia. Jaoimme samalla lapsille kotiin mukaan vietäväksi kirjeen, josta löytyivät tutkimusesite, tutkimukseen osallistumisesta kertovat vanhemman ja lapsen kirjeet ja vanhemmalle ja lapselle erikseen osoitetut suostumuslomakkeet (liitteet 1–3). Pyysimme kaikkia lapsia palauttamaan suostumuslomakkeet opettajalle tiettyyn päivämäärään mennessä. Kun osallistujat olivat tiedossa, luokkien vastuuopettajat järjestivät meille eläytymistarinoiden keruun ja haastatteluajat.

Haastattelujen yhteydessä lapsilta kerättiin perustietolomakkeen (liite 4) avulla muutamia taustatietoja, jotka on koottu taulukkoon 1. Suurin osa lapsista asuu yhdessä kummankin vanhempansa kanssa. Kahdeksasluokkalaisista kaikilla on sisaruksia, joista osalla sisarukset ovat muuttaneet jo kotoa pois. Viidesluokkalaisista lähes kaikilla on kotona asuvia sisaruksia. Emme kysyneet lapsilta vanhempien tulotasosta, ammateista tai koulutuksesta, mutta sovelsimme tutkimuksessa Maailman terveysjärjestön WHO:n kehittämää Family Affluence Scalea. Sen on havaittu erottelevan lasten sosioekonomista asemaa lähes yhtä hyvin kuin perinteisemmät vanhempien sosioekonomista asemaa kuvaavat mittarit (Koivusilta 2010; Currie ym. 2012). Kysyessämme lapselta perustietoja tämän perheestä kysyimme samalla, onko lapsella oma huone, onko perheessä auto ja tietokone sekä kuinka usein perhe käy yhdessä lomamatkoilla. Yhtä lukuun ottamatta jokaisella tutkimukseen osallistuneella lapsella on oma huone, ja lähes poikkeuksetta lasten perheistä löytyy auto ja tietokone, useim-

5 Molemmilta koululuokilta tutkimukseen osallistui jossain muodossa lähes jokainen oppilas. Kahdeksasluokkalaisista sekä haastatteluihin että eläytymistarinoiden kirjoittamiseen osallistuivat lähes kaikki ja viidesluokkalaisistakin reilu kolmannes.

mista useita. Taustatietojen perusteella tarkasteltuna tutkimukseen osallistuneiden lasten välillä löytyy selkeämpiä eroja ainoastaan vapaa-ajanvietossa, josta kysyimme perheen kanssa tehtyjen lomamatkojen määrää viimeisen vuoden aikana. Valtaosa oli tehnyt ainakin yhden matkan ja aika monet kertoivat tehneensä useampia matkoja, mutta osa lapsista ei ollut matkustanut perheensä kanssa kertaakaan.

Taulukko 1. Haastatteluihin osallistuneiden lasten taustatiedot.

	Viidesluokkalaiset	Kahdeksaluokkalaiset	Pilotit
Osallistuneita	9	17	4
Kenen kanssa asuu			
Äidin ja isän	8	11	4
Äidin tai isän	-	2	-
Uusperheessä	1	3	-
Sisaruksia 0	3	-	-
Sisaruksia 1	4	8	1
Sisaruksia 2–3	-	1	3
Sisaruksia 4–	-	1	-
Perheen varallisuus			
Oma huone	8	16	4
Perheessä autoja 0	1	1	-
Perheessä autoja 1	8	3	2
Perheessä autoja 2–	-	13	2
Perheessä tietokoneita 1	2	1	1
Perheessä tietokoneita 2–	7	16	3
Lomamatkoja 0	2	3	-
Lomamatkoja 1	4	6	2
Lomamatkoja 2–	3	7	2

Varsinaiseen haastatteluun sisältyi myös muutama subjektiivista hyvinvointia koskeva kysymys, joilla pyrittiin kartoittamaan haastateltavien onnellisuutta ja tyytyväisyyttä omaan elämäntilanteeseen. Kysyimme, miten lapsi koki voivansa vaikuttaa siihen, miten hän käyttää vapaa-aikansa ja kokeeko hän itsensä onnelliseksi. Arvioinnin avuksi tarjottiin kuvaa tikapuista, joiden ylin askelma kuvasi tilannetta, jossa ei ole mitään parannettavaa ja alin tämän vastakohtaa. Haastateltavat käyttivät muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta tikkaiden ylimpiä askelmia oman tilanteensa kuvaamisessa. Kun pyysimme haastateltavaa kertomaan, mitä pitäisi tapahtua, että päästäisiin ylimmälle askelmalle, oli suoran vastauksen antaminen usein vaikeaa ja kun sellainen annettiin, se koski yleensä vanhempien sallivuuden astetta ja lapsen halua saada lisää päätösvaltaa omissa asioissaan. Toisaalta monet kertoivat ajattelevansa, että vanhempien kuuluukin päättää lastensa asioista.

3.2.2 Aineisto: Haastatteluja, eläytymistarinoita ja piirustuksia

Tutkimukseen päätettiin kerätä aineistoksi haastatteluja ja eläytymistarinoita. Tämän valinnan yhtenä perusteluna oli tarjota lapsille mahdollisuus ilmaista itseään puhumalla tai kirjoittamalla tai halutessaan molemmilla tavoilla. Toisena perusteluna oli tutkimuksen luotettavuuden parantaminen menetelmätriangulaation avulla. Eri-tyyppiset aineistot tarjoavat tutkittavaan ilmiöön myös eri näkökulmia ja antavat siitä kattavamman kuvan, mikä vahvistaa analyysia ja tulkintoja (Tuomi ja Sarajärvi 2002, 141–142; Creswell 2003). Aineistoamme rikastuttamaan tuli alkuperäisestä suunnitelmastamme poiketen vielä piirustuksia, joten aineisto koostuu lopulta kolmenlaisesta tutkimusmateriaalista: haastatteluista, tarinoista ja piirustuksista.

Tutkimusaineisto on kuvattu taulukossa 2. Haastatteluihin osallistui yhdeksän (9) viidesluokkalaista ja 17 kahdeksaluokkalaista lasta.⁶ Myös kaikki neljä (4) pilottihaastattelua otettiin mukaan varsinaiseen tutkimusaineistoon. Litteroitua haastatteluaineistoa kertyi 866 tekstisivua (1,15 riviväli, Calibri/body, fontti 11). Eläytymistarinoita tuli yhdeksältä (9) viidesluokkalaiselta ja 14 kahdeksaluokkalaiselta. Tarinoiden kirjoittamisen yhteydessä aineistoon tuli lisäksi piirrosmateriaalia yhteensä 27 lapselta.

Taulukko 2. Tutkimusaineisto.

	Haastatteluja	Eläytymistarinoita	Piirustuksia
5. luokka			
Tytöt	4	4	9
Pojat	5	5	10
8. luokka			
Tytöt	9	8	3
Pojat	8	6	5
Pilotit	4		
Yhteensä	30	23	27

Eläytymistarinamenetelmällä kerättyjä kirjoituksia kertyi haastatteluja vähemmän. Tähän yhtenä syynä on se, että kolme kahdeksaluokkalaista oli tarinaa kirjoitettaessa pois koulusta. Kaikki koulussa olleet kahdeksaluokkalaiset tuottivat tarinan. Viidesluokkalaisten tutkimukseen osallistuminen oli ylipäänsä vähäisempää, ja tutkimukseen osallistuvatkin suhtautuivat eläytymistarinaan kahdeksaluokkalaisia epäilevämmiin. Kolmantena syynä on se, ettei pilottihaastatteluihin osallistuneilta lapsilta kerätty tarinoita. Kuvaamme seuraavaksi aineistoja yksityiskohtaisemmin.

⁶ Kahdeksaluokkalaisista tutkimukseen osallistui yhtä lasta lukuun ottamatta koko koululuokka eli 17 nuorta. Viidesluokkalaiset eivät olleet yhtä innokkaita osallistumaan. Luokan 23 oppilaasta haastatteluun osallistui yhdeksän lasta.

Haastatteluaineisto

Haastattelut toteutettiin yksilöhaastatteluina. Aikaisemman tutkimuksen perusteella arvioimme, etteivät lapset välttämättä halua tuoda ryhmässä esille kokemuksiaan heitä itseään tai läheisiään koskevista henkilökohtaisista asioista (Ritala-Koskinen 2001). Taloudellisesta eriarvoisuudesta puhuminen voi monelle olla myös arka aihe. Harju (2008) havaitsi omassa tutkimuksessaan, että vaikka lapsi oli haastattelussa kertonut vuolaasti koulusta ja kavereistaan, keskustelun siirtyessä köyhyyteen lapsi usein vaikenä. Harju epäilee tämän johtuvan keskustelun siirtymisestä epämuakvuusalueelle – köyhyys on herkkä aihe, eivätkä lapset halua mielellään puhua siitä. Lapset eivät myöskään ole välttämättä tottuneet pohtimaan perheen taloutta ja sen suhdetta omaan elämäänsä, ja mikäli lapsi ei ole käsitellyt aihetta aikaisemmin, voi siitä puhuminen olla vaikeaa tai vastaaminen tuntua työläältä (Harju 2008, 46–47). Katsoimme, että yksilöhaastatteluissa lapsi voi pari- tai ryhmähaastatteluun verrattuna vapaammin kertoa arjestaan, kulutustottumuksistaan, sosiaalisista suhteistaan ja omasta hyvinvoinnistaan ja pohtia näitä tutkijan tukemana. Yksilökokemuksista ryhmässä puhuminen, erityisesti silloin kun aihe koskettaa henkilökohtaisia asioita ja omia kokemuksia tai intiimejä asioita, voi myös johtaa lasta vahingoittaviin tilanteisiin, esimerkiksi kiusaamiseen. Katsoimme siten myös tutkimuseettisen näkökulman puoltavan yksilöhaastattelujen tekemistä.

Haastattelut toteutettiin teemahaastatteluina. Haastattelurunko on raportin liitteenä (liite 5). Lasten ja nuorten kokemusten tutkimiseen teemahaastattelut soveltuivat hyvin, sillä niiden avulla pystyimme keskustelemaan asioista suhteellisen vapaamuotoisesti ja antamaan lapselle tilaa tuoda esille omia ajatuksiaan, mutta toisaalta varmistimme myös sen, että valitsemiemme teemojen kautta saisimme tietoa tutkimuskohteenamme olevasta ilmiöstä. Kaikkien haastateltavien kanssa pyrittiin käsittelemään samat sisältöalueet ja tietyt haastatteluosiot toteutettiin pitkälti samankaltaisina. Haastatteluissa pyrittiin kuitenkin noudattamaan fenomenologiselle tutkimusotteelle ominaista avoimuutta ja joustamaan tarvittaessa teemoista. Teimme paljon avoimia haastattelukysymyksiä (”kerro tavallisesta päivästäsi”, ”kerro kuvan lapsista” jne.) ja pyrimme tietoisesti välttämään kysymyksiä, joihin voi vastata kyllä tai ei.⁷

Tutkimuksen tiukan aikataulun vuoksi, jouduimme rajaamaan haastatteluissa käsiteltävien teema-alueiden määrää. Kaikkien haastateltavien kanssa esille otettuihin teemoihin kuuluivat lasten ajatukset kulutushyödykkeistä ja niiden välttämättömyydestä lasten arjessa sekä kuluttamisen esiin tuleminen tavallisen päivän kulussa. Aikaisemmassa tutkimuksessa korostunut eriarvoisuuden merkitys lasten keskinäisten vertaissuhteiden muodostumisessa ja ylläpitämisessä (Hakovirta ja Rantalaiho 2011)

7 Haastattelujen välillä oli suuria eroja. Jotkut haastateltavat olivat puheliaita ja teemoissa pysyminen oli haastavaa, kun taas toiset olivat niukkasanaisempia, mutta pysyivät tarkemmin haastatteluteemoissa. Vain yksi haastateltava ei tuottanut lainkaan vastauksia avoimiin kysymyksiin. Hänen haastattelunsa perustui haastattelijan ehdotuksiin, jotka haastateltava joko hyväksyi tai torjui. Myös haastattelijoiden intensiteetti näkyy haastatteluissa. Onnistuneimmissa haastatteluissa haastattelijat on malttanut kysyä jatkokysymyksiä aina mahdollisuuden ilmaantuessa. Nämä haastattelut ovat sisällöltään erittäin rikkaita.

otettiin myös yhdeksi haastatteluja läpileikkaavaksi teemaksi, ja siitä keskusteltiin kaikkien lasten kanssa. Teemoja lähestyttiin lasten omakohtaisten kokemusten lisäksi lasten käsitysten ja mielipiteiden tasolla liikkuen.

Haastattelurunkoa suunnitellessamme pohdimme paljon sitä, miten parhaiten varmistaisimme, että haastatteluista tulisi rentoja ja lapset kokisivat niiden aikana olonsa mukavaksi. Pidimme haasteena myös sen varmistamista, että lapset ymmärtäisivät kysymyksemme ja tuottaisivat puhetta abstraktista teemasta. Testasimme tästä syystä haastattelurunkoa pilottihaastatteluilla. Näin varmistimme, että tekemämme kysymykset ovat ymmärrettäviä ja lapsille merkityksellisiä ja että ne vastaavat heidän arkeaan ja kokemuksiin. Pyrimme siihen, että kysymyksemme eivät olisi lasta aliarvioivia, mutta eivät myöskään liian monimutkaisia ja vaikeaselkoisia (Ritala-Koskinen 2001).

Muun muassa edellä kuvatuista syistä käytimme haastattelun tukena toiminnallisia menetelmiä ja kuvamateriaalia, joiden toivoimme auttavan lapsia kertomaan omista kokemuksistaan ja ajatuksistaan. Haastattelutilanteiden toiminnallisuudella voidaan saada lapset tuntemaan olonsa mukavammaksi vieraan aikuisen seurassa (Punch 2002). Erilaisia toiminnallisia apuvälineitä käyttämällä voidaan myös stimuloida keskusteluja herkeistä ja sensitiivisistäkin aiheista sekä vähentää tutkijan ja lapsen välistä epätasa-arvoista valtasuhdetta ja siten tavoittaa paremmin lasten intressejä ja kiinnostuksen kohteita (Punch 2002). Erilaiset visuaaliset apuvälineet voivat myös antaa lapselle aikaa ajatella ja sanoittaa kokemuksiaan (Eskonen 2005).

Vaikka toiminnallisten tehtävien on katsottu helpottavan lasten keskittymistä ja paneutumista haastatteluteemaan on syytä painottaa, ettei lasten kanssa tehty tutkimus edellytä erityisten ”lapsiystävällisten” tutkimusmenetelmien käyttöä, vaan lapsia voidaan tutkia samoilla menetelmillä kuin aikuisiakin (Lahikainen 2001; Punch 2002; Strandell 2010). Yhtä lailla myös aikuisia haastateltaessa voidaan haastattelun tukena käyttää toiminnallisia ja visuaalisia apuvälineitä. Tutkijoiden onkin tärkeää huolehtia, ettei toiminnallisten menetelmien käyttö tutkimuksessa johda lasten aliarvioimiseen.

Haastattelu aloitettiin täyttämällä lapsen kanssa perustietolomake (liite 4), jossa kysyttiin taustatietoja haastateltavasta ja tämän perheestä. Tässä yhteydessä saatettiin kysyä jo muutama tarkentava kysymys. Perustiedoista jatkoimme lapsen ajatuksiin siitä, mitä hän pitää ikäiselleen tärkeinä ja välttämättöminä tavaroina ja asioina. Kahdeksaluokkalaisten kanssa tämän osion pohjana oli 39 kohdan lista erilaisia tavaroita ja asioita (liite 6), jonka kokoamisessa oli hyödynnetty aikaisempia tutkimuksia (ks. tarkemmin luku 4). Pyysimme haastateltavaa kertomaan, mitkä asiat hän meidän kokoamastamme listasta kokee välttämättömiksi hänen ikäiselleen lapselle tai nuorelle ja miksi. Tästä edettiin keskustelemaan muun muassa siitä, mitä haastateltavalla itsellään on ja miten tyytyväinen hän on tilanteeseensa. Viidesluokkalaisten kanssa vastaava keskustelu välttämättömistä tavaroista ja asioista käytiin *kuvakorttien* (liite 7) avulla. Niiden ajattelimme helpottavan abstrakteista asioista keskustelemista ja auttavan lasta eläytymään haastatteluosion teemoihin. Kuvakorttiosio oli joillekin

haastava. Nähdäksemme haastavuus ei kuitenkaan liittynyt kortteihin sinänsä, vaan välttämättömien asioiden määrittelyn ja valitsemisen vaikeuteen. Meille jäi se vaikutelma, että kuvakortit konkretisoivat lapsille tavarahan, materiaalin ja rahan merkitystä. Lisäksi korttien pinoaminen, levitteleminen, hypisteleminen ja katseleminen yhdessä haastattelijan kanssa rentoutti tilannetta.

Haastattelujen tukena käytettiin myös toisenlaista kuvamateriaalia. Erilaiset vertailut ja kontrastoinnit ovat keskeisiä lasten arkeen ja kokemuksiin paikantavassa eriarvoisuuden tutkimuksessa käytettyjä asetelmia. Köyhä–rikas, pienituloisen–hyvätuloinen ovat esimerkkejä tutkimuksissa lasten tarkasteltavaksi ja pohdittavaksi tarjotuista jaoista. Kehitimme lapsuudentutkimuksessa käydyn menetelmäkeskustelun sekä aikaisempien, lasten ja nuorten kanssa taloudellisesta eriarvoisuudesta tehtyjen tutkimusten (Weinger 2000; Sweet 2010) pohjalta haastatteluja varten kuvakollaaseja, jotka esittävät erilaisista taloudellisista olosuhteista tulevia haastateltavien lasten ikäisiä tyttöjä ja poikia (ks. liite 8).⁸ Käytimme kollaaseja eriarvoisuuteen eksplisiitisti keskittyvässä haastatteluosiossa, jossa pyysimme haastateltavia kertomaan kuvien lapsista ja heidän elämästään. Kuvakollaasit tarjosivat lapselle mahdollisuuden etäännyttää itsensä käsiteltävästä aiheesta ja eläytyä siihen kuvien lasten kautta (vrt. Weinger 2000). Tämän tukimateriaalin käyttäminen osoittautui erittäin onnistuneeksi valinnaksi. Kollaasien kuvaama, kahden materiaalitodellisuuden välinen kontrasti viritti haastateltavat keskustelemaan taloudellisten ja materiaaalisten erojen merkityksistä ja seurauksista ja lähes poikkeuksetta lapset tuottivat kyseisessä osiossa puhetta myös omasta elämäntilanteestaan ja kokemuksistaan.

Vaikka olimme testanneet haastattelurunkoa etukäteen, tuli haastatteluissa vastaan tilanteita, joissa lapsi ei tavoittanut tutkijan esittämän kysymyksen sisältöä tämän tarkoittamalla tavalla. Alla olevissa haastattelukatkelmissa havainnollistuu, miten lapsi tulkitsee hänelle näytettyjä kuvakortteja toisin kuin tutkija oli ajatellut niitä tulkittavan. Haastateltava lapsi on tulkinnut viikonloppumatkakortin tarkoittavan jokaviikkoista perheen kanssa matkustelua ja jättää sen siksi valitsematta välttämättöminä pitämiinsä asioihin. Pihaa esittävän kortin lapsi taas tulkitsee tarkoittavan lapsen ikiomaa pihaa eikä perheen yhteistä pihaa ja siksi sekin jää valitsematta tärkeisiin asioihin. Katkelmissa tulee myös esille, miten tutkija (H) pohti lapsen (V) valintoja ja auttoi tätä tulkitsemaan kuvien sisältöä niin, että lapsi voi tarkistaa kantansa.

H: Osaisiks sä kertoo mulle, että minkä takii sä et valinnu näitä? Miks sä aattelet nää ei oo niin kauheen tärkeit asioita?

V: Täst mä luulen, et niinku menis niinku joka viikonloppu. Kyl mä muuten sen oisin ottanu.

H: Niin, et sun mielest joka viikonloppu ei tarvi mennä mihinkää?

V: Ei

8 Kokosimme A4-kokoiset kuvakollaasit, joista toinen kuvasi lasta, joka asui kuvan perusteella omakotitalossa, jolla oli kalliita harrastuksia ja paljon erilaisia kalliita tavaroita, kun taas toisen kuvan lapsi/nuori asui kuvan perusteella vaatimattomasti, ja hänellä oli vain muutamia vanhahkoja tavaroita. Pyysimme haastateltavia kertomaan, mitä heille tulee kuvien lapsista/nuorista mieleen, millaisia kuvien lapset ja heidän elämänsä voisi olla. Kysyimme kollaasien avulla myös materiaaalisten resurssien merkityksestä lasten vertaissuhteissa.

--

H: Nii, onks siel jotain muuta semmost, miks sä aattelit et tämmönen oma piha esimerkiksi tai ulkoilupaikka (ei ole tärkeä)?

V: Mä luulin et se on sen koko lapsen piha.

H: Nii, no se tarkoittaa semmost kodin pihaa.

V: No on meil semmonen aika iso, tommonen piha.

H: Mm, onks se sust sit tärkeä?

V: On

H: Sä kuitenkin ottaisit sen tänne (tärkeisiin).

V: Joo. (H27, viidesluokkalainen poika)

Haastattelujen yhtenä teemana oli lasten hyvinvointi. Teimme suoria kysymyksiä siitä, miten tyytyväisiä lapset olivat omaan elämäntilanteeseensa ja miten onnellisiksi he kokivat itsensä. Pyysimme heitä arvioimaan tätä myös ystäviensä ja kavereidensa osalta. Skaalojen on havaittu helpottavan asioiden arvioimista ja suhteuttamista (Helavirta 2011) ja valitsimme tähän kysymykseen vastaamisen tueksi kuvan tikapuista. Ajattelimme sen helpottavan arvion tekemistä ja toisaalta systematisoivan vastauksia siten, että lasten vastauksia voitaisiin myös vertailla keskenään. Tikapuut vastaanotettiin niitä ihmettelemättä ja haastateltavien tuntui olevan helppoa sijoittaa sekä itsensä että kaverit tikapuiden portaille.⁹

Eläytymistarinat ja piirustukset

Eläytymistarinoiden keräämiseen motivoi ensiksikin oletus, etteivät kaikki lapset ehkä ole halukkaita avautumaan vieraalle ihmiselle haastattelutilanteessa tai ylipäänsä kertomaan omista kokemuksistaan. Lapset suhtautuvat erilaisiin tutkimusmenetelmiin eri tavoin (Punch 2002; Hill 2006). Joillekin sanallinen dialogi ja omien näkökulmien esiin tuominen voi olla haastattelutilanteessa haastavaa ja kirjallisen tiedon tuottaminen puolestaan helpompaa, toisilla asia on päinvastainen. Luonnollisesti myös lapsen temperamentti, kognitiiviset taidot ja omat intressit sekä mieltymykset vaikuttavat siihen, miten lapset kokevat erilaiset tutkimusmenetelmät omakseen (Hill 2006). Toivoimme kirjoittamisen tarjoavan haastattelua vierastaville lapsille vaihtoehdoisen tavan osallistua tutkimukseen. Tarinoiden keräämiseen motivoi kuitenkin myös eläytymistarinamenetelmällä saavutettava tieto eriarvoisuudesta lasten arjen ilmiönä. Esimerkiksi Weinger (2000), joka pyysi tutkimuksessaan lapsia kertomaan erilaisissa taloissa elävistä kuvitelluista henkilöistä, huomasi menetelmän tukevan lapsen vapaata ja avointa kerrontaa. Ajattelimme tarinamuodon mahdollistavan vastaavalla tavalla lapsen etäntymisen ehkä liian henkilökohtaiseksi kokemastaan asiasta ja helpottavan vaikeista, herkistä ja intiimeistä asioista kertomista.

⁹ Tikapuukuvan käytön ongelmaksi muodostui kuitenkin se, ettei tutkija muistanut aina toistaa ääneen nauhurille sitä, mille askelmalle lapsi itsensä tai ystävänsä asetti.

Eläytymistarinoiden suhde fenomenologiseen tutkimukseen ei ole ongelmaton. Hyvärisen (2006, 2010, vrt. kuitenkin Eskola 1998) mukaan tarina tai kertomus ei ole paras reitti tavoittaa ihmisen subjektiivinen kokemus, sillä kertomus ei ole koskaan itsestään selvästi vain yksityinen ja subjektiivinen. Kertominen on kulttuurisesti jäsentynyttä silloinkin, kun kerrotaan yksityisimmistä kokemuksista. Ajattelemme kuitenkin, että eläytymistarinaa kirjoittaessaan lapsi ottaa aina tavalla tai toisella kantaa omaan paikkaansa maailmassa ja kysymykseen siitä, kuka hän on ja miten hän asiat elämässään kokee. Myös aikaisemmissa tutkimuksissa (esim. Helavirta 2006) esiin tulleet myönteiset kokemukset eläytymistarinoiden käyttökelpoisuudesta lasten kokemusten tutkimisessa kannustivat niiden käyttöön.

Eläytymistarinamenetelmässä tutkimukseen osallistuvalla annetaan kehyskertomukseksi kutsuttu tarina, johon eläytyen ja jonka herättämien mielikuvien pohjalta tämä kirjoittaa tarinan (Helavirta 2011, 47). Käytimme kahta kehystarinaa, joista toinen kertoo lapsesta, jolla ”ei koskaan ole pulaa rahasta” ja toinen lapsesta, jolla ”on aina tiukkaa rahan suhteen”. Pyrimme rakentamaan mahdollisimman avoimen kehystarinan (ks. Eskola 1998). Ajattelimme kuitenkin, että kehystarinassa olisi hyvä olla muutama asia, joihin lapsi voi tarttua aloittaessaan tarinan rakentamisen ja kirjoittamisen. Kehystarinat olivat seuraavanlaiset:

Veera/Eetu on ikäisesi tyttö/poika, jolla ei koskaan ole pulaa rahasta. Hänellä on varaa ostaa mitä haluaa ja käydä elokuvissa tai hampurilaisella aina kun häntä huvittaa. Kerro millaista Veeran/Eetun elämä on. Voit kirjoittaa myös siitä, mitä hän itse ajattelee itsestään ja mitä muut ajattelevat hänestä.

Veera/Eetu on ikäisesi tyttö/poika, jolla on aina tiukkaa rahan suhteen. Hän ei koskaan voi ostaa mitä haluaa eikä käydä elokuvissa tai hampurilaisella ilman, että hänen pitää ensin säästää sitä varten. Kerro millaista Veeran/Eetun elämä on. Voit kirjoittaa myös siitä, mitä hän itse ajattelee itsestään ja mitä muut ajattelevat hänestä.

Tutkija jakoi jokaiselle lapselle toisen kahdesta kehystarinasta ja ohjasi näin osan lapsista eläytymään varakkaan ja osan köyhän lapsen elämään. Eläytymistarinoiden kirjoittamistilanteet muistuttivat normaalia koulutuntia. Viidesluokkalaisten opettaja oli tunnilla koko ajan paikalla ja istui luokan takaosassa, missä hän teki omia töitään tutkijan ohjeistaessa lapsia luokan edestä käsin. Kirjoittamistuokio muistutti näin rakenteeltaan pitkälti äidinkielen tuntia, jolla aiheena on kirjoittaa tarina annetusta aiheesta. Opettajan läsnäolo ei arvioimme mukaan vaikuttanut eläytymistarinoiden toteutukseen. Kahdeksaslukulaisten kanssa tutkija oli luokassa yksin, mikä saattoi näkyä luokan normaalituntia suurempana rauhattomuutena, ja tutkija joutui huomauttamaan useampaan otteeseen kirjoittamisrauhan antamisesta toisille.

Eläytymistarinoiden sivutuotteena saimme aineistoon myös *piirustuksia*. Koska kirjoittamistehtävä ei ollut lopulta kaikille mukaan ilmoittautuneille mieluinen, ehdotimme sen vaihtoehdoksi annetun kehystarinan pohjalta piirtämistä. Moni innostui tästä ja näin aineistoon kertyi kommentoimattomia piirustuksia, sarjakuvia ja

myös kirjoitettujen eläytymistarinoiden kuvitusta. Erityisesti kahdeksaluokkalaisten poikien tuntui olevan mieluisaa kertoa tarinansa sarjakuvamuodossa. Piirtämisestä innostui myös useampi viidesluokkalainen lapsi, joka ei ollut palauttanut suostumuslomakkeita tai oli ilmaissut haluttomuutensa osallistua tutkimukseen tai kyseiseen tehtävään. Näin tutkijan ratkaistavaksi tuli ennalta arvaamatta eettinen kysymys siitä, voidaanko nämäkin piirustukset sisällyttää tutkimusaineistoon. Opettajan tuella päädyttiin ratkaisuun, että kaikki halukkaat voivat luovuttaa piirustuksensa tutkimukseen siitä riippumatta, ovatko he palauttaneet suostumuslomakkeen tai ei. Ratkaisun tärkein perustelu oli se, että eläytymistarinoiden tapaan piirustukset palautettiin tutkijalle nimettöminä eikä niitä ole mahdollista yhdistää tekijäänsä. Lisäksi tutkija vakuutti piirustuksensa luovuttaville lapsille, että niitä käytetään vain tässä nimenomaisessa tutkimuksessa.¹⁰

3.3 Laadullinen sisällönanalyysi ja analyysiprosessin eteneminen

Analyysimenetelmänä sovelsimme *laadullista sisällönanalyysia* (Tuomi ja Sarajärvi 2002). Analyysiprosessin kuvaamista pidetään laadullisen tutkimuksen validiteetin ja reliabiliteetin vahvistamisen kannalta tärkeänä vaiheena. Ideaalitulanteessa lukija voi tutkimusraportin perusteella muodostaa hyvän kokonaiskäsityksen siitä, miten analyysissa edettiin ja miksi, ja tehdä näin oman arvionsa analyysin tarkoituksenmukaisuudesta ja onnistuneisuudesta. Kuvaamme seuraavaksi lyhyesti käyttämämme laadullisen sisällönanalyysin keskeisiä piirteitä ja sen jälkeen analyysiprosessin etenemistä.

Sisällönanalyysin perustehtävä on aineistoa pelkistämällä ja tiivistämällä jäsentää siitä esille tutkimuskysymysten kannalta olennainen tietosisältö. Sisällönanalyysin toteuttaminen on käytännössä aina tutkimus- ja tutkijakohtaista ja vaatii soveltamista. Yksi keskeinen sisällönanalyyseja toisistaan erottava jako liittyy analyysin teoria- ja aineistolähtöisyyteen (Mason 2002, 179–181; Tuomi ja Sarajärvi 2002, 110–117). Analyysissa voidaan tukeutua tiettyyn olemassa olevaan, tutkittavaa asiaa koskevaan teoreettiseen kehikseen tai lähteä liikkeelle ja edetä mahdollisimman pitkälle aineistolähtöisesti. Etenimme analyysissa pitkälti aineistolähtöisesti, välttäen asettamasta etukäteen oletuksia eriarvoisuuden ilmenemisestä tutkimukseen osallistuvien lasten arjessa. On kuitenkin selvää, että aikaisemman tutkimuksen perusteella meillä oli ennakkokäsityksiä siitä, mitkä asiat aineistossa nousisivat esille. Osasimme esimerkiksi odottaa ystävyyssuhteiden nousevan lasten kokemuksissa keskeiseen rooliin. Osa raportin

10 Vasta analyysivaiheessa ymmärsimme pohtia kuvamateriaalin julkaisemiseen liittyviä kysymyksiä. Niiden lasten osalta, jotka olivat toimittaneet tutkimukseen osallistumista koskevat lupa- ja suostumusasiakirjat, emme pitäneet asiaa ongelmallisena. Näihin kuuluivat kaikki piirustuksia tehneet kahdeksaluokkalaiset. Viidesluokkalaisten piirustuksissa oli kuitenkin mukana piirustuksia sekä tutkimukseen osallistumisestaan etukäteen ilmoittaneilta lapsilta että lapsilta, jotka eivät olleet ilmoittaneet osallistuvansa tutkimukseen. Viimeksi mainittujen lasten kuvien julkaiseminen raportissa mietitytti meitä ja pohdimme pitkään, voidaanko kuvia julkaista. Päädyimme lopulta julkaisemaan raportissa myös niiden lasten piirustuksia, jotka eivät olleet virallisesti ilmoittaneet osallistuvansa tutkimukseen, tärkeimpänä perustelumme se, että lapset halusivat luovuttaa piirustuksensa tutkijoille ja kyseiset piirustukset kiteyttävät erityisen hyvin keskeisiä analyysissa esille nousseita teemoja.

empirialuvuissa (luvut 4–7) käsittelemistämme teemoista nousi vahvasti aineistosta osan jäsentyessä enemmän aikaisemmassa tutkimuksessa esitettyjen havaintojen ja tulkintojen ohjaamana.

Sisällönanalyysi keskittyy nimensä mukaisesti *aineiston sisältöön* ja siinä esille tuleviin merkityksiin. Kaikki analyysissa jäsenneittävä tieto on siten periaatteessa olemassa aineistossa. Näin esimerkiksi sen analysoimiseen, miksi jotkut haastattelemistamme lapsista liittyivät eriarvoisuuden ilmiöön tiettyjä asioita ja jotkut toiset eivät, ei haettu selityksiä aineiston ulkopuolelta. Analyysin tavoitteena on ollut yksinkertaisesti jäsentää aineistosta esille tutkittavan ilmiön kannalta olennainen sisältö. Emme ole keskittyneet haastattelupuheen rakentumiseen, haastattelijan ja haastateltavan väliseen vuorovaikutukseen tai haastateltavien merkitysten tuottamisen tapoihin. Kysymis- ja vastaamistapaa ja -muotoa on tarkasteltu kuitenkin siinä määrin kuin se on väärintulkintojen välttämiseksi ollut perusteltua.

Sisällönanalyysin avulla olemme aineiston ominaispiirteitä myötäillen tiivistäneet mahdollisimman tarkasti lasten kuvaamia kokemuksia ja rakentaneet niistä laajempia merkityskokonaisuuksia. Näin olemme luoneet kokonaiskuvan tutkittavasta ilmiöstä kadottamatta kuitenkaan ilmiön yksilöllistä moninaisuutta (Laine 2001, 38–40). Analyysiyksiköksi valitsimme tutkimuskysymyksen kannalta relevantin, lapsen puheessa, tarinassa tai piirustuksessa esille tulevan ajatuskokonaisuuden. Tätä puolsi ennen kaikkea aineiston moninaisuus – näin analyysiyksikkö oli sovellettavissa kaikkien aineistoon.¹¹ Yksinkertainen ajatuskokonaisuuksien kokoaminen vaikutti perustellulta myös siksi, että tutkimuksen keskeinen tavoite on ollut nimenomaan kartoittaa lasten erilaisia eriarvoisuuden kokemuksia ja ilmiön eri puolia lasten arjessa. Fenomenologisesta näkökulmasta tarkasteltuna olisi ollut perusteltua valita analyysiyksiköksi myös lapsen koko haastattelu (tai eläytymistarina), mikä olisi mahdollistanut keskittymisen syvemmin jokaisen lapsen yksilölliseen kokemusmaailmaan. Ajatuskokonaisuuksia haastattelusta irrotettaessa ne merkittiin aina haastattelukoodilla, jonka avulla pystyimme tarvittaessa palaamaan lapsen koko haastatteluun ja tarkastelemaan yksittäistä ajatuskokonaisuutta laajemmassa yhteydessä. Palasimme jonkun verran haastattelukokonaisuuksiin, kun halusimme esimerkiksi tarkentaa lapsen kuvaaman kokemuksen erityisyyttä.

Aineiston analyysia voi kuvata kolmen erityyppisen, toisiaan seuraavan ja asteittain kohti rajatumpaa fokusta etenevän analyysivaiheen prosessina (Ruusuvoori ym. 2010, 22). Ensimmäiset aineistoa koskevat havainnot teimme haastattelujen tekemisen lomassa keskustellessamme haastattelujen jälkeen niiden sujumisesta. Huomasimme tehneemme samantyyppisiä havaintoja ja keskustelimme niiden merkityksestä. Näissä ensimmäisissä keskusteluissa huomasimme myös yllättyneemme haastattelujen sisällöissä samankaltaisista asioista. Nämä keskustelut ohjasivat myös keskittymään

11 Haastattelut, eläytymistarinat ja piirustukset analysoitiin kaikki samoja sisällönanalyysin perusajatuksia hyödyntäen. Erityisesti eläytymistarinoiden ja piirustusten osalta tämä oli kompromissi, johon päädyimme tutkimusprojektin tiukan aikataulun vuoksi.

haastattelurungon tiettyihin osiin toisia enemmän. Ensihavainnot, esimerkiksi harastamiseen liitetty merkitykset ja köyhempiä lapsia koskevat kuvaukset, tuntuivat tutkimusprosessin edetessä yhä merkityksellisemmiltä, ja siksi niihin palattiin analyysin aikana yhä uudelleen.

Haastattelut litteroitiin *sanasta sanaan*. Eläytymistarinat kirjoitettiin ja tallennettiin tekstidokumentiksi. Eläytymistarinatehtävästä kertynyt piirrosmateriaali muutettiin niin ikään kirjalliseen muotoon. Tutkija kirjoitti näkemyksensä kuvan sisällöstä tarkasti ylös ja tallensi sen eläytymistarinan loppuun tai, mikäli kuvaan ei liittynyt kirjoitettua tarinaa, erilliseen tekstidokumenttiin.

Analyysi aloitettiin huolellisella tutustumisella koko aineistoon. Ensimmäisen analyysikierroksen tavoitteena oli aineiston haltuunotto hahmottamalla sen yleispiirteet ja jäsentämällä sen sisältö karkeasti. Litteroidut haastattelut ja eläytymistarinat luettiin ajatuksella läpi ja piirustuksiin tutustuttiin rauhassa ja niiden sisällöistä keskusteltiin tutkijoiden kesken. Määrällisesti suurimman aineisto-osan muodostavat teemahaastattelut. Vaikka haastattelut suunniteltiin aikaisemman tutkimuksen pohjalta, analyysivaiheessa keskityttiin laadulliselle tutkimukselle tyypillisesti aineistoon itseensä. Aineistoa lukiessamme pyrimme tietoisesti siirtämään aikaisemmat aiheeseen liitetty havainnot ja tulkinnat syrjään ja antamaan aineistolle mahdollisuuden ”puhua” mahdollisimman itsenäisesti. Emme etsimällä etsineet aineistosta tiettyjä asioita vaan lähdimme lukemaan sitä mahdollisimman avoimesti. Näin annoimme aineistolle mahdollisuuden ”yllättää” tutkija (Perttula 2009).

Koko aineisto koodattiin niin sanottua poikkiaineistollista luokittelua käyttäen, jolloin aineistosta nostettiin esille siinä toistuvia selkeitä merkityssisältöjä (Mason 2002, 150–153). Jotkut koodit noudattivat melko suoraan haastatteluteemoja, kuten ”lasten välttämättömänä pitämät tavarat” tai ”eriarvoisuuden tunnistaminen”. Toiset, kuten esimerkiksi ”moraalinäkökulma eriarvoisuuteen” tai ”kateus” ja ”kiusaaminen”, muodostuivat selkeämmin aineistolähtöisesti. Koodausta jatkettiin käsitteellisesti edeten. Jäsensimme koodeja erilaisiin ylä- ja alaluokkiin, mikä mahdollisti erilaisten temaattisten läpileikkausten tekemisen koko aineistoon. Näiden jäsentämisperiaatteiden avulla etenimme analyysissa raportin luvuissa 4–7 esitettäviin ”tuloksiin”.

Päädymme aloittamaan aineiston tarkemman analyysin haastattelun ensimmäisestä osiosta, joka käsitteli lasten itsensä ikäiselle lapselle välttämättöminä ja toisaalta tarpeettomina pitämiä tavaroita ja asioita sekä heillä itsellään olevia tavaroita ja asioita sekä tyytyväisyyttä niihin. Lasten tuottamien listojen ja niitä koskevien perustelujen koonti mahdollisti vastausten keskinäisen vertailun, joka on raportoitu luvussa neljä. Kulutushyödykkeistä käytyjen keskustelujen analyysistä siirryimme teoriaohjaavasti muutaman keskeisen teeman tarkempaan analyysiin. Näitä teemoja olivat se, miten lapset havaitsevat eriarvoisuutta omassa sosiaalisessa ympäristössään, sekä se, miten lapset tunnistavat ja selittävät eriarvoisuuden syitä. Nämä analyysit on raportoitu luvussa viisi. Tämän jälkeen analysoimme kokonaisvaltaisemmin ja aineistolähtöisesti, missä eri yhteyksissä ja miten eriarvoisuus saa merkityksiä lasten kokemuksissa sekä

mihin ja minkälaisiin kokemuksiin kuluttaminen, materialismi sekä erityisesti taloudellinen eriarvoisuus lasten kertomassa liittyy. Nämä tulokset on raportoitu raportin luvussa kuusi. Seitsämännessä luvussa keskityimme vielä lasten toimijuuteen, joka oli yksi aineistoa läpileikkaava ja lasten eriarvoisuuden kokemuksia yhdistävä teema.

3.4 Tutkimuseettiset kysymykset

Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu tutkimukseen liittyvien tutkimuseettisten kysymysten arviointi, joita lapsuudentutkimuksessa on tarkasteltu myös normien ja lainsäädännön valossa (Christensen ja James 2008; Lagström ym. 2010). Olemme kiinnittäneet erityistä huomiota tutkimuseettisiin kysymyksiin, jotka liittyvät lasten ja nuorten oikeuksien turvaamiseen tutkimustilanteessa. Perehdyimme tutkimuksen etiikkaperusteiden hallinnolliseen säätelyyn Suomessa sekä erityisesti lasten parissa tehtävän tutkimuksen etiikkaa koskevaan kirjallisuuteen. Jokainen tutkimushankkeessa työskennellyt toimitti itsestään rikostaustaotteen, jolla osoitti tältä osin esteettömyytensä työskennellä lasten kanssa. Tutkimukselle haettiin eettistä ennakkoarviointia Turun yliopiston tutkimuseettiseltä neuvottelukunnalta ja aineistonhankinta aloitettiin vasta myönteisen lausunnon tultua.

Ennen yhteydenottoa valitsemaamme yhteistyökouluun olimme yhteydessä kyseisen kaupungin koulutoimeen, jolta anoimme ja saimme tutkimusluvan. Tämän jälkeen otimme yhteyttä koulun rehtoriin ja kävimme henkilökohtaisesti keskustelemassa tutkimushankkeesta. Keskustelun aikana tutkijoille syntyi varmuus siitä, että koulussa sitouduttaisiin sujuvaan yhteistyöhön. Tämä takasi omalta osaltaan myös sen, ettei tutkimukseen osallistuville lapsille ja nuorille syntynyt tutkimukseen osallistumisesta kohtuutonta räsitusta. Tämän jälkeen olimme yhteydessä opettajiin ja sovimme ajan, jolloin kävimme luokissa kertomassa tutkimushankkeesta lapsille ja nuorille. Esittelimme lapsille tutkimusideamme itse ja jaoimme samalla tutkimusesitteen sekä suostumuslomakkeet kotiin vietäviksi. Rohkaisimme lapsia osallistumaan tutkimukseen kertomalla, että olemme kiinnostuneita nimenomaan lasten omista ajatuksista vallitsevan aikuisnäkökulman sijaan. Kiitokseksi tutkimukseen osallistumisesta lupasimme antaa jokaiselle osallistuvalla lapsella elokuvalipun. Pyysimme lapsia keskustelemaan kotona tutkimukseen osallistumisesta, ja mikäli he halusivat osallistua tutkimukseen, toimittamaan vanhempien allekirjoittaman suostumusluvan opettajalle.

Valitsimme mukaan tutkimukseen yhden viidennen ja yhden kahdeksannen luokan, joiden kaikille oppilaille halusimme tarjota mahdollisuuden osallistua tutkimukseen. Emme siis rajanneet osallistumista sukupuolen tai tuloluokan mukaan. Tutkimukseen osallistuminen oli lapsille vapaaehtoista. Edellytimme jokaiselta tutkimukseen osallistuvalta suostumuslomakkeen allekirjoittamista, millä pyrimme takaamaan lasten perehtymisen siihen, mihin ja miten heiltä kerättyä tietoa käytetään. Jokaisen lapsen kanssa keskusteltiin myös vielä ennen tutkimushaastattelun aloittamista siitä,

mitä tutkimukseen osallistuminen tarkoittaa ja mitä siitä voi lapselle seurata (esim. sitaattien käyttö raportissa).

Suomessa ei ole sosiaalitieteiden osalta lain tai asetuksen taseisia säädöksiä, joissa määriteltäisiin, minkä ikäisenä lapsella on oikeus itse päättää osallistumisestaan tutkimukseen (Lagström ym. 2010). Lähtökohtana voidaan kuitenkin pitää lapsen oman tahdon kunnioittamista (Strandell 2010, 95). Lainsäädännöllisesti alaikäisten lasten voidaan katsoa Suomessa kuuluvan erityisesti suojeltaviin, joilla ei ole täysivaltaista itsemääräämisoikeutta päättää edes henkilökohtaisista asioistaan, kuten osallistumisestaan tutkimukseen. Lähtökohtana on tällöin laki lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta, johon on kirjattu huoltajan oikeus päättää lapsen henkilökohtaisista asioista. (Mäkelä 2010, 76.) Tämän perusteella pyysimme myös lapsen huoltajalta kirjallisen suostumuksen lapsen osallistumisesta tutkimukseen. Tämän menettelyn haittapuolena on se, että aikuiset toimivat portinvartijoina ja voivat evätä lapselta osallistumisen. Kaikki halukkaat lapset eivät siten välttämättä päässeet osallistumaan tutkimukseemme.

Tutkimusetiikka ei rajaudu lainsäädäntöön ja tutkimuslupamenettelyihin. Näemme eettisten kysymysten, niitä koskevien pohdintojen ja eettisen harkinnan nivoutuvan osaksi koko tutkimusprosessia (Christensen ja James 2008; Lagström ym. 2010; Kuula 2010; Strandell 2010). Eettisyyden keskiöön nousevat monet erilaiset tekijät, kuten lasten kunnioitus ja yksityisyys sekä aikuisen vastuu ja huolenpito. Arvelimme, että haastatteluissa voi tulla esille asioita, joihin emme osaa etukäteen varautua, ja voimme tutkijoina joutua erilaisten moraalikysymysten eteen. Valmistauduimme myös siihen, että haastattelussa voi tulla esille sellaisia asioita, jotka kertovat lapsen hyvinvoinnin olevan vakavasti vaarantunut. Kerroimme siksi lapsille haastattelun alkaessa, että mikäli tällainen huoli ilmenee, keskustelemme siitä ensin yhdessä lapsen kanssa ja tarpeen vaatiessa otamme yhteyttä esimerkiksi koulun terveydenhoitajaan.

Lasten haastatteleminen etiikassa on kyse myös siitä, mistä asioista lapsilta on sopivaa kysyä ja miten kysymykset tulisi esittää. Kysymyksiin vastaaminen voi ahdistaa lasta, varsinkin jos haastattelussa käsitellään lapselle vaikeita ja arkoja teemoja (Ritala-Koskinen 2001). Emme haastattelun kuluessa painostaneet lapsia kertomaan asioista ja tarvittaessa vaihdoimme suorat kysymykset etäännyttäviin kysymyksiin. Joskus hyppäsimme haastatteluteeman yli tai vaihdoimme haastatteluteemojen järjestystä helpottaaksemme lapsen kertomista. Pyrimme lopettamaan haastattelun positiivisiin teemoihin. Toisaalta useissa tutkimuksissa (esim. Harju 2008) on tuotu esille, että vaikka tutkimusaihe olisi sensitiivinen, lapset ilmaisevat olevansa tyytyväisiä osallistumiseensa. Lapsuudentutkijat ovatkin toistuvasti tuoneet esille, että lapset haluavat puhua myös vaikeista ja ikävistä asioista ja jakaa näkemyksiään muiden kanssa (ks. esim. Haugen 2007).

Tutkimuksen etiikkaan kuuluu oleellisena osana myös tutkimukseen osallistuneiden tuottaman tiedon luottamuksellisuus. Haastateltavan lapsen on tärkeää voida luottaa siihen, ettei hänen kertomansa leviä tunnistettavasti haastattelun ulkopuolelle. Tämä

asettaa haasteita paitsi tutkimusraportin laatimiselle myös itse analyysille. Tutkimukseen osallistuneiden tunnistettavuus tutkimusraportista riippuu siitä, millä tasolla aineistoa analysoidaan ja mikä on analyysiyksikkö. Tutkimuksen kaikki empiirinen materiaali kerättiin yhden koulun kahdessa luokassa. Tästä seuraa, että lapset tietävät toinen toisensa osallistumisesta, ja koska he tuntevat toisensa, he voivat tunnistaa raporttiin liitetystä suorista sitaateista ja esimerkeistä toisensa. Olemme ottaneet tämän huomioon sitaattien valinnassa ja pyrkineet ottamaan raporttiin sitaatteja, joissa ei olisi lapsen tunnistamisen mahdollistavia elementtejä. Suorien sitaattien käyttöön liittyy toinenkin tärkeä eettinen vaatimus: sitaattien harkittu ja haastateltavia kunnioittava käyttö. Emme ole ottaneet raporttiin sitaatteja, jotka ovat halventavia tai voivat muuten asettaa haastateltavan henkilön huonoon valoon. Tutkijoille kertyi haastattelujen myötä monenlaista informaatiota lasten välisistä sosiaalisista suhteista ja luokista ja koulusta lasten sosiaalisena tilana. Jouduimme tutkimusraporttia laatiessamme punnitsemaan tarkasti, missä määrin ne näkyvät raportissa.

4 KULUTUS JA TALOUDELLINEN ERIARVOISUUS: MIKÄ ON VÄLTÄMÄTÖNTÄ JA MIKÄ EI?

Aloitimme haastattelut keskustelemalla lasten kanssa erilaisista kulutushyödykkeistä, sillä lasten kuluttamiseen liittyvät kysymykset tuntuivat sopivan haastattelujen aloitukseksi niiden konkreettisuuden vuoksi. Kysyimme lapsilta, minkälaisia tavaroita ja kuluttamiseen liittyviä asioita he pitävät omassa ja ikäistensä elämässä välttämättöminä ja miksi. Näin pyrimme selvittämään, minkälaista kulutusta lapset pitävät välttämättömänä voidakseen tuntea itsensä osallisiksi yhteiskunnassa (ks. myös Lehtinen ym. 2010).

Lasten kuluttamismahdollisuudet ovat aikaisemman tutkimuksen valossa lasten kokeman taloudellisen eriarvoisuuden kannalta keskeinen asia (Hakovirta ja Rantalaiho 2011). Lasten erilaiset kulutusmahdollisuudet tuovat näkyvästi esille lasten välillä vallitsevia taloudellisia eroja. Aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu, että nimenomaan lasten itselleen *välttämättömiksi* katsomien tavaroiden puuttumisen on havaittu olevan yhteydessä lasten hyvinvointiin, jopa enemmän kuin esimerkiksi perheen tulojen (Main ja Bradshaw 2011). Tämä kertoo osaltaan siitä, kuinka lasten väliset taloudellisten resurssien erot tulevat näkyviksi nimenomaan kulutuksessa ja heijastavat eriarvoisuuden sosiaalista luonnetta. Kulutus ei ole vain materiaalisten tarpeiden tyydyttämistä, vaan sillä on myös monia sosiaalisia tehtäviä (esim. Aledin 2005; Autio ja Paju 2005; Raijas ym. 2009).

Haastatteluissa lähestyimme lasten kuluttamista köyhyystutkimuksessa lapsille sovellettujen deprivatioindikaattorien avulla (Bradshaw ja Main 2010; Main ja Bradshaw 2011). Laadimme niiden pohjalta lapsille listan välttämättömistä asioista ja tavaroista. Tarkastelumme taustalla vaikutti ajatus, että taloudellinen eriarvoisuus ilmenee pieni- ja suurituloisten lasten erilaisina kulutusmahdollisuuksina, mikä voi johtaa pienituloisten lasten syrjäytymiseen lasten keskuudessa yleisesti vallitsevasta kulutusnormista. Kokosimme listaan erilaisia tavaroita ja kuluttamista edellyttäviä asioita, joiden voidaan ajatella olevan erityisen tärkeitä ja jopa välttämättömiä suomalaisille lapsille.

Vaikka hyödynnämmekin köyhyyden tutkimisen tueksi kehitettyjä deprivatioindikaattoreita, ensisijaisena tavoitteenamme ei ole tutkimukseen osallistuvien lasten kulutushyödykelistojen määrällinen kokoaminen ja vertailu, vaan olemme kiinnostuneita ennen kaikkea lasten *kokemuksista*, jotka koskevat kyseisten tavaroiden ja asioiden tärkeyttä ja merkityksiä lasten arjessa. Laadullinen haastattelututkimus mahdollistaa lasten kertoa meille näistä kokemuksistaan ja avata niihin liittyviä ajatuksiaan. Tässä luvussa tarkastelemme lasten välttämättömään kuluttamiseen liittyviä pohdintoja viiden toisistaan erotettavissa olevan teeman alla, joiden avulla tuomme esille sekä aineistossa yleisyytensä perusteella keskeisiä asioita että lasten kokemusten kirjoa ja kokemusmaailmojen sisäistä ristiriitaisuutta.

4.1 Lasten välttämättömiksi listaamat tavarat

Lapset tuottivat hyvin pitkälle samankaltaisia ”listoja” tärkeistä ja välttämättömistä tavaroista ja asioista. Lapset myös perustelivat välttämättömäksi katsomiaan tavaroita ja asioita pitkälti samansuuntaisesti, mutta täysin samanlaisia lasten välttämättömyyshyödykkeitä koskevat kokemukset ja näkemykset eivät kuitenkaan ole.

Lasten yleisimmin välttämättöminä pitämien asioiden voidaan katsoa liittyvän kiinteästi lasten arkipäivään. Viidesluokkalaisten keskuudessa välttämättömiksi tavaroiksi nostettiin lähes poikkeuksetta puhelin, polkupyörä, taskuraha, oma huone sekä se, että lapsen perheessä on auto. Viidesluokkalaisten tyttöjen ja poikien välillä ei ollut kovin suuria eroja välttämättöminä pidetyissä asioissa, mutta tyttöjen pohdinnoissa perheen auto sekä merkkipaikat ja lomamatkat olivat poikien pohdintoihin verrattuna enemmän esillä. Pojat puolestaan kokivat puhelimet, pelikonsolit ja muun tietotekniikan tyttöjä useammin välttämättömiksi. Edellä kuvattujen asioiden lisäksi viidesluokkalaisten muut tärkeiksi kokemat asiat liittyivät tavalla tai toisella lasten vapaa-ajan viettoon. Lapset pitivät tärkeänä mahdollisuutta kutsua kavereita kotiinsa, säännöllistä harrastusta sekä mahdollisuutta liikkua ja leikkiä ulkona, minkä vuoksi esimerkiksi lähipuisto ja leikkipaikka olivat heille tärkeitä asioita (ks. myös Kyttä ym. 2009).

Kahdeksaluokkalaisten välttämättöminä pitämiin asioihin kuului puhelin ja paria poikkeusta lukuun ottamatta myös taskuraha ja oma huone. Myös tietokoneen käyttömahdollisuus oli nuorille tärkeä. Vastaavasti tärkeimpiin aineettomiin asioihin kahdeksaluokkalaisista valtaosa valitsi mahdollisuuden kutsua kavereita kotiinsa sekä mahdollisuuden osallistua luokkaretkelle. Valintoja perusteltiin poikkeuksetta kaverisuhteilla tai muuten vertaisryhmässä mukanaololla, mihin palaamme myöhemmin. Taulukko 3 havainnollistaa haastattelujen alkuosiossa esille tulneiden, lapsille välttämättömien asioiden ja tavaroiden valikoiman ja ”listaykkösten” jakautumisen tutkimukseen osallistuvien lasten välillä.

Viidesluokkalaisista poiketen kahdeksaluokkalaisten tyttöjen ja poikien välttämättöminä pitämien tavaroiden ja asioiden määrien välillä oli huomattava ero. Kahdeksaluokkalaiset pojat valitsivat välttämättömien listalleen keskimäärin 20 kulutushyödykettä, kun tytöillä vastaava lista sisälsi keskimäärin 13 kulutushyödykettä. Kaikkein pisimmät listat tulivat niin ikään pojilta ja seitsemän lyhintä listaa tulivat kaikki tytöiltä, joista lyhin sisälsi vain neljä asiaa: oman puhelimen sekä mahdollisuuden käyttää tietokonetta, kutsua kavereita kylään ja osallistua luokkaretkelle. Tyttöjen listat olivat kahta poikkeusta lukuun ottamatta huomattavasti poikien listoja lyhyempiä. Lisäksi toinen muita tyttöjä pidemmän listan rakentaneista tytöistä epäroi jälkikäteen sisällyttäneensä listaansa liikaa tavaroita. Varovaisesti voitaisiin tulkita, että tytöt ovat poikia vähemmän materialistisia tai vastauksissaan poikia kulutuskriittisempiä. Voi myös olla niin, että tytöt halusivat jostain syystä antaa soveliaampia vastauksia ja ehkä vähätellä kuluttamisen merkitystä itselleen.

Taulukko 3. Lasten haastatteluissa useimmin välttämättömiksi listaamat kulutushyödykkeet iän ja sukupuolen mukaan.

Viidesluokkalaiset (n = 12)		Kahdeksaluokkalaiset (n = 18)	
Tytöt (n = 5)	Pojat (n = 7)	Tytöt (n = 10)	Pojat (n = 8)
– Kännykkä (5/5) – Oma huone (5/5) – Perheessä on auto (5/5) – Mahdollisuus kutsua kavereita kylään (4/5) – Puiston tai ulkoilupaikan läheisyys (4/5) – Taskuraha (4/5)	– Polkupyörä (6/7) – Kännykkä (5/7) – Oma huone (5/7) – Säännöllinen harrastus (5/7) – Taskuraha (5/7)	– Kännykkä (10/10) – Taskuraha (8/10) – Tietokoneen käyttömahdollisuus (7/10) – Mahdollisuus osallistua luokkaretkelle (7/10)	– Kännykkä (8/8) – Taskuraha (8/8) – Tietokoneen käyttömahdollisuus (8/8) – Internet (8/8) – Oma huone (8/8) – Perheessä auto (8/8)

Aineistossa lasten kuluttamiseen liittyvissä pohdinnoissa nousee usein esille järkevä, harkitseva ja maltillinen kuluttaminen, jopa säästäväisyyden eetos (ks. myös Autio 2006a). Lapset erottavat kuluttamisesta kertoessaan siihen liittyvät halut varsinaisista tarpeista. Lapset kertovat saavansa yleensä sen mitä tarvitsevat ja pohtivat, että he voivat kyllä haluta monenlaisia asioita, mutta eri asia on, tarvitsevatko he kaikkea haluamaansa. Lapset kertovat myös esimerkkejä siitä, miten he ovat voineet haluta kovinkin jotain asiaa, mutta jääneet sitä ilman, koska perheessä on tarvittu rahaa johonkin muuhun asiaan, kuten keittiön remonttiin tai asuntolainaan.

Olennaisena tai välttämättömänä pidetyn kulutuksen sisältö määrittyy subjektiivisesti, ja sitä koskevat tulkinnot ovat aikaan ja paikkaan sidottuja. Lapsilla oli lähes poikkeuksetta itsellään heidän välttämättömiksi katsomansa tavarat ja asiat. Moni lapsi kommentoi tätä haastattelijalle suoraan, viitaten puhuvansa nimenomaan omasta kokemusmaailmastaan käsin ja että hänelle itselleen kyseiset asiat olivat välttämättömiä – tai toisin päin siten, että hänelle itselleen asia ei ole tärkeä, mutta jollekin toiselle lapselle se voi sitä olla. Näin lapset toivat esille tiedostavansa erilaisen kuluttamiseen liittyviä merkityserojen olemassaolon keskuudessaan. Tämä tulee hyvin esille viidesluokkalaisten pojan pohdinnassa:

V: Urheiluvälineet mä pistän tähän tarpeettomiin sen takia koska, voi esim juoksella ja leikkii. Ei tarte olla kaiken maailman suksii ja skeittilautoi tai luistimii. Ja, lapsille tää auto kyllä, aa perheessä on auto, no se on ainaski mun mielest sillee niinku, käyks se tähän näin? [Laittaa auton välttämättömien pinoon.]

H: Joo.

V: Voi kutsua kavereita kylään, on sekin kavereiden kylään kutsuminen aika tarpeellist sillee. Et voi käydä ravintolassa syömässä, konserteissa, ei se oo välttämätönt, paitsi kyl mää.

H: Mut sun mielestä, sä laitoit sen siihen pinoon, et ei oo niin välttämätöntä?

V: Nii välttämättä.

H: Käydä hampurilaisella tai konserteissa?

V: Mun mielestä, joittenki muitten mielestä ei tietenkään.

H: Joo.

V: Voi järjestää juhlat. Periaattees, jos sul on esim jotku synttärit tai sellaset ni, sukulaissynttärit tai sellanen ni, kyl se on aika tärkeä. Lahjat. Joo, koska sit mä saan oikeest jouluna ja sellasina juhluvuosina ja sellasina, ni ainaski yks lahja, voi saada. Sitte toi, mitä tässä oli?

H: Nii et voi ostaa muille lahjoja et se on ja ei oo tärkeä?

V: Muotivaatteet ei tietenkää oo kauheen tärkeet sillee, et voi ihan tavallisetki vaatteet laittaa, mut riippuu miten suhtautuu niihi. Mm, pääsee mukaan luokkaretkel, no se on aika hauska jos pääsis mukaan luokkaretkelle, se on aika tarpeellista sillee. (H25, viidesluokkalainen poika)

Viidesluokkalainen tyttö (seuraavassa haastattelukatkelmassa) pohti, että hänen omalla luokallaan tietty älypuhelin (iPhone) olisi joidenkin näkökulmasta tärkeä asia omistaa, samoin lemmikki. Taskurahan tärkeiden muille lapsille hän yhdisti siihen, että joillakin oli sitä koulussa mukanaan, ja hän oli nähnyt näiden lasten käyvän vapaa-ajallaan hampurilaispaikassa.

H: Mitäs mietit, jos sä aattelet sun ikäsii, ni oisko ne suurin piirtein samaa mieltä näistä? Et oisko neki valinnu näitä tärkeeks, vai tulisko sul mieleen et joku ois saattanu aatella et joku noist ois ollu viel ihan välttämätön tai?

V: Varmaan just joku mun luokkalainen ois voinu ajatella ton tärkeeks

H: Nii halunnu iPhonee

V: Ja sit ehkä jotkut ois voinu ajatella tota aika tärkeeks.

H: Nii lemmikin

V: Ja taskurahaa

H: Mitä sä aattelet et miks ne miettis et taskuraha on tosi tärkeä?

V: Emmä tiää, ku ne, aina niil on ainaki koulussa aina rahaa mukan ja aika paljon joillain

H: Joo

V: Ku sit ne käy jossai hesburgeril, tuol koulun jälkeen tai tällasessa (H22, viidesluokkalainen tyttö)

Toisten lasten tarpeiden hahmottaminen voi liittyä ikään, sukupuoleen tai lapsen sosiaaliseen ympäristöön. Nuoremmat lapset pohtivat tarpeita, joita tulee, kun siirtyään ylemmille luokille koulussa, ja kahdeksaluokkalaiset voivat pohtia, miten jossain toisessa koulussa voi olla tarkempia, esimerkiksi pukeutumiseen liittyviä normeja. Ikäerot näkyivät selvästi lasten välttämättömyyshyödykkeistä käymissä pohdinnoissa. Esimerkiksi taskurahan merkitys vahvistui ja sitä perustelivat eri tavalla kahdeksaluokkalaiset verrattuna viidesluokkalaisiin. Lasten kasvaessa lasten elinpiiri laajentuu ja vapaa-aikaa vietetään enemmän kodin ulkopuolella. Tällöin myös oman rahan tarve kasvaa.

Kokonaan turhiksi asioiksi lapset luettelivat useimmiten tv-kanavapaketin, iPhoneen tai muun kalliin älypuhelimien, iPodin, nuorten lehden, viikonloppumatkat ja lem-

mikkieiläimen. Monet lapset pohtivat myös merkkivaatteiden ja merkkikenkien kuuluvan asioihin, joita ”ilmankin tulee toimeen”. Aikaisempaa tutkimusta (esim. Aledin 2005; Autio 2006b) vasten peilattuna on kiinnostavaa, että haastattelemistamme kahdeksaluokkalaisista vain yksi valitsi merkkivaatteet välttämättömien listalleen. Viimeistään haastattelun edetessä, mutta usein jo välttämättömyyshyödykkeistä keskusteltaessa, tuli kuitenkin esille, että lapsilla on käytössään tietty pukeutumista koskeva normisto, joka määrittää sen, ettei lapsi voi pukeutua mihin tahansa vaatteisiin. Merkkivaatteisiin ja brändiarvoa kantaviin merkkituotteisiin liittyvät kokemukset ja niitä koskevat pohdinnat olivat myös usein ristiriitaisia ja analysoimme niitä tarkemmin luvuissa 6.1.3 ja 6.2.2. Aineistomme ei mahdollista sen tarkastelemista, missä määrin lapset pyrkivät legitimoimaan omia elinolosuhteitaan tai kieltämään jonkin asian tärkeyden itselleen. On mahdollista, että osa tutkimukseen osallistuneista lapsista ei halunnut nimetä välttämättömiin kulutushyödykkeisiin sitä, mitä heillä itsellään ei ole tai minkä hankkimisen he tietävät mahdottomaksi. He saattoivat näin pyrkiä välttämään oman tilanteensa kuvaamisen normista poikkeavana.

4.2 Puhelin ja tietokone kuuluvat keskeisesti nykylapsen arkeen

Aineiston perusteella puhelin on lapsille välttämätön tavara. Kulutushyödykeosiossa sen valitsivat välttämättömiin kaikki, ja kaikilla tutkimukseen osallistuvilla lapsilla oli myös oma puhelin. Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksen mukaan 10–15-vuotiaista lapsista noin 70 prosentilla oli käytössään oma puhelin vuonna 2002 (Myllyniemi ym. 2005) ja muutamaa vuotta myöhemmin jo lähes kaikki yli 11-vuotiaat omistivat puhelimen (Mediakasvatus suomalaisperheissä 2009). Teknologian rooli on nuorilla vanhempia sukupolvia korostuneempi (Raijas ym. 2009). Lapset tunnistivat erot erilaisten puhelinten välillä, ja osa jaotteli puhelimia esimerkiksi ”tavallisiin” ja ”älypuhelimiin”. Puhelimen merkitys haastattelemllemme lapsille tuli esille haastattelun eri vaiheissa, ja lapset olivat ikään katsomatta lähes poikkeuksetta yksimielisiä puhelimen välttämättömyydestä. Perustelut sen tarpeellisuudelle vaihtelivat kuitenkin lapsen iän mukaan. Viidesluokkalaisilla puhelin toimi ennen kaikkea turvana ja väylänä saada tarvittaessa kontakti omiin vanhempiin tai muihin aikuisiin ja sen tärkeyttä perusteltiin tällä nimenomaisella funktiolla:

H: No entäs toi oma kännykkä, mikä siinä on tärkeitä?

V: Et voi soittaa niinku esim jos on joku hätänä tai jotai tällast. (H9, viidesluokkalainen tyttö)

Moni haastateltava pohti puhelimen merkityksen muutoksen yhteyttä lapsen iän karttumiseen. Puhelimen käytössä näkyi siten lapsen kasvu ja toimintojen muutos arjen ympäristöjen laajetessa kodin ulkopuolelle. Kahdeksaluokkalainen tyttö pohtii puhelimen eri funktioita, joita ovat kaverisuhteiden ylläpitämisen lisäksi pelaaminen ja musiikin kuuntelu:

V: No sillon ainaki, ku mä tulin kouluun, ni et mä pystyn soittaa vanhemmille jos tulee joku. Mut nykyään se on ihan, et voi soitella kavereille ja lähetellä viestej ja pelata ja kuunnella musiikkia. (H20, viidesluokkalainen tyttö)

Kahdeksaluokkalaisten vastauksissa puhelin sai viidesluokkalaisiakin vahvemman funktion ystävien välisen yhteydenpidon välineenä, ja se koettiin ennen kaikkea sosiaalisten suhteiden ylläpitämisen välineeksi. Kahdeksaluokkalaaisilla puhelimeen liittyi myös sosiaalisia funktioita, jotka joissakin tilanteissa voivat saada statusarvon. Tällaisen arvon puhelin voi saada esimerkiksi silloin, kun siihen liitetään välitunnilla kaiuttimet ja siitä kuunnella musiikkia yhdessä kavereiden kanssa – näin normaalisti yksityisestä puhelimesta tulee (oheistuotteiden omistamisen avulla) julkisessa tilassa näytettävä ja omistajalleen sekä konkreettista että symbolista näkyvyyttä tuova asia. Tämä on hyvä esimerkki siitä, miten puhelin toimii itseilmaisun ja oman identiteetin rakentamisen välineenä (ks. myös Wilska 2008).

Puhelimien lapsissa nostattamien pohdintojen ja sen osakseen saamien lukuisten perustelujen voi ajatella kertovan sen keskeisestä merkityksestä lapsille. Puhelin itsessään on normaalisti katsottu tavara, joka jokaisella lapsella on oltava. Jo alakoulussa sitä, ettei omista puhelinta pidetään mahdottomana. Lasten runsas puhe puhelimista ei liitykään itse puhelimen olemassaoloon, vaan siihen, että puhelimia on monenlaisia ja keskustelu niiden ominaisuuksista on osa lasten arkea. Kovin vanha malli saa osakseen ihmettelyä, mutta toisaalta kallis älypuhelin ei ole välttämätön. Sopiva puhelin löytyy todennäköisimmin jostain näiden välimaastosta. Tietyn puhelimen omistaminen ja se, miten ja mihin sitä käytetään, voikin jakaa lapsia erilaisiin ryhmiin (myös Aledin 2005). Puhelimen tärkeyteen suhteutettuna on kiinnostavaa, että kaikkein turhimmaksikin asiaksi lasten kulutushyödykkeitä koskevissa pohdinnoissa nousi puhelimeen liitetty rajaton puheaika. Monilla oli saldoraja käytössä, ja vaikka sitä ei ollutkaan, koettiin rajaton puheaika turhaksi. Tämän voi tulkita viestivän lasten järkevästä suhtautumisesta rahaan ja kulutukseen (ks. Autio 2006b), mutta se voi kertoa myös siitä, ettei puhelinta käytetä niinkään puhelujen soittamiseen vaan sen mahdollistamiin muihin toimintoihin.

Tietokoneen tärkeys tuli esille etenkin kahdeksaluokkalaaisilla, jotka käyttivät haastattelujen perusteella tietokonetta huomattavasti viidesluokkalaisia lapsia enemmän. Kahdeksaluokkalaaisilla korostui myös internetin merkitys. Tietokonetta käytettiin yleisimmin sähköpostien vaihtoon, pikaviestintään, verkkoyhteisöissä vierailuun ja pelaamiseen. Myös koulutehtäviä tehtiin jonkin verran tietokoneella. Monet haastatelluista kertoivat ylläpitävänsä tietokoneen ja internetin avulla kaverisuhteitaan.

H: Onks kaikilla sun kavereillaki oma tietokone?

V: No melkein kaikil ainaki.

H: Miten tärkeitä sä ajattelet et on, että sun ikäsel on tietokone, kuin kamalaa se on jos jollain ei oiskaa?

V: Se riippuu onks niinku tottunu olla netis.

H: Nii.

V: Jos ei oo tottunu, ni sit se ei oo ollenkaa tärkeet varmaa.

H: Onks teil niinku vaik koulus sit paljon sellasii juttuja, et pitää käyttää?

V: No esim äikäs pitää välil tehä jotai töitä niinku koneel.

H: Okei et se on melkeen niinku pakko olla sit kotona tietokone vai voiks teillä jossai koulus käyttää?

V: No meil oli viimeks sellanen työ ku elämänkerta, ni sitä piti tehä niinku välil koulus mut sit piti tehä sitä myös koton.

H: Okei, et kyl se melkeen sit piti olla.

V: Nii.

H: Tai sit päästä jonnekki kaverin luo tai jotai.

V: Tai kirjastoon. (H5, kahdeksasluokkalainen tyttö)

Henkilökohtaisen tietokoneen omistamista ei pidetty välttämättömänä, mutta tietokoneen käyttömahdollisuudesta lapset eivät olleet valmiita luopumaan. Lasten mielestä riittää, kun on kotona mahdollisuus käyttää tietokonetta, mutta silti oman koneen saaminen oli monen toive tai tavoite. Tietokone ja internet yhdistyvät lasten kokemusmaailmassa toisiinsa, ja juuri internetin käyttömahdollisuus näyttää aineiston perusteella tekevän tietokoneesta lapsille niin merkityksellisen. Edellä kahdeksasluokkalaisen tytön haastattelusitaatissa tulee esille, miten tyttö yhdistää tietokoneen merkityksen suoraan internetiin ja pohtii tietokoneen olevan välttämätön niille, jotka ovat tottuneet olemaan internetissä. Netissä pelattavat pelit ja yhteisöpalvelut (esim. Facebook) olivat etenkin isommille lapsille tärkeitä. Varsinkin pojista osalle internet oli tärkeä sen vuoksi, että se mahdollistaa virtuaalisen pelaamisen uudemmilla pelikonsoleilla.

4.3 Taskurahaa pikkupurtavan ostamiseen ja yllättävien tilanteiden varalta

Taskuraha¹² oli tärkeä lähes kaikille, mutta sen sopivaan määrään liittyi melko suurta vaihtelua samoin kuin siihen, mistä ja miten lapset saivat taskurahaa sekä minkä rahan he luokittelivat nimenomaan taskurahaksi. Taskurahaa lapset kertoivat käyttävänsä erityisesti makeisiin, virvoitusjuomiin ja muuhun naposteltavaan tai vaikkapa bussimatkan maksamiseen. Taskurahaa pitää olla erilaisten ennalta suunnittelemtomien tilanteiden varalle, esimerkiksi silloin, kun näkee jotain edullista kiinnostavaa ostettavaa tai ystävät pyytävät yllättäen syömään, vaikkapa hampurilaiselle. Kahdeksasluokkalainen tyttö pohtii taskurahan merkitystä osallisuuden kautta ja ajattelee sen puuttumisen sulkevan lapsen tiettyjen sosiaalisten tilanteiden ulkopuolelle ja saavan tämän kokemaan itsensä köyhäksi:

H: No, sit mä pyytäsin sua, et voisiks sä kertoa, et mitä sä ajattelet, minkä takia tämmöset asiat on tärkeitä sun ikäselle lapselle, et jos sä mietit itseä tai sun kavereita?

12 Taskurahalla viittasimme niihin rahavaroihin, joita lapsen voi olettaa voivan pitää mukanaan. Katsoimme taskurahan olevan esimerkiksi viikkorahaa joustavampi käsite. Emme olleet kiinnostuneita niinkään kyseisen rahan saamiskäytännöstä kuin siitä, miten lapset kokivat oman käyttörahan merkityksen.

V: No taskuraha on varmaan ihan kiva siit just, et jos joku kaveri pyytää, et voiks sä tulla mun kaa kauppaan, et käytäis vaiks jätskillä ja sillee, et sit ei tarvii sen takii kieltäytyy et ei oo rahaa. Ja et, et lapsen ei tarte niinku tuntee olevansa köyhä tai sillee. (Pilotti 4, kahdeksasluokkalainen tyttö)

Taskurahalla oli siten yksittäistä ostotapahtumaa laajempia sosiaalisia merkityksiä. Kun oli omaa rahaa taskussa, ei ollut riippuvainen muista eikä tarvinnut lainata kaverilta. Lapset kertoivat kyllä lainaavansa toisilleen, mutta rahan lainaamisesta aiheutui joskus myös hankaluuksia.

H: Mihin sun ikänen tyttö yleensä käyttää taskurahaa?

V: No emmää tiiä, mut jos vaik on jossai, ni sit jos tulee nälkä ni sit pystyy ostaa ruokaa.

H: Mm.

V: Ei oo sillee, et täytyy aina lainata joltai. (H13, kahdeksasluokkalainen tyttö)

Lapset tuntuivat olettavan, että lapsilla on yleensä ainakin jonkin verran rahaa taskussaan. Muutama euro mainittiin usein riittäväksi summaksi, kun pyysimme lasta tarkentamaan, miten paljon taskurahaa pitäisi olla. Osa lapsista kertoi myös säästävänsä taskurahansa johonkin isompaan hankintaan, kun taas toiset kertoivat saavansa isompiin hankintoihin rahaa erikseen. Taskurahasta puhumisen yhteydessä useat lapset pitivät tärkeänä mahdollisuutta pyytää rahaa vanhemmiltaan jotain erityistä tarvitessaan. Taskurahaa ei siten yhdistetty esimerkiksi vaatehankintoihin, vaan kyse oli selvästi pienemmistä summista, jotka mahdollistivat pieniä hankintoja, kuten juuri ruoan tai juoman ostamisen. Taskurahan lapset saattoivat yhdistää suoraan viikko- tai kuukausirahakäytäntöön tai erottaa sen siitä, kuten viidesluokkalainen tyttö alla olevassa sitaatissa.

H: Mitä sä tost taskurahast ajattelet?

V: On se ihan kiva olla, meil on niinku omat tilit, ni ei me sit tarvita sillee nii kauheesti taskurahaa.

H: Sul on semmonen mihin sit aina säännöllisest tulee jotain rahaa tai?

V: Nii meille maksetaan kuukausiraha.

H: Okei.

V: Sit jos me ollaan siivottu huoneet ja autettu kotitöis ni sit me saadaa kuukausirahaa.

H: Joo paljos sä yleensä saat kuukausirahaa?

V: Kaksyt euroo.

H: Pyydätkö sä sit äitiltä rahaa sieltä tililtä vai onks sul joku oma kortti siihen?

V: Mul on oma kortti. (H22, viidesluokkalainen tyttö)

Kaikki tutkimukseen osallistuneet lapset eivät saaneet säännöllisesti tiettyä summaa vanhemmiltaan, ja taskurahan saamiskäytännöt vaihtelivat. Kahdeksasluokkalaisilla sopivan tasku- ja viikkorahan määrät vaihtelivat vastaajittain sekä kysymyksen hahmottamisen mukaan: taskurahaksi riitti 2–10 euroa ja sopiva viikkoraha oli 5–20 euroa. Taskurahan

käyttö yhdistettiin perheen taloudelliseen tilanteeseen, ja niitä lapsia, joilla oli enemmän taskurahaa, pidettiin usein perhetaustaltaan taloudellisesti paremmin toimeentulevina.

4.4 Oma tila: oma huone ja leikkipaikka

Lasten arki sijoittuu erilaisiin ympäristöihin kotona, koulussa sekä vapaa-aikana. Monista niistä muodostuu lapsille tärkeitä tiloja. Tutkimukseen osallistuneille lapsille tärkeitä olivat oman kodin tilat, kuten oma huone tai piha, joiden merkityksen lapset liittivät esimerkiksi mahdollisuuteen kutsua kavereita kotiin.

Oman huoneen tärkeys tuli esille molemmissa ikäryhmissä. Oma huone antaa mahdollisuuden rauhoittua ja se luo yksityisyyttä. Oman huoneen merkitys ilmenee sekä sen tarjoamassa tilassa yksityisyyteen että mahdollisuudessa viettää aikaa ystävien kanssa. Lapset kuvasivat omaa huonetta vertaissuhteiden muodostumisen ja ylläpidon mahdollistavana ympäristönä. On mukavampi kutsua kavereita kotiin, kun on oma huone, jossa voi viettää aikaa ystävien kanssa ja ilman aikuisten jatkuvaa läsnäoloa. Viidesluokkalainen tyttö toi haastattelussa esille oman huoneen olevan tärkeä myös siksi, että hänellä itsellään oli määräämisvaltaa huoneen sisustamiseen:

H: Sitte oli tää oma huone, ni, minkä takii kaikil pitäis olla sellanen?

V: No sinne voi, jos on vaik tullu riita vanhempien kans ni sinne voi mennä ja se on niinku, sen voi tehdä ihan minkälaiseks haluaa.

H: Joo.

V: Ja, sitte sinne voi mennä aina kaverin kans sitte vaikka pelaa jotai.

H: No miten, onks teil kaikilla teidän luokkalaisilla vaikka oma huone sitte?

V: Joo vissii.

H: Onks joillaki sit sillee, et on vaikka sisarusten kans yhteinen tai sillee, muistatko?

V: No varmaankin, mullaki tais joskus ku mä olin pienenmpi.

H: Nii.

V: Ni oli ainaki, oli niiden kahden sisaruksen kans yhteinen. (H20, viidesluokkalainen tyttö)

Viidesluokkalaiset toivat esille myös oman pihan merkityksen ja pohtivat ystäviensä pihvoja, joilla saattoi olla trampoliini tai uima-allas. Toiminnallisuus oli tärkeä kriteeri tärkeinä pidetyille pihuille. Myös lähiympäristön puistot ja leikkipaikat nostettiin tärkeimpien asioiden listalle. Kahdeksasluokkalainen poika perusteli kodin läheltä löytyvän puiston ja ulkoilupaikan antavan omaa tilaa ja mahdollisuuden kavereiden kanssa olemiseen:

H: Miks sä aattelisit, et se (puisto tai ulkoilupaikka kodin lähellä) on tärkeitä?

V: No ku sielläki voi olla vähän niinku, toi oma piha, ni sielläki voi rauhottuu ja olla kavereitten kans ja leikkii, sen takii mä otin sen. (H11, kahdeksasluokkalainen poika)

Puistot ja ulkoilualueet olivat tärkeitä sekä viides- että kahdeksaluokkalaisille, mutta oman pihan ja kodin läheltä löytyvien ulkoilupaikkojen merkitys korostui kuitenkin viidesluokkalaisilla, joista lähes kaikki mainitsivat ne välttämättömiksi. Leikkipaikka ja lähipuisto olivat paikkoja, joissa viidesluokkalaisten lapset kertoivat viettävänsä aikaa koulun jälkeen yhdessä kavereiden kanssa. Myös aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että lapsille tärkeät paikat ovat lähellä kotia (Kytä ym. 2009). Omaehtoisten liikkumismahdollisuuksien osittainen rajoittuneisuus tekee lähiympäristöstä lapselle merkityksellisen tilan. Viidesluokkalaisten iltapäivät kuluvat useimmiten vielä kotona tai kodin lähiympäristössä sekä ohjatussa harrastustoiminnassa (Paajanen 2001). Haastatteluissa viidesluokkalaisten lapset kertoivatkin harvoin liikkuvansa muualla kuin lähiympäristössä, ja oma koti sekä koulun lähiympäristö olivat heille siis merkittäviä paikkoja.

Lapset selvästi arvostivat julkisia puistoja ja ulkoilualueita sekä leikkipaikkoja. Osa lapsista liitti lähiympäristöstä löytyvien tilojen merkityksen niiden ei-kaupallisuuteen: ne tarjoavat mahdollisuuden maksuttomaan tekemiseen. Kahdeksaluokkalainen tyttö toi esille, ettei kaikilla lapsilla ole taloudellisia mahdollisuuksia viettää vapaa-aikaansa maksullisissa harrastuksissa, jolloin on tärkeää, että lähiympäristö tarjoaa virikkeitä ja mahdollisuuksia vapaa-ajan viettoon:

H: Osaaks sä kertoo, et minkä takii sä aattelisit et nää on semmosia asioita, miks sä valitsit nää?

V: Esim toi puisto ja muun ulkoiluapaikan läheisyys, ni jos ei niinku, jos on vähän köyhempi perhe ni sit ei tieks voi mennä niinku elokuviin, ni mennää kävelee siin puistos. (H15, kahdeksaluokkalainen tyttö)

4.5 Liikkuminen: auto, polkupyörä ja mopo

Lapsille perheen auto oli itsestään selvä asia, jonka tarpeellisuutta perusteltiin yksinkertaisesti tarpeella liikkua paikasta toiseen. Haastattelemiemme lasten perheistä vain kahdella ei ollut autoa ja kahdeksaluokkalaisten perheistä valtaosassa oli kaksikin autoa. Lapset kokivat auton omistamisen normiksi, mikä voi viitata haastateltavien sosioekonomisiin taustoihin. Monet haastattelemistamme lapsista asuivat kaupungin keskustan ulkopuolella, mikä myös voi selittää perustelut oman auton merkityksestä ja tärkeydestä. Lapset kertoivat, että heitä kuljetettiin autolla kouluun ja harrastuksiin. Perheen autoa käytettiin usein, ja julkisten liikennevälineiden käyttö oli vähäistä. Lasten kokemus auton merkityksestä tukee lapsuudentutkijoiden huomioita siitä, miten vanhemmat enenevästi kuljettavat yksityisautoillaan lapsiaan paikasta toiseen (Zeiher 2003). Tämä voi toisaalta rajata lasten mahdollisuuksia itsenäiseen liikkumiseen ja lisätä lasten riippuvuutta vanhempien mahdollisuuksista ja halukkuudesta kuljettaa heitä. Tutkimukseen osallistuneista lapsista vain harvat käyttivät bussia, eivätkä lapset pitäneet esimerkiksi bussikorttia itselleen tai ikäisilleen välttämättömänä. Julkisen liikenteen käyttömahdollisuus nähtiin kuitenkin merkitykselliseksi silloin, kun perheellä ei ole autoa:

V: Sit, ei toi bussikortti ja bussiraha nii hirveen...

H: ...tärkee? Tätä on semmonen mitä ei ollenkaa tarttis sun mielestä? Onks sit kuitenkin, et tarttis olla auto? Mitäs jos ei ois autoo?

V: No sit ois bussi ihan kiva. (H22, viidesluokkalainen tyttö)

Jotkut lapsista kulkivat itsekkin bussilla, ja etenkin kahdeksaluokkalaiset tiesivät tai tunsivat lapsia, jotka käyttävät julkisia liikennevälineitä. Perheen oman auton pitämistä itsestään selvänä asiana kuvastaa kuitenkin se, että lasten pohdinnoissa bussilla kulkeminen yhdistettiin ”ylimääräisiin kustannuksiin” ja perheen autolla kulkeminen sai puolestaan merkityksen ”ilmaisenä kulkemisena”. Kahdeksaluokkalainen poika kertoi käyvänsä ystäviensä kanssa joskus naapurikaupungissa bussilla. Bussimatka kuitenkin maksaa, ja siksi ajan viettäminen naapurikaupungissa sai merkityksen kotikaupungissa ajan viettämistä kalliimpana:

V: Kyl se kaverisuhteita ainaki parantaa, mahdollisuus käydä hampurilaisella ja kahvilassa kavereiden kanssa. No, jos sä nyt ite saat liikkua ja sul on omaa taskurahaa, ni kyl se mahdollisuus siit tulee.

H: Joo. Miten tota jos te niinku käytte jossain, ni ootteks te täällä [kotikaupungissa] yleensä vai meette [naapurikaupunkiin]?

V: Ei me käydä välttämättä kauheesti, mut kyl me välil.

H: Joo.

V: Mut jos [naapurikaupunkiin] menee, ni sit se tarkoittaa bussil menemistä. Sit se maksaa vaan enemmän (H4, kahdeksaluokkalainen poika)

Monelle tutkimukseen osallistuneelle lapselle polkupyörä oli tärkeä kulkuväline. Välimatkat kotoa kavereiden luo ja kouluun olivat sellaisia, että moni pystyi liikkumaan ne omatoimisesti pyörällä. Useimmat lapset listasivatkin polkupyörän tärkeimpien kulutushyödykkeiden joukkoon. Viidesluokkalainen tyttö miettii, että hänen kahdella kaverillaan ei ole pyörää, muttei muista, että hänen luokallaan olisi ketään, kenellä ei olisi omaa polkupyörää:

H: Onks sul, onks se semmonen et kaikil on fillari?

V: No ei vissii paril mun kaveril oo. Mut mulla ainaki on ja sit mun veljil on ja aika monel meijän luokkalaisellaki on.

H: Joo.

V: Ei meijän luokal oo varmaa sellasii jollei olis pyörää. (H22, viidesluokkalainen tyttö)

Kahdeksaluokkalaisista moni oli joko täyttänyt tai täyttämässä viisitoista, ja mopot ja skootterit kuuluivat heidän arkeensa. Aineistokokonaisuudessa mopot ja skootterit tulivat esille usein – niitä ostettiin, perittiin sisaruksilta, ”tuunattiin” ja yksi haastateltavista jännitti edessä olevaa ajokoetta. Tämän tiedon valossa on kiinnostavaa, etteivät nuoret kuitenkaan nostaneen näiden kulkuvälineiden merkitystä niin tärkeäksi että ne olisi sisällytetty välttämättömien kulutushyödykkeiden joukkoon. Kahdeksaluokkalaisista moni tuntui pitävän polkupyörää edelleen mopoa tai skootteria tärkeämpänä ja esimerkiksi mopoautot – joita koulun parkkipaikalla oli rivissä useita – tutkimukseen osallistuneet arvioivat turhiksi.

4.6 Lasten kuuluu harrastaa

Monen lapsen ja nuoren vapaa-aika kuluu harrastusten parissa ja harrastuksiin kulutetaan paitsi aikaa myös rahaa (Paajanen 2001; Myllyniemi ym. 2005; Raijas ym. 2009). Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksen mukaan käsityöt, kuvataiteet sekä musiikki- ja liikuntaharrastukset ovat lasten suosituimpia harrastuksia (Pääkkönen 2007). Tutkimukseen osallistuneet lapset kokivat harrastuksen merkityksen tärkeänä ja arvostivat erityisesti liikunnallisia harrastuksia. Liikuntaharrastusten merkitystä perusteltiin usein viittaamalla terveisiin elintapoihin ja liikunnan merkitystä verrattiin muuhun samanikäisille tyypilliseen toimintaan ja tekemiseen, kuten tietokoneella ja puhelimella pelaamiseen tai television katseluun. Liikuntaharrastuksia lapset perustelivat aktiivisena tekemisenä, joka estää sen, ettei ”ei vaan istu koneel ja kännykän ääres” tai ”oo jossain huilimas kavereitten kaa tai sohvilla kattoo telkkaa”. Harrastusten merkitystä pohtiessaan lapset toivat esille ajatuksen siitä, että lapsilla itsellään on myös vastuu omasta hyvinvoinnistaan. Viidesluokkalainen tyttö kertoi haastattelijalle haluavansa lisää harrastuksia ja pohti asiaa näin:

H: Miten sä ajattelisit tää säännöllinen harrastus korttia esimerkiksi, et kuin kuin niinku tärkeitä tollaset harrastukset yleensä on sun ikäsillem?

V: Aika paljon pitäis niinku tai liikkuu pitää huolta hyvinvoinnistaan. Niinku, et pitäis aika pal liikkuu tai olla ulkon et ei vaan istuu koneel ja kännykän ääres tekstata.

--

H: Eli haluaisit vielä lisää harrastaa. No mitä sä aattelet, kuin tarkeeta sun mielestä on et sun ikäsilä lapsilla on harrastuksia?

V: On se nyt aika tarkeet sillee, aika monel on harrastuksii tai no.

H: Mm, minkä takii sä aattelet et se on tarkeeta?

V: Se on liikuntaa ja hyvä mieli, ja sellanen, osaa kaikkennäköst uutta paremmin. Ku tavallisesti opetetaan sillee esimerkiksi just, jos harrastaa uintii ni koulus opetetaan sillee uimakoulussa, mut sit osaa paremmin uida. (H23, viidesluokkalainen tyttö)

Tutkimukseen osallistuneet lapset kokivat harrastukset yleisesti normiksi eli sellaiseksi asiaksi, jonka pitäisi kuulua jokaisen lapsen elämään. Etenkin kahdeksaluokkalaiset pohtivat kuitenkin, ettei harrastamisen tarvitse välttämättä olla yhteydessä kuluttamiseen. Osa lapsista toi esille, ettei kulutusresurssien vähyys heidän mielestään myöskään oikeuta olemaan harrastamatta. Kahdeksaluokkalainen poika pohti harrastuksen merkitystä suhteessa epäsosiaaliseen tekemiseen ja liitti harrastuksen puuttumisen nuoren omiin valintoihin ja laiskuuteen eikä niinkään taloudellisiin resursseihin:

H: Mm, no kuin tarkeeta sun mielestä on, et sun ikäsilä on jotain harrastuksii?

V: No, on se aika tarkeeta, et on jotain tekemistä, ettei sä vaan notku jossai kaupan nurkal ja, siel örvellät sit jottai. Parempi vaa, ku on joku liikunnallinen harrastus.

H: No tunneks sä jonku lapsen, jolla ei oo mitää harrastuksii?

V: On mejän luokal pari semmosta, ketkä vaan istuu koton tai notkuu jossai kaupan nurkal tos keskustas.

H: No mitä sä ajattelet, mist se johtuu et heil ei oo mitää harrastuksi?

V: Ne on molemmat ainaki ihan sairaan laiskoi. Ei se nyt siit, et kyl sä harrastuksen saat aikaan ilman rahaaki. (H1, kahdeksasluokkalainen poika)

Vaikka jotkut lapsista pohtivatkin, ettei kaikkia välttämättä huvita harrastaa mitään, jäi haastatteluista vahva vaikutelma, että harrastaminen koetaan välttämättömäksi ja siihen liittyy lasten arjessa moraalisia merkityksiä. Harrastamattomuutta pitää selittää ja perustella. Aineistomme perusteella voidaan myös tulkita, että harrastuksilla olisi lasten kokemuksissa jonkinlainen hierarkia. Liikuntaharrastukset pitävät tuon hierarkian kärkisijaa, kun esimerkiksi musiikin kuuntelua tai elokuvaharrastusta pitää erityisesti perustella ja oikeuttaa, jotta ne kelpuutettaisiin harrastuskategoriaan.

5 TALOUDELLINEN ERIARVOISUUS: MISTÄ SEN HAVAITSEE JA MISTÄ SE JOHTUU?

Tässä luvussa tarkastelemme, mistä lapset tunnistavat eriarvoisuuden omassa sosiaalisessa ympäristössään ja mihin tekijöihin taloudellisten resurssien erot lasten näkökulmasta kiinnittyvät. Lisäksi olemme kiinnostuneita siitä, miten lapset jäsentävät ja selittävät köyhyyden ja taloudellisen eriarvoisuuden syitä.

5.1 Mistä sen erottaa, että toisella on enemmän rahaa kuin toisella?

Vastakkainasettelut köyhä–rikas, pienituloinen–hyvätuloinen ovat esimerkkejä siitä, miten aikaisemmissa tutkimuksissa on vertailuasetelmien avulla tarkasteltu lasten käsityksiä ja näkemyksiä eriarvoisuudesta, sekä sitä, miten lapset hahmottavat ja ymmärtävät eriarvoisuutta (esim. Leahy 1981; Weinger 2000). Meikin tarjosimme lapsille mahdollisuuksia tällaisiin vertailuasetelmiin. Kuvakollaaseista (liite 7) keskusteltaessa pyysimme lapsia kertomaan ajatuksiaan kuvissa esiintyvien lasten elämästä ja pohtimaan, onko niissä eroja ja mitä ne ehkä ovat. Samankaltainen ajatus oli myös eläytymistarinatehtävän taustalla: lapsen saama kehystarina kuvasi kärjistetyn köyhää tai rikasta lasta. Tarkoitus oli saada lapset kertomaan erilaisessa taloudellisessa asemassa olevia lapsia koskevista käsityksistään ja ajatuksistaan.¹³ Tutkimalla lasten käsityksiä eri tuloluokkiin kuuluvista ihmisistä voidaan lisätä ymmärrystä eriarvoisuuden sosiaalisesta luonteesta. Lasten käsityksillä eri tuloluokkiin kuuluvista ihmisistä voi olla vaikutusta esimerkiksi siihen, miten lapset suhtautuvat muihin ihmisiin erilaisissa sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa (Ramsey 1991) tai toimivat vertaisryhmässä ja muodostavat ystävyys-suhteita (Weinger 2000).

Vaikka lapset eivät haastatteluissa käyttäneet juurikaan eriarvoisuuden tavanomaista käsitteistöä, aineistosta hahmottui selvästi kuluttamisen ja taloudellisten voimavarojen erojen olemassaolo tutkimukseen osallistuvien lasten arjessa. Kysyttäessä konkreettisemmin, havaitsivatko he toisilla lapsilla ja perheillä olevan enemmän rahaa kuin toisilla, heidän oli huomattavasti helpompi kuvata eriarvoisuuden ilmenemistä myös omassa sosiaalisessa ympäristössään.¹⁴ Lapset kuvailivat lopulta lukuisia asioita, joiden he ajattelivat viestivän perheiden ja lasten välisistä erilaisista taloudellisista resursseista.

Olemme jäsentäneet lasten eriarvoisuuden havaitsemisen ja tunnistamisen kuvauksia kolmeen, osin toisiinsa limittyvään ryhmään. Selkeimpänä esille nousivat lasten ulkoisesti havaittavissa olevia *materiaalisia tekijöitä*, kuten lasten vaatteita ja tavaroita, koskevat huomiot. Näistä asioista lasten oli helppo puhua ja näiden on aikaisemmis-

13 Kiinnitimme aineistoa lukiessamme huomiota siihen, että jotkut lapsista olivat varovaisia käyttämään termiä ”köyhä” ja he saattoivat käyttää esimerkiksi ilmaisuja ”pikkasen köyhä” tai ”köyhempi” (ks. myös Harju 2008).

14 Aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että lasten väliset sosioekonomiset erot eivät välttämättä ole niin näkyviä kuin esimerkiksi sukupuoli tai etninen tausta ja lasten voi olla vaikea havaita eriarvoisuutta varsinkaan silloin, kun lasten oma sosiaalinen ympäristö on varsin homogeeninen (Ramsey 1991).

sakin tutkimuksissa havaittu olevan sellaisia tekijöitä, joista lapset tunnistavat taloudellisten erojen olemassaolon (Ramsey 1991; Weinger 2000). Toisen ryhmän muodostivat *lapsen luonteeseen, olemukseen tai käytökseen* liittyvät huomiot. Lapset tekevät näiden tekijöiden perusteella vahvojakin tulkintoja ihmisten välisistä taloudellisista eroista. Näiden lisäksi lapset näkivät eriarvoisuuden tulevan esille myös *lasten arjen toiminnoissa*, kuten lapsen vapaa-ajan vietossa tai koulunkäynnissä.

5.1.1 Materiaaliset tekijät paljastavat taloudellisia eroja

Tutkimukseen osallistuneet lapset havaitsivat taloudellista eriarvoisuutta eniten materiaalisissa tekijöissä ja niiden eroissa. Taloudellisten resurssien eroja havaittiin konkreettisten ja näkyvien asioiden, kuten lasten omistamien tavaroiden määrän, lasten käytössä olevan rahan, vaatetuksen, perheen auton tai asumismuodon, perusteella. Lapsilla oli siten käytössään luokitteluja, joiden avulla he tekivät havaintoja ja arvioivat lasten ja näiden perheiden taloudellista tilannetta. Kalliit tuotemerkit tai vaikkapa hieno omakotitalo yhdistettiin varakkuuteen. Varakkaiden kuvaaminen vaikutti olevan lapsille helpompaa tai ainakin monisanaisempaa. Lasten kokemukset olivat tältä osin hyvin samankaltaisia. Kahdeksasluokkalainen poika kuvaa, miten vaatteet ja lasten omistamat tavarat ovat ehkä selkein esimerkki siitä, kuinka lasten välillä vallitsevat taloudelliset erot tulevat näkyville:

H: Mistä sun mielest huomaa sen, että sun ikäisillä nuorilla, joillaki on paljon rahaa ja toisilla on vähän rahaa? Huomaaks sä sen jostain?

V: No sen huomaa siitä, et ne kenel ei oo hirveesti rahaa, ni ne on esimerkiks aina samat vaatteet päällä, vaik ne on joskus likasiaki ja näi ees päin. Ja, jos on puhelin, ni se on sit vähän semmonen halvemman näkönen ja saattaa olla pikkasen rikkiki. Ja sit taas ne kenel on rahaa, niil on aina eri vaatteet ja sit jos niit tullaa hakee koulust, ni se on ihan sairaan iso auto ja joku ihme merkkiauto viel ja tällasta. Ja sit niil on just tämmöset kalliimmat puhelimet, näi ees päi. (H1, kahdeksasluokkalainen poika)

Vaatteiden ja tavaroiden perusteella tehtävät havainnot liittyvät myös keskusteluun merkkivaatteista. Lapset nostavat esille sen, kuinka juuri merkkivaatteet ja niiden käyttö jakavat lapsia erilaisiin ryhmiin. Merkkivaatteiden käyttö ja se, mistä vaatteet hankitaan, voivat ilmentää lasten välillä vallitsevia taloudellisia eroja. Näin asiaa kuvaa kahdeksasluokkalainen tyttö:

V: No tietty kalliit merkit, just mitä on näit hajuvesii ja hunkit ja converset ja vespa, ja sit tällaset niinku hienommat tavarat niinku, et ku vertaa noit tietokoneit ja kännyköit, ni niis on aika paljon eroo. Ja sit se millases paikas asuu ja, mut emmä tiedä kertooks se niinkään. Et se riippuu, et jos sul on iso perhe, ni et sä sit viitti, ethä sä sit tietenkää voi ees asuu missää pienes kerrostaloasunnos. Ja siis pukeutuminen paljolti kertoo, ja se mistä sä ostat sun vaatteet, et ostaks sä jostain tavaratalost niinku prismast tai tällasesta, vai sit just jostain, niinku vaatekaupoista. (P4, kahdeksasluokkalainen tyttö)

Vaatteiden, merkkivaatteiden ja brändien merkityksestä eriarvoisuuden havaitsemisessa kertoo myös viidesluokkalaisten tytön piirtämä kuva. Kuvassa 1 on kaksi tyttöä, jotka puhuvat puhelimessa. Toisella työllä on hintavat merkkivaatteet ja laukku, kun taas toisen tytön vaatteissa ei ole havaittavissa viitteitä mihinkään tiettyyn merkkiin ja vaatteita on ehkä korjailtu paikoilla. Merkkivaatteisiin pukeutunut tyttö pyytää toista tyttöä lähtemään kanssaan elokuvaan ja sen jälkeen kaupungille, mihin toinen tyttö vastaa, ettei voi nyt lähteä, koska vanhemmat eivät anna hänelle rahaa.

Nämä aineistonäytteet kertovat ja tiivistävät monen muunkin lapsen kokemuksen siitä, miten eriarvoisuus tulee esille usein juuri ulkoisten tekijöiden, kuten vaatteiden ja erilaisten tavaroiden, välityksellä. Pukeutumisen ja tavaroiden kautta lasten on suhteellisen helppo havaita ja tunnistaa omassa sosiaalisessa ympäristössään ilmenevää taloudellista eriarvoisuutta (ks. myös Ramsey 1991). Lapsilla on kokemus, että rikkailla lapsilla on paljon vaatteita, merkkivaatteita ja hienoja asusteita, jotka ostetaan vaateliikkeistä. Köyhempien lasten vaatteet taas voivat olla likaisia ja rikkiinäisiäkin, ja lapset tunnistavat ne tavarataloista tai vastaavista liikkeistä ostetuiksi.

Myös elektroniikka ja muut lasten käyttämät tavarat, kuten polkupyörät tai mopot, kertovat lapsille perheen varallisuudesta. Kyse ei ole vain siitä, onko lapsella välttämättömiksi katsottuja tavaroita vai ei, vaan myös siitä, että tavarat saattavat olla malliltaan vanhoja ja toisten käyttämiä. Seuraavassa näytteessä asiaa kuvailee kaksi kahdeksaluokkalaista poikaa:

V: Samaa musiikkii ne soittaa, mut jos sul on iPodi, ni sithän se on kyl, et iPodit maksaa kakkisataa euroo ja mp-kolmosii saa kahelkypil.

H: Niin.

V: Kyl se nyt vähän kertoo siitä, et sul on varaa ostaa jotain kalliimpaa, mut emmä tiedä onko sil nyt niin välii. (H4, kahdeksaluokkalainen poika)

H: No sit mul on täs tämmöset, kaks kuvaa jotka vähän poikkeaa toisistaan, voit ihan rauhassa katsoo niitä, ja mä pyytäsin sua kertomaan näistä nuorista et minkäläistä niitten elämä on?

V: No, siis mitä tästä nyt pitäis miettii?

H: No jos sä mietit tän nuoren elämää vaikka ni mitä sä ajattelet et minkäläistä se on?

V: No köyhempää ku tällä.

H: Mistä sä päättelet?

V: No, mopoauto, mopo – käyttää jotain bussia.

H: Mm.

V: Huono telkkari, onks toi telkkari?

H: Joo varmaan.

V: Toi on läppäri – vanha pöytätietokone. Sitte joku vanha kännykkä – iPodi. (H16, kahdeksaluokkalainen poika)

Kuva 1.

On toisaalta nostettava esille myös se, että osa lapsista toi esille ajattelevansa, ettei se mikä lapsesta näkyy ulospäin ole välttämättä koko totuus, ja että lapsi voi esimerkiksi näyttää ulospäin ”köyhemmältä kuin muut” ja silti tulla melko varakkaastakin perheestä.

5.1.2 *Köyhät ja rikkaat ovat erilaisia*

Tavaroiden ohella lapset liittävät taloudelliset resurssit myös lasten *ulkoiseen olemukseen ja luonteenpiirteisiin*. Tutkimukseen osallistuvat lapset tuntuivat ajattelevan, että esimerkiksi lapsen olemuksen, kuten iloisuuden ja avoimuuden tai toisaalta apeuden ja surumielisyyden, perusteella voidaan tunnistaa eroja lasten taloudellisten resursien välillä.

Lasten haastatteluissa ja eläytymistarinoissa kertomat kokemukset ja ajatukset vahvistavat aikaisemmissa tutkimuksissa tehtyjä havaintoja köyhiin ja rikkaisiin lapsiin liitetystä ennakkoluuloista ja stereotypioista (Weinger 2000; Chafel ja Neitzel 2005). Köyhiä ja pienituloisten perheiden lapsia on havaittu kuvattavan selvästi enemmän negatiivisemmillä termeillä ja heihin on liitetty myös enemmän negatiiviseksi tulkittavia luonteenpiirteitä kuin varakkaampiin lapsiin. Tästä tiedosta huolimatta meidät yllätti se, että aineistossamme köyhä lapsi kuvataan usein paitsi araksi, hiljaiseksi ja vetäytyväksi myös laiskaksi ja epäsosiaaliseksi. Aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että köyhemmillä lapsilla on usein pyrkimys tehdä taloudellinen tilanteensa mahdollisimman näkymättömäksi ja vetäytyä siksi syrjään tilanteista, joissa taloudelliset erot tulevat selvimmin esille (ks. esim. Harju 2008). Voidaan ehkä ajatella, että syrjäänvetäytyminen voi näyttää toisista lapsista joskus myös laiskuudelta, mutta köyhien lasten laiskoiksi ja epäsosiaalisiksi kuvaaminen vaikuttaa sisältävän myös muuta.

Kuvakollaasien kahdesta erilaisessa taloudellisessa todellisuudessa elävästä lapsesta keskusteltaessa lapset toivat usein esille kokevansa ne ääriesimerkkeinä ja todellisuuden olevan useimpien lasten kohdalla jossakin kuvakollaasien esittämän välimaastossa. Tästä huolimatta kuvissa esitetyistä varakkaampaa lasta tunnuttiin kuvattavan köyhää lasta useammin tavalliseksi ja normaaliksi. ”Näyttäisi olevan normi kohdallaan”, ilmaisi asian kahdeksaluokkalainen poika. Tärkeä havainto on se, että varakkaampaan lapseen liitettiin huomattavasti enemmän sellaisia positiivisia ilmauksia kuin mukava, onnellinen ja ystävällinen ja hänet kuvattiin muutenkin usein myönteisessä valossa. Myös aineiston muissa osissa varakkaammat lapset kuvataan suosittuina, sosiaalisina ja itsevarmoina. He ovat koululuokassa usein toisten lasten ihailemia ja heillä on paljon kavereita, mikä liitettiin juuri rahaan: ”yleensä jos sä oot niinku koko jengin suosituin, ni sit se niinku on, et sul on vähän enemmän kuin muilla” (H7, kahdeksaluokkalainen tyttö). Rahan mukanaan tuomaa arvostusta kuvattiin paljon myös eläytymistarinoissa, joista yhdessä kahdeksaluokkalainen tyttö eläytyy rikkaan tytön rooliin ja pohtii asian ristiriitaisuutta:

Tunti kuluu. Veera ei keskity opetukseen lainkaan vaan miettii omaa elämäänsä. Viime aikoina Veera on alkanut pohtia, että millaista hänellä olisikaan, jos hänellä ei olisi rahaa. Olisiko hän suosittu? Olisiko hänellä ystäviä? Kunnioitettaisiinko häntä? Mitä muut ajattelevat hänestä? Veeran mielestä vastauksia on vain yksi: EI. Veera miettii äskeitä tilannetta. Mitä jos hän olisikin ujo tyttö? Tuoko raha itsevarmuutta ja itsevarmuus kunnioitusta ja valtaa? Veera ei tiedä, mutta hänestä tuntuu, että vastaus on kyllä, ellei vain ole hyvä tyyppi mahtavalla persoonalla. Mutta miten olla hyvä tyyppi? Veera haluaisi olla vain hyvä tyyppi ilman rahan tuomaa arvostusta.

Aineistossa varakkuuteen yhdistetään ihailun kohteena oleminen ja suosio sekä itsevarmuus, jota ihailun kohteena oleminen ja suosio tukevat. Toisaalta tarinoissa ja haastatteluissa näyttäisi toistuvan ajatus siitä, ettei varakas lapsi voi olla täysin varma siitä, mihin hänen suosionsa perustuu, kuten seuraavasta viidesluokkalaisten tytön haastattelusta käy ilmi.

H: Mitä sä ajattelet, minkälaista näitten tyttöjen elämä on, et miten se eroais toisistaan?

V: No, täl on kaikki maailman niinku tietokoneet ja kaikki. Ja tää ainakin no tää ainakin tää köyhempi, ni on aika pieni asunto ja aika pieni huone.

H: Joo.

V: Ei hirveesti mahdu kaverei minnekkään sisälle ainakaan ja, jos on vaan jotkut hyppynarat ni kaverei, ei välttämät oo nii hirveesti kavereita, koska ne ei halua enää olla sen kanssa, jos on vaikka, jos ei oo nii paljon mitä voi tehdä. Et ne halua vaikka jotai kaverei minkä kans voi tehdä kaikenlaista, et on varaa.

H: Joo.

V: Ja tää varmaan on sit aika suosittu ihminen, et pääsee kaikkialle, on hirveesti ihmisiä ja noit kavereita. Ja aika paljon ne kaverit sit varmaan on sen kanssa, jos se, vaan sen takii, et ne halua vaa käyttää sit rahaa hyväksi aika paljon tai, jotain halua pelata niit, vaikka tos on wii-ohjaimet, ni halua vaikka pelata sen kanssa sitä wiitä ja halua kaikkee sellast. (H20, viidesluokkalainen tyttö)

Lasten kuvauksissa köyhän lapsen ulkoiseen olemukseen kiinnitettiin melko paljon huomiota. Köyhän lapsen ei esimerkiksi ajateltu huolehtivan ulkonäöstään eikä muutenkaan pitävän itsestään huolta. Köyhä lapsi lasten kuvauksissa saattoi kulkea usein samoissa rähjäisissä ja rikkiäisissä vaatteissa tai hänen vaatteensa havaittiin esimerkiksi tietyistä valintamyymälöistä (esim. Citymarketista, Prismasta, Tarjous-talosta) ostetuiksi.

Lapset toivat haastatteluissa esille myös sen, miten *lasten käytöksestä* voi havaita eroja lasten taloudellisessa asemassa. Rikkaampien lapsien käytöstä kuvattiin ylimieliseksi. Rikkaammat lapset esittelevät mieluusti niin omia kuin perheenkin tavaroita ja puhuvat usein rahasta. Haastattelemamme kahdeksaluokkalainen poika kiteytti asian näin: ”Toi on just semmonen ylimielinen, puhuu vaan, et mitä sil on, ja ei ketää semmost jaksa hirveen kauan kattoo”. (H1, kahdeksaluokkalainen poika)

Lapset, jotka itse kuvasivat omaa perhettään varakkaaksi, kertoivat haluttomuudestaan tuoda perheen taloudellista tilannetta esille ja myös piilottelevansa perheen taloudellisen tilanteen paljastavia tunnusmerkkejä, etteivät olisi erottautuneet joukosta. Varakkuuden kääntöpuolena tuli siis esiin myös varakkaampiin lapsiin liitetty negatiivinen käyttäytyminen. Näin asiasta kirjoittaa eläytymistarinaa viidesluokkalainen:

Olipa kerran Eetu niminen poika. Eetu oli todella rikas, mutta Eetulla ei ollut paljon ystäviä. Vaikka Eetu oli rikas, hän oli myös itserakas. Hän muutenkin kävi elokuvissa vain yksin. Jotkin luokkakaverit pitivät häntä ahneena lälättelijänä. Mutta oli hänellä yksi ystäväkin, jota Eetu kohteli hyvin, koska hänellä ei ollut muita ystäviä. Eetu ei viettänyt paljonkaan aikaa vanhempiensa kanssa, koska hänen vanhempansa tekivät töitä hyvin paljon. Hän yritti lahjoa ystäviään rahalla, jota hänellä oli, mutta se oli toivotonta. Eetu kuitenkin tajusi, että kaikkia ei voi lahjoa rahalla. Eetu ajatteli, että hän voisi olla ystävällisempi muille, niin hekin olisivat ystävällisiä hänelle. Tämä juttu toimi, ja Eetu sai hyviä ystäviä olemalla hyvä niille. Tämän jälkeen Eetu tarjosi ham-purilaiset ystävilleen ja kaikki oli hyvin.

Jotkut lapset kuvailivat varakkaampia lapsia ilkeiksi ja itsekkäiksi sekä toisia lapsia kiusaaviksi. Heidän ei katsottu ymmärtävän köyhempiä eikä piittaavan muiden lasten huonosta taloudellisesta tilanteesta. Seuraavassa kahdeksaluokkalainen tyttö kuvaa varakkaamman lapsen käytöstä eläytymistarinaansa, jossa kiteytyy myös ajatus siitä, miten taloudelliseen eriarvoisuuteen voi liittyä ymmärtämättämyyttä toisenlaisessa tilanteessa elävää lasta kohtaan:

Viereiselle parkkialueelle rämisti kolme skootteria, tytöt nostivat kypärät päästään ja kaivoivat merkkilaukuistaan kukkarot ja talsivat Veeran ohi kuin tämä olisi ollut ilmaa. Kun tytöt olivat menneet, Veera vilkaisi lähintä skootteria varovaisesti. ”Ei kai ketään haittaa...?” hän ajatteli ja käveli skootterin luo. Hän nosti kätensä kahvalle ja mietti omaa ikivanhaa polkupyöräänsä. Veera tunsu kyynelten valuvan poskilleen, kun hän kuuli tyttöjen nauravan kaupassa. Veera itki edesmennyttä isäänsä ja työtöntä äitiään, hän mietti miltä tuntuisi edes hetkeksi muuttua tytöksi, jolla olisi rahaa ja jolla olisi hyviä ystäviä, joiden kanssa sitä kuluttaa. Hän miettii miten äitiparka tänään saisi tarpeeksi ruokaa Veeralla, itselleen ja pikkuveli Joonalle. Läts!

”Painu vittuun sen skootterin luota senkin pikku [sensuroitu]”¹⁵. Veera piteli punoittavaa kättään ja katsoi raivostuneen näköistä tyttöä. Veera tunsu taas kyynelten nousevan poskilleen. ”Näin kaikki kohtelevat minua, ellei lyödä niin sitten haukutaan. Olisit tyytyväinen siihen mitä sinulla on ja miettisit, että joillain ei ole kaikkea kuten sinulla, ei välttämättä edes ruokaa!” Veera raivosi tytön kasvoille, kääntyi pois, ja asteli kadun toiselle puolelle. Tyttö hänen takanaan alkoi syyttää kirouksia mutta tämän ystävä tarttui tätä olkapäästä ja pudisti päätään. (Kahdeksaluokkalainen tyttö)

15 Sulkeet ja sensuroitu teksti ovat lapsen kirjoittamia ja ne kuuluvat alkuperäiseen tarinaan. Tutkijat eivät ole sensuroineet tarinan tekstiä.

Edellä olevassa eläytymistarinassa kuvattu ”raivoava Veera” on aineistokokoaisuuteen suhteutettuna poikkeuksellinen nuori. Usein köyhempiä lapsia kuvataan muiden toiminnan ja käytöksen kohteina, mutta tässä tarinassa kuvattu köyhä tyttö ottaakin aktiivisen roolin ja ilmaisee toisille suoraan, mitä heidän käytöksestään ajattelee. Taloudellisesti niukoissa olosuhteissa eläviä lapsia kuvattiin aineistossa kuitenkin enimmäkseen syrjään vetäytyviksi tai nöyriksi, kuten kahdeksaluokkalaisten pojan haastattelusta ilmenee:

H: Osaaks sä sanoa, et miten näet sen muuten kuin vaatteista ja vapaa-ajan käytössä?

V: No, sen näkee niinku käytöksestä.

H: Sä ajattelet, et semmoset joilla on paljon rahaa, esittelee sitä myöski?

V: Niin.

H: No, entäs sit ne joilla ei oo sitä rahaa paljon käytössä?

V: No, ne on vähän semmosii nöyrempiä (H2, kahdeksaluokkalainen poika)

Nämä huomiot tulivat esille myös lasten pohtiessa omia vertaissuhteita koskevia valintojaan. Viidesluokkalainen tyttö pohti haastattelussa, kumman esittämiemme kahden kuvakollaasin tytöistä hän ottaisi mieluummin omalle luokalleen, ja päätyi valitsemaan näiden kahden ääripään väliltä:

H: Jos saisit ratkaista, kumpi tulee teidän luokalle, ni kumman ottaisit mieluummin?

V: Mä ottaisin varmaa ehkä siit keskelt koska emmä sillatti, emmä haluis kuitenkaa sellast joka olis kauheen sellanen kerskuilija, mut ei se mun mielest ois kivaa, et kukaa olis sillee nii köyhäkää.

H: Mitä sä aattelet, mitä siihen sit liittyis, mikset haluais että kumpikaan näistä ääripäistä tulis? Olisko tässä just se, et se olis jotenki vähän ylpee ja?

V: Nii, ja sit ku just, et yleensä ne joil ei oo kauheesti mitää, ni ne on just sellasii, et ne ei sitte kovin pal puhu eikä oo sillattii.

H: Nii, et ne on sellasii vähän hiljasempii?

V: Nii.

H: Joo.

V: Ni mun mielest se ois hyvä, jos kaikki ois jotai tost keskelt. (H22, viidesluokkalainen tyttö)

Lasten haastattelupuheessa ja eläytymistarinoissa tuottamat jäsennykset köyhistä ja rikkaista ja heihin liitetyistä erilaisista ominaisuuksista ovat melko stereotyyppisiä. Havainnot ovat myös yhteneväisiä aikaisempien tutkimusten kanssa, joissa on havaittu lasten tekevän taloudellisia jakoja ihmisten välille ulkoisten tunnusmerkkien avulla sekä kuvaavan köyhiä ja rikkaita ihmisiä eri tavoin (Ramsey 1991; Sutton ym. 2007). Aineistossamme huomio kiinnittyy kuitenkin siihen, miten köyhempiä lapsia kuvataan helposti paitsi kielteiseen ja negatiiviseen sävyyn usein myös muita lapsia huonompaan osaansa helpommin alistuvina. Vaikka lasten pohdinnoissa rikkaitakin lapsia kuvataan negatiiviseen sävyyn ja stereotyyppisesti esimerkiksi pöyhkeileviksi ja köyhempiä lapsia kohtaan välinpitämättömiksi, heitä kuvataan myös toimijoiksi, jotka pyrkivät tietoisesti pois ikävistä piirteistään. Tämä toiminta voi aineiston perusteella

liittyä oman aseman parantamiseen vertaisryhmässä mutta myös yksinkertaisesti oman pahan olon lievittämiseen. Palaamme tähän vielä raportin seitsemännessä luvussa.

5.1.3 Köyhien ja rikkaiden lasten arjet eroavat toisistaan

Lapset havaitsivat taloudellisen eriarvoisuuden tulevan esille myös *lasten arkea jäsentävissä toiminnoissa*, kuten perhe-elämässä, koulunkäynnissä ja vapaa-ajan vietossa (ks. myös luku 6). Selkeimmin lapset näyttäisivät havaitsevan eroja lasten vapaa-ajan kulutusmahdollisuuksissa. Jotkut haastateltavista tuovat esille pyrkivänsä tekemään kaverien kesken asioita, joihin kaikilla olisi mahdollisuus osallistua. Monet tutkimukseen osallistuneista lapsista tuovat kuitenkin esille joko omana kokemuksenaan tai ympäristössään tekemänä havaintonaan, että ne lapset, joilla on vähän rahaa käytössään, voivat joutua jäämään pois maksullisista aktiviteeteista tai toiminnoista, joihin osallistuminen vaatii muuten rahaa. Tämä tulee esille kahdeksasluokkalaisten tytön kirjoittamassa eläytymistarinassa, missä vapaa-ajan kulutusmahdollisuuksien merkitys on liitetty arjen erilaisiin toimintaympäristöihin:

Veera aloittaa päivänsä aivan tavallisesti pukemalla H&M:n alennusmyynnistä hankitut housut ja t-paidan. Hän ottaa vähän ruokaa ja lähtee pyörimään kouluun äitinsä pyörällä. Koulussa valitaan minne mennään retkipäivänä. Kaikki muut valitsevat Särkänniemen tai värikuulasodan, mutta Veera tietää, että niihin ei ole varaa. Onneksi hänen paras ystävänsä tulee hänen kanssaan sauvakävelemään. Päivän kuluessa ruokailussa tulee puhe elokuvista ja rippimekoista. Veera ei hirveästi halua ottaa kantaa puheenaiheisiin, koska tietää, että hänen pitäisi säästää niihin paljon. Veera ajattelee, ettei ikinä pääse mihinkään, ja joutuu aina tekemään töitä ja säästämään sen eteen, että voisi edes käydä kahvilla kavereiden kanssa. Koulusta Veera lähtee suoraan kotiin, siellä hän hoitaa pienempiä sisaruksiaan, koska äiti lähtee iltavuoroon. Veeran loppupäivä kuluukin tehdessä ruokaa ja vahtiessa sisaruksia. Hän tietää, että muut hänen ystävänsä ovat kaupungilla shoppailemassa ja elokuvissa, mutta hän ei niihin niin usein pääse ja on siitä todella surullinen. (Eläytymistarina, kahdeksasluokkalainen tyttö)

Aikaisemmissa tutkimuksissa lasten vapaa-ajan on havaittu jäsentyvän eri tavoin taloudelliselta taustaltaan erilaisissa perheissä (Sutton ym. 2007). Perheen taloudelliset resurssit määrittävät pitkälti lapsen vapaa-ajan viettotapoja ja sitä kautta myös lapsen osallistumista erilaisiin sosiaalisiin tiloihin ja tilanteisiin. Myös omassa aineistossamme rahan merkitys ilmenee lasten kertoessa vapaa-ajan aktiviteeteista. Lapset reflektivat puheessaan rahan keskeistä merkitystä ja sitä, miten ilman rahaa on yksinkertaisesti vähemmän tekemistä. Lapset kuvaavat köyhemmäksi tunnistetun lapsen vapaa-ajan kuluvan kotona TV:tä katsellen ja tietokone- tai pelikonsoleita pelaillen, mihin yhtenä syynä on organisoidun harrastuksen puuttuminen. Tähän liittyen on tärkeä nostaa esille, että haastattelemamme lapset pitävät lähtökohtaisesti harrastamista myönteisenä asiana ja organisoitujen vapaa-ajan harrastusten sisälty-

vän hyvän lapsuuden normiin (ks. myös luku 4.6). Aineistomme valossa näyttää siltä, että lapsi, jolla ei ole nimettävää harrastusta, leimataan helposti muista poikkeavaksi.

Aineistossa lapsen huonoon taloudelliseen tilanteeseen liitetään lapsen perheen muuta sosiaalista huono-osaisuutta, kuten työttömyyttä, päihde- ja mielenterveysongelmia sekä vanhempien avioero. Lapset yhdistävät perheen huonoon taloudelliseen tilanteeseen myös vanhempien välinpitämättömyyden ja ajanpuutteen. Osa lapsista yhdisti melko suoraan toisiinsa köyhyyden ja vanhempien mielenterveys- tai päihdeongelmat, joiden vuoksi he katsoivat lasten jäävän vaille tarvitsemaansa huolenpitoa ja rakkautta. Kahdeksaluokkalainen poika kuvaa eläytymistarinaan Eetun tilannetta, johon haasteita tuo Eetun vanhempien päihteidenkäyttö ja välinpitämättömyys lapsen tarpeita kohtaan:

Eetu haluaisi mennä viikonloppuna elokuviin. On keskiviikko ja Eetulla on rahaa 2 euroa. Elokuvalippu maksaisi 12 euroa. Eetu haluaisi pyytää rahaa vanhemmiltaan, mutta isä ja äiti eivät halua antaa rahaa, koska he haluavat ostaa rahoilla viinaa eikä antaa Eetulle. Eetu voisi varmaan lainata rahaa kavereiltaan, mutta viime lainasta on niin vähän aikaa, että Eetu ei kehtaa lainata rahaa.

On torstai. Eetu on miettinyt elokuvaan menoa koko yön. Se on hänen lempinäyttelijänsä elokuva. Hän haluaa nähdä sen. Eetu käy kysymässä naapureiltaan hanttihommia, mutta kenelläkään ei ole mitään tekemistä hänelle.

On perjantai. Eetulla ei ole vielääkään rahaa. Elokuva on lauantaina. Eetulle alkaa tulla idea rahojen varastamisesta. Eetun vanhemmat eivät ole kotona, joten Eetu tietää, etteivät hänen vanhempansa ole vielä käyttäneet rahojaan viinaan. Eetu päättää varastaa vanhemmiltaan rahan. Eetu on juuri ottamassa rahoja, kun hänen isänsä tulee kotiin ja näkee Eetun rahojen kanssa. Isä raivostuu ja nappaa rahat Eetulta ja läpsäisee tätä. Eetu lähtee karkuun.

Lopulta Eetu menee isovanhemmilleen ja kertoo asiasta heille. Isovanhemmat sanovat antavansa rahaa ja että he puhuvat Eetun vanhemmille.

On lauantai. Eetu on juuri tullut kotiin elokuvista ja miettii kuunnelllessaan vanhempiensa riitaa, että kun hän on aikuinen, hän hankkii kunnon työn eikä hänen lapsillaan tule olemaan pulaa rahasta siksi, että hän joisi.

Lapset yhdistävät taloudellisen eriarvoisuuden myös lasten keskinäisiin eroihin koulunestyksessä. Haastatteluissa lapset esittivät köyhempien lasten koulunkäyntiin liittyvän ongelmia ja köyhempien lasten koulun sujuvan huonosti ehkä osittain siksi, etteivät lapset saa vanhemmiltaan tarvitsemaansa tukea koulutyöhön. Kahdeksaluokkalainen poika pohtii tätä kertoessaan kuvakollaasien kahdesta erilaisessa taloudellisessa tilanteessa elävästä nuoresta:

H: Mä näytän sulle kaks kuvaa, toinen kuvaa tämmöstä nuorta jol on...

V: Rahaa.

H: ...kaikenlaista ja toinen sit jol on vähän vähemmän. Voisiks sä kertoa, mitä sä aattelet, et minkälaista näitten nuorten elämä on?

V: Täl köyhäl nyt se varmaa on semmost, jos perheessä on varsinki jotai, tosi vähätulonen tai jotai alkoholismii, ni ei se kauheen helpoo oo. Semmost kituuttamista varmaa. Kattoo et riittääks rahat ja koulutyöhönki saattaa jonkin verran vaikuttaa. Sit taas täl rikkaal, ni se on helpoo, et, se tekee varmaa mitä se haluu ja, no, tekee mitä haluu. Ei siinä mitää sen ihmeellisempää oo, helppo elämä. (H1, kahdeksaluokkalainen poika)

Monet lapsista tuntuivat myös ajattelevan, että köyhempi lapsi jää koulussa helposti syrjään ja joutuu kiusatuksi. Lapset liittivät tämän myös lapsen luonteenpiirteisiin ja olemukseen, joita käsitteimme edellä. Näitä asioita lapset eivät kuitenkaan tuntuneet yhdistävän lasten välisiin eroihin koulumenestyksessä.

Vastaavasti rikkaan tai varakkaan perheen lapsen kerrottiin selviytyvän muita paremmin koulutyöstä, mitä selitettiin näiden lasten vanhempien kiinnostumisella lastensa koulunkäynnistä sekä lapsen koulumenestystä tukevilla kodin kasvatuskäytännöillä. Lasten käsitysten mukaan näyttäisi siis olevan niin, että paremmassa asemassa olevat vanhemmat pystyvät siirtämään lapsilleen varallisuuden lisäksi sosiaalista pääomaa ja koulutusmyönteisyyttä. Havainnot saavat tukea aikaisemmasta tutkimuksesta, jossa köyhempien lasten on havaittu suhteutuvan koulutyöhön selvästi varakkaampia lapsia negatiivisemmin (Ridge 2002; Sutton ym. 2007).

Lapset kuvasivat varakkaamman lapsen vapaa-aikaa aktiiviseksi ja joskus jopa kiireiseksi, mikä yhdistettiin ohjattujen harrastusten runsauteen. Varakkaammilla lapsilla tunnistettiin olevan kalliimpia harrastuksia, kuten purjehdus tai laskettelu. Varakkaamman lapsen vapaa-ajassa keskeiseksi nousi myös sosiaalisuus, mikä ilmeni siinä, että aikaa vietetään muiden ihmisten seurassa, joko harrastuksissa tai ystävien kanssa kahvilassa, shoppailemassa tai elokuvissa – siis ylipäättään toiminnoissa, joihin tarvitaan rahaa.

Lähtökohtaisesti varakkaan lapsen vapaa-aikaa kuvattiin myönteisesti ja tekemisen paljoutta pidettiin hyvänä asiana. Tämä kuva ei ole kuitenkaan aivan ristiriidaton. Joskus varakkaan lapsen kiireiseen vapaa-aikaan saatettiin liittää myös osin negatiivisia sävyjä, joilla haluttiin ehkä korostaa organisoimattoman ajan ja oleskelun merkitystä ja tärkeyttä.

Lapset pohtivat haastatteluissa myös sitä, kuinka köyhyys voi vaikuttaa lapsen mahdollisuuksiin tehdä niitä asioita, joita hän haluaisi. Näistä yksi esimerkki on kavereiden kutsuminen kotiin. Köyhempi lapsi ei helposti kutsu kavereita kotiinsa, koska haluaa peitellä ja salata asiaa:

V: Ne, joil on vähemmän rahaa, no yleensä ne ei sillee haluu et kukaan tulee sinne.

H: Niin, et ne käy sit enemmän niinku toisten luona. Joo aivan. Mitäs sää aattelisit, että miltähän niist tuntuu, et haluaiskohan ne kuitenkin kutsua kylään?

V: Kyl ne haluais varmaan, mut sit taas, ne ei niinku haluu, et kukaan tietää. (Pilotti 3, 11-vuotias poika)

Taloudellinen eriarvoisuus lasten arkea jäsentävissä toiminnoissa tulee esille lasten välisinä eroina siten, että taloudellisesti heikommassa asemassa olevat lapset eivät voi välttämättä viettää vapaa-aikaansa samalla tavalla kuin paremmin toimeen tulevat ikätoverinsa. Köyhemmistä oloista tuleva lapsi ”päjäilee” ja ”hengailee”, mutta usein myös vetäytyy tai yksinkertaisesti vain jää syrjään.

5.2 Miksi toisilla lapsilla on rahaa, mutta toisilla ei?

Keskustellessamme lasten kanssa siitä, miten taloudellisten resurssien erot ovat läsnä lapsen arjessa ja miten he havaitsevat siinä taloudellista eriarvoisuutta, kysimme lapsilta *mistä he ajattelevat taloudellisen eriarvoisuuden johtuvan*. Olimme kiinnostuneita siitä, minkälaisia käsityksiä lapsilla on eriarvoisuuden syistä. Haastoimme lapsia pohtimaan taloudellisten erojen mahdollisia syitä ja selityksiä esittämällä heille kysymyksiä siitä, miksi joillakin lapsista on paljon rahaa ja toisilla vähän. Lasten pohdintojen jäsentämisessä tukeuduimme köyhyystutkimuksessa paljon käytettyyn köyhyyden syiden kolmijakoon yksilöllisiin, rakenteellisiin ja fatalistisiin syihin (Feather 1974; Furnham 1982; myös esim. Niemelä 2008). Jaottelun kolme toisistaan eroavaa näkökulmaa köyhyyden ja siten taloudellisen eriarvoisuuden syihin tulivat selkeinä esille myös tutkimukseen osallistuneiden lasten ajattelussa ja kuvauksissa. Tämän lisäksi hyödynsimme jaottelua lasten kokemusmaailmasta avautuvien taloudellisen eriarvoisuuden olemassaolon selitysten jäsentämisessä.

Analysoidessamme lasten käsityksiä taloudellisen eriarvoisuuden syistä tutkimukseen osallistuneiden lasten ikäerot nousivat esille (vrt. Leahy 1981; Leahy 1983a; Leahy 1983b). Viidesluokkalaisten oli selvästi vaikeampi löytää syitä taloudelliselle eriarvoisuudelle. Seuraavassa kymmenenvuotiaan tytön pohdinnassa tulee esille, miten lapsella ei vielä välttämättä ole konkreettista käsitystä siitä, mistä lasten ja perheiden väliset taloudellisten resurssien erot voivat johtua:

H: Mitkä asiat sun mielestä vois kertoa siitä, että toisilla lapsilla on rahaa käytössä ja toisilla ei? Mistä sä voisit erottaa semmosen asian?

V: Öö tota, esimerkiks jos joku pyytää kauppaan, ja sit se sanoo vaikkapa ihan suoraan, et, mul ei oo tota rahaa. Tai, en oikeen osaa sanoo.

H: Joo. No, osaaks sä ajatella, mistä se johtuu että toisilla on enemmän rahaa kun toisilla?

V: Emmä tiää, ehkä on vähän, öö, siitä. Ehkä siks, koska on tota, koska on vähän varakkaampi perhe. Eli se kysymys?

H: Et osaaks sä aatella mist se johtuu, et toisilla on rahaa ja toisilla ei oo?

V: Ehkä on vähän varakkaampi perhe.

H: Mistä sä aattelet, et se varakkuus sit johtuu?

L: Emmä tiää. (Pilotti 2, neljäsluokkalainen tyttö)

Moni viidesluokkalainen kuvasi köyhyyden ja rikkauden syitä sanomalla yksinkertaisesti, että rikkailla ihmisillä on rahaa ja köyhillä ihmisillä ei ole rahaa ja saattoivat vain todeta, että ”ihmisillä ei ole rahaa” ja ”toisilla on paljon rahaa ja toisilla vähän rahaa”. Näihin selityksiin kuului myös toteamus, että ”vanhemmat ei anna lapsille rahaa”.

Taulukkoon 4 on koottu tutkimukseen osallistuneiden lasten kuvauksia taloudellisen eriarvoisuuden syistä. Olemme jaotelleet ne yksilöllisiin, rakenteellisiin ja fatalistisiin selityksiin. Lasten kuvaukset olivat realistisia ja esimerkiksi lasten käsitykset köyhyyden syistä ovat suhteellisen yhdenmukaisia aikaisemmissa tutkimuksissa esitettyjen köyhyyden syiden kanssa. Saulin ym. (2011) mukaan keskeisiä lapsiperheiden köyhyyden syitä ovat työttömyys ja vanhempien vähäinen koulutus, perherakenne ja tulonsiirtojen reaalitason aleneminen. Tutkimukseen osallistuneet lapset kuvasivat köyhyyden olevan seurausta vanhempien työttömyydestä, toisen vanhemman kotonaolosta tai perheenhuoltajan pienipalkkaisesta työstä sekä perheen suuresta lapsimäärästä ja yksinhuoltajuudesta.

Taulukko 4. Tutkimukseen osallistuneiden lasten näkemyksiä taloudellisen eriarvoisuuden syistä.

Yksilölliset selitykset	Rakenteelliset selitykset	Fatalistiset selitykset
– Ahkeruus/laiskuus (esim. työntekoon tai opiskeluun liittyen) – Oma asenne (esim. haluttomuus opiskella) – Vanhempien päihdeongelmat – Perheen velkaantuminen – Säästäväisyys	– Työttömyys – Sosiaaliturvan riittämättömyys – Vanhemmat hoitavat lapsia kotona – Korkea/matala palkkataso – Lasten lukumäärä	– Avioero, toisen vanhemman kuolema (joista seurauksena yksinhuoltajuus) – Sairaus – Mielenterveysongelmat – Epäonni/onnettomuus (esim. kodin tuhoutuminen tulipalossa) – Lottovoitto – Perintö

Yksilöllisissä selityksissä lapset yhdistävät taloudellisen eriarvoisuuden yksilön omaan käyttäytymiseen tai tahdonalaisiin ominaisuuksiin ja luonteenpiirteisiin. Yksilöiden ja perheiden väliset taloudelliset erot voivat siten olla seurausta esimerkiksi yksilön laiskuudesta, omasta asenteesta tai huonosta työmoraalista. Lasten kuvauksissa laiskuus tuotiin esille esimerkiksi vanhempien haluttomuutena opiskella. Kahdeksasluokkalainen poika piti köyhyyttä seurauksena siitä, että perheen vanhemmat eivät olleet hankkineet työpaikan takaavaa koulutusta: ”Ne on koulussa ollu ne vanhemmat silleen, ettei ne oo mitää jaksanu tehdä” (H1, kahdeksasluokkalainen poika).

Yksilöllisiin selityksiin kuuluvat myös vanhempien päihdeongelmat, joista lapset näkivät seuraavan vanhempien kyvyttömyyttä käydä palkkatyössä tai perheen rahojen tuhlaamista alkoholiin. Köyhien lasten perheisiin liitettiin selvästi varakkaampia lapsia enemmän niin sanottua riski- tai ongelmaperhepuhetta.

Yksilöllisissä selityksissä lapset pitivät varakkuutta työn tuloksena saavutettuna tilana, johon on vaikuttanut vanhempien opiskelulla saavuttama hyvä koulutus ja työ, josta he saavat hyvää palkkaa. Varakkuus ja taloudellinen hyvinvointi liitettiin myös yrittäjyyteen ja oman liiketoiminnan harjoittamiseen. Lasten kokemuksissa varakkaamman lapsen vanhemmat tekivät usein paljon töitä ja perheen hyvä taloudellinen tilanne nähtiin seurauksena vanhempien ahkerasta työnteosta. Tämän lapset kokivat myös ristiriitaisena asiana, sillä vanhempien työnteokoon käyttämä aika saattoi olla pois lasten kanssa vietetystä ajasta. Palaamme tähän tarkemmin raportin kuudennessa luvussa.

Yksilöllisistä selityksistä säästäväisyys tulee esille kahdella tapaa. Osa lapsista ajatteli lapsilla olevan vähän rahaa käytössään siksi, että lasten vanhemmat ovat säästäväisiä tai eivät kasvatuksellisista syistä anna lapsille rahaa tai hanki heille heidän haluamiaan tavaroita. Lasten taloudellisten resurssien vähyyden ei siten koettu tai nähty johtuvan aina lapsen perheen taloudellisesta asemasta tai varakkuudesta. Moni tutkimukseen osallistunut lapsi kuvasi vanhempien toimivan hyväksyttävästi ollessaan ostamatta lapsilleen kaikkia heidän pyytämiään tavaroita. Lapset perustelivat tätä sillä, että vanhemmat haluavat kasvattaa lapsiaan siihen, että haluamiensa asioiden eteen tulee tehdä töitä.

H: Mist se johtuu, et toisilla nuoril on enemmän rahaa ja toisilla vähemmän?

V: No, jollai tietty niinku perheeksi on enemmän ja sit sanotaan et ota vaan ota vaan.

H: Nii, nii.

V: Se lähtee siit. Ei kaikki saa sitä rahaa vaa ku pyytää, et joillai täytyy tehdä niinku työtä sen eteen. (H13, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Kuvakollaaseista käymämme keskustelun yhteydessä itsensä rikkaan pojan asemaan sijoittanut kahdeksaluokkalainen poika toi esille, miten hänen vanhemmillaan on taloudelliset mahdollisuudet hankkia hänelle hänen haluamiaan tavaroita, ja ettei asia ole kiinni rahasta, vaan enemmänkin vanhempien kasvatusperiaatteista ja siitä logiikasta, että raha ja tavarat pitää ansaita:

H: Onko sul ollu jotai semmosii tilanteita, et sä oisit halunnu jotain asiaa tosi paljon, mut sun vanhemmat ei oo ostanu sulle sitä?

V: Juu.

H: Mistä sä aattelet, et se johtuu?

V: No se varmaan johtuu siit, et ne ei halua antaa mulle sitä kuvaa et kaiken saa heti. (H2, kahdeksaluokkalainen poika)

Säästäväisyyteen liitettiin myös se, että perhe voi saavuttaa järkevällä ja harkitulla rahankäytöllä hyvän taloudellisen tilanteen, josta hyötyy koko perhe – myös lapset. Kun vanhemmat eivät tuhlaa rahaa turhuuksiin ja ovat säästäväisiä, perhe voi asua omakotitalossa tai käyttää enemmän rahaa esimerkiksi matkusteluun. Velkaantuminen nähtiin tämän vastakohtana ja lasten välistä taloudellista eriarvoisuutta selittävänä asiana. Velkaantuminen nähtiin seurauksena omista valinnoista, ja sitä

pidettiin omana syynä, kuten viidesluokkalainen poika asian ilmaisi: ”Vanhemmat on vaan ostanu sellasii juttuja, et ne näyttäis rikkaammalta ja elää jossain velois”. (P1, viidesluokkalainen poika)

Toisaalta lapset kuvasivat perheiden köyhtyvän – ja velkaantuvan – myös siksi, että on välttämätöntä hankkia erilaisia tavaroita kiinnittyäkseen yhteiskunnassa vallitsevaan kulutusnormistoon. Kun köyhällä ei ole muuta mahdollisuutta, hän hankkii tavaroita velaksi ostamalla. Esimerkiksi Raijas ym. (2009) havaitsivat tutkimuksessaan, että pienituloiset velkaantuvat helposti, koska he hankkivat välttämättömiä kulutushyödykkeitä velaksi. Samoin Pugh (2009) tuo kuluttamisen eriarvoisuutta kuvatessaan esille sitä, kuinka taloudellisesti hyvin toimeentulevien perheiden vanhemmilla on enemmän mahdollisuuksia perustella kuluttamiseen liittyviä valintojaan lapsilleen ja kasvattaa lapsiaan kohti omaa arvomaailmaansa, kun taas köyhemmissä perheissä tavaroita hankitaan sen vuoksi, ettei lapsi erottuisi muista lapsista vaan pysyisi joukon mukana, ja tavaroita voidaan hankkia jopa velaksi.

Rakenteellisia syitä korostavissa selityksissä painottuvat yksilön käyttäytymisen ulkopuoliset, yksilöstä itsestään riippumattomat syyt. Tämäkin näkökulma tuli esille tutkimukseen osallistuneiden lasten pohtiessa taloudellista eriarvoisuutta. Etenkin kahdeksaluokkalaiset näkivät taloudellisen eriarvoisuuden seurauksena työmarkkinoilla ilmenevistä rakenteellisista ongelmista, kuten vanhempien työttömyydestä tai vanhempien liian pienestä palkasta tai toisaalta vanhempien suurista palkoista. Kahdeksaluokkalaiset lapset selittivät perheiden toimeentuloeroja myös ammattierakkeiden avulla. Hyvin toimeentulevan perheen vanhempien kuvattiin olevan esimerkiksi ”huippuduunissa, joku toimitusjohtaja”. Alla olevassa sitaatissa kahdeksaluokkalainen poika jäsentää ammatteja keskusteltaessa varakkaampien ja köyhien lasten perheistä:

H: Jos sä kuvittelisit ni minkälaiset perheet noil vois olla?

V: Mä voisin kuvitella, että tol on iso perhe koska rahat ei välttämät riitä kaikil, tai sit sen perhe voi olla vaan niinko köyhä, muuten vaan.

H: Mitä sen vanhemmat vois vaikka tehdä?

V: No sen vanhemmat vois olla vaiks, toinen vois olla vaikka työtön ja toinen vois olla vaik joku, öö, toinen elättää perheen, et se vois tehdä vaiks, joku siivooja tai se vois olla jossai tehtaas.

H: Joo.

V: Tai se vois olla kokki tai jotai.

H: Joo joku semmonen työläisammatti.

V: Nii.

H: Tai jotain, joo no entäs sil toisel?

V: No, sen perhe niinko, sil vois olla sisaruksii, mut ei sil varmaa mitää kauheet sisarusmäärää välttämät oo, tai no voisil tietenki seki olla koska, no toi tavaramäärä voi olla kompensointi siitä et vanhemmat vanhemmat ei oo tarpeeks paikal. Ni ne voi ostaa niinko tavaraa sil, sitä rataa, ja no, vanhemmat on ilmeisesti aika varakkai. Voiha sil tietenki olla sillee, et toine vanhemmista on jossai ihan huippuduunissa.

H: Nii.

V: Toine jossai pienemmäs, mut, tai voiha se toine olla työtön tässäkin tapaukses mut sillo sen toisen pitäis sit tienata niinko, se on sit niinko ihan, joku toimitusjohtaja. (H4, kahdeksaluokkalainen poika)

Aikaisemmissa tutkimuksissa taloudellisten resurssien erojen on havaittu hahmotuvan etenkin isommille lapsille esimerkiksi sosio-ekonomiseen luokkarakenteeseen sekä ammattihierarkioihin liitettyinä eroina (Leahy 1981, 1983a ja b). Eri-ikäisten lasten välillä on tässä kuitenkin selviä eroja. Alakouluikäisten lasten voi olla vaikeampi ymmärtää taloudelliseen eriarvoisuuteen liittyviä syy–seuraus-suhteita, minkä vuoksi heidän käsityksensä eriarvoisuuden syistä voivat olla yksinkertaisempia ja suorempia (Brusdal 1990; Ramsey 1991). Iän karttuessa lasten ymmärrys eriarvoisuuden syistä kuitenkin kasvaa ja he kykenevät antamaan monipuolisempia ja moniulotteisempia selityksiä sille, miksi toiset ovat varakkaampia kuin toiset (Leahy 1981, 1983a ja b; Dickinson 1990; Ramsey 1991; Weinger 2000; LaBue ym. 2011).

Kahdeksaluokkalaisten vastauksissa tuli esiin yhteiskunnallisempi ja analyttisempi tapa hahmottaa ja selittää taloudellista eriarvoisuutta. Kahdeksaluokkalailla näkemys taloudellisen eriarvoisuuden syistä laajeni suoraan rahaan liittyvistä huomioista koulutukseen, ammattihierarkioihin ja ansiotyöhön liittyviin tekijöihin sekä edelleen laajempiin yhteiskunnallisiin tekijöihin.

Rakenteellisiin selityksiin kuuluu sosiaaliturvan riittämättömyys, joka tuli esille joidenkin lasten kuvauksissa yhtenä köyhyyden selityksenä. Köyhyysriskinä pidettiin myös toisen vanhemman kotonaoloa joko sen vuoksi, ettei tällä ole töitä, tai siksi, että tämä on kotona hoitamassa lapsia. Lapset näyttävätkin sisäistäneen kahden ansait-sijan mallin, jonka mukaan perheen elättäminen edellyttää Suomessa kahta työssä käyvää aikuista (vrt. Airio 2008). Hyvään elintasoon ei yllätä, elleivät molemmat vanhemmat ole työelämässä – tai toinen heistä ”huippuduunissa”. Myös yksinhuoltajuus nousi tässä yhteydessä esille ja moni lapsi piti yksinhuoltajuutta suoraan perheen köyhyyttä tai lapsen taloudellisten resurssien niukkuutta selvittävänä asiana.

Perheen lasten lukumäärä oli yksi lasten antama rakenteellinen selitys taloudelliselle eriarvoisuudelle. Näitä selityksiä voidaan pitää *fatalistisina*, koska taloudellinen eriarvoisuus nähdään niissä seurauksena asioista tai tapahtumista, joihin ihmisellä itsellään ei ole mahdollisuuksia vaikuttaa (Feather 1974). Köyhyyttä pidettiin seurauksena siitä, että perheessä oli useita lapsia, eikä perheessä siten yksinkertaisesti ole mahdollisuutta hankkia kaikille lapsille edes välttämättöminä pidettyjä tavaroita tai asioita. Monilapsisuus vaikutti olevan lapsille myös ’kunniallinen syy’, jolla köyhyyttä voidaan selittää. Tähän selitykseen ei liitetty lasten tai perheen aikuisten syyllistämistä taloudellisesta tilanteestaan, kuten joissakin yksilöllisissä selityksissä.

Lasten kuvauksissa taloudellista eriarvoisuutta selitettiin myös perhettä kohdanneella onnellisella sattumalla, kuten lottovoitolla, tai vastaavasti epäonnella, kuten vanhempien avioerolla tai toisen vanhemman kuolemalla, sairastumisella tai van-

hempien mielenterveysongelmilla. Kahdeksasluokkalainen tyttö pohtii haastattelussa köyhyyden voivan olla seurausta siitä, että perhe on menettänyt tulipalossa kotinsa:

H: Mm, mihis sä aattelet, et se vois liittyä et joku on tosi köyhä?

V: No en tiiä, jos ei oo niin paljoo, nii hyvät työpaikat, ettei oo saanu nii paljoo rahaa ja sit jos on vaik menettäny ne jotenki.

H: Mm.

V: Oman kotinsa ja sit on joutunu jotenki alottaa uudelleen.

H: Nii, et on voinu tapahtuu jotain sellasta elämässä?

V: Nii tulipalo niinku, kaikki palanu. (H18, kahdeksasluokkalainen tyttö)

Toisaalta myös rikkaus ja varakkuus voi tulla eteen sattumalta. Mahdollisuus rikastua voittamalla lotossa tuli esille niin haastatteluissa kuin tarinoissakin. Kahdeksasluokkalainen poika kertoo eläytymistarinassaan Eetusta, jolla ei ole rahaa mennä kavereiden kanssa elokuviin ja joka saa syntymäpäivälahjaksi kaksi euroa, ”koska äiti ja isä ovat molemmat työttömiä”. Eetun elämässä tapahtuu kuitenkin käänne, kun ”22.3.2010 hänen vanhempansa voittivat lotossa 4 miljoonaa ja elivät elämänsä loppuun asti rikkaina”. Lottovoitto on teemana myös viidesluokkalaisten pojan eläytymistarinaan piirtämässä kuvassa 2. Kuvassa Eetu pitää lottovoittositettä kädessään ja iloitsee sen tuomasta rahasta. Eetulla on kuvassa brändimerkillä varustetut urheiluhousut, joiden toisessa lahkeessa on urheilubrändiin viittaava merkintä RBK. Kuvassa on kuitenkin myös ironiaa, sillä lottovoitto on kuvan perusteella tullut yksinkertaisella jätkänšakilla ja on kooltaan viisi tuhatta miljoonaa euroa.

Lottovoiton lisäksi lapsen perheestä riippumattomana selityksenä toisten varakkuudelle esitettiin myös perinnöllä vaurastuminen. Kahdeksasluokkalainen tyttö pohti haastattelussa, että lapsen vanhempien opiskelujen kautta saaman työn lisäksi nämä ovat voineet periä paljon rahaa:

H: Joo okei, mist sä aattelet, et se johtuu et, minkä takii toisilla on enemmän rahaa ku toisilla?

V: Se on ihan et miten sun vanhemmat on opiskellu ja mitä työtä ne tekee. Tietenki jos on joku tämmönen, et saa niinku, ne on saanu perinnöks tosi paljon ja. (H7, kahdeksasluokkalainen tyttö)

Tutkimukseen osallistuneiden lasten näkemykset taloudellisen eriarvoisuuden syistä ja erityisesti rikkauten ja köyhyyden selitykset ovat pitkälti realistisia. Lottovoittokin esitetään rikastumisen selityksenä usein ironisesti tai huumorimielessä, sen todennäköisyyden minimaalisuus tunnistaen. Lasten ajatusten ja näkemysten jäsentämisen apuna käyttämämme kolmijako yksilöllisiin, rakenteellisiin ja fatalistisiin eriarvoisuuden selityksiin auttaa hahmottamaan, miten monin eri tavoin lapset tulkitsevat taloudellisen eriarvoisuuden syitä. Jotkut lapset painottavat yksilöllisiä tulkintoja ja omia valintoja, kun taas osalle lapsista taloudellinen eriarvoisuus selittyy rakenteellisten tekijöiden avulla. Lasten kokemuksissa nämä selitykset voivat elää myös rinnatusten. Tulevaisuudessa olisi tärkeää tutkia tarkemmin myös sitä, missä määrin lapset hyväksyvät ja oikeuttavat taloudellisen eriarvoisuuden olemassaolon ja miten tämä on yhteydessä lasten sille antamiin selityksiin.

5.3 Miten taloudellisia resursseja pitäisi jakaa?

Edellä olemme kuvanneet, miten tutkimukseen osallistuneet lapset selittivät lasten perheiden välisiä tuloeroja ja sitä, että jollakin lapsella on vähemmän rahaa kuin jollakin toisella. Lapset pohtivat eriarvoisuutta tässä yhteydessä myös laajemmassa yhteiskunnallisessa kehyksessä. Yhteiskunnalliseen kontekstiin sijoittuvia eriarvoisuuden merkityksiä nousi esille myös lasten oma-aloitteisesti virittämissä pohdinnoissa. Lasten pohdinnat eriarvoisuudesta saivat myös laajemman moraalisen kontekstin, jonka voi tulkita heijastavan heidän ajatuksiaan hyvästä yhteiskunnasta. Siinä rahan ei pitäisi olla ihmisten välisten suhteiden määrittäjä, kuten kahdeksaluokkalainen tyttö toteaa eläytymistarinaansa lopuksi:

Mielestäni raha määrittelee liikaa elämäämme. Olisi helpompaa, jos kaikilla nuorilla olisi viikossa saman verran rahaa, köyhillä sekä rikkailta. Köyhien ei tarvitsisi olla kateellisia eikä rikkaiden tuntea pahalta, että saa enemmän rahaa. (Eläytymistarina, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Vaikka kahdeksaluokkalaisen tytön eläytymistarinaansa sisällyttämä toive tuli epäsuorasti esille muidenkin lasten ajatuksissa ja pohdinnoissa, lapset kuvasivat sekä haastatteluissa että eläytymistarinoissa tilanteita, joissa raha nimenomaan määrittelee lasten elämää. Ratkaisuja eriarvoisuuden tuottamiin ongelmiin tai epäkohtiin ei kuitenkaan aina etsitty yhteiskunnalliselta tasolta, vaan lapset näkivät erityisesti lasten välisen eriarvoisuuden ratkaisumahdollisuuksia ja -keinoja lasten omassa toiminnassaan. Näitä keinoja olivat etenkin toisten huomioiminen ja itsekkyyden vähentäminen, joihin palaamme tarkemmin raportin seitsemännessä luvussa.

Kysyimme haastattelujen lopuksi lapsilta, mitä nämä tekisivät, jos saisivat ylimääräistä rahaa. Olimme kiinnostuneita kuulemaan, mitä kohteita lapset löytäisivät ylimääräiselle rahalle ja miten lapset jakaisivat tuon rahan. Pyrimme tällä tavalla kartoittamaan myös lasten ajatuksia taloudellisten resurssien uudelleenjaosta. Lasten vastauksista ja pohdinnoista on jäsennettävissä kolme eri jakamisen tasoa: henkilökohtaisen elämän

taso, suomalaisen yhteiskunnan taso sekä globaali, oman yhteiskuntamme ulkopuolelle ulottuva taso. Omasta elämästään puhuessaan lapset nostivat kuvauksissaan esille oman perheen ja läheisten ystävien merkityksen. Osa lapsista halusi antaa rahat vanhemmilleen, perustelunaan vanhempien kyky käyttää raha järkevästi. Vanhempien ajateltiin laittavan rahat säästöön ”pahan päivän varalle” tai jotakin isompaa hankintaa varten. Lasten saattoi tuntua helpolta jakaa raha nimenomaan perheenjäsenille sosiaalisen läheisyyden tai tunnesiteen takia. Osa lapsista halusi antaa rahan ystävälleen tai jakaa sen parin ystävän kesken. Jotkut lapsista pohtivat rahan voivan palautua ainakin osittain itselleen, mikäli ystävä käyttäisi rahat johonkin, mistä myös haastateltava itse pääsisi osalliseksi. Perusteluna oli usein yksinkertaisesti halu antaa raha mieluiten ystävälle, eikä niinkään se, että kyseinen ystävä olisi ollut taloudellisten resurssiensa vähäisyyden vuoksi rahan tarpeessa – tosin tästäkin aineistossa on esimerkkejä.

Moni lapsi kertoi antavansa rahat hyväntekeväisyyteen. Lapset perustelivat tätä sillä, että on lapsia, jotka tarvitsevat rahaa enemmän kuin he itse. Viidesluokkalainen poika pohti haastattelussa eriarvoisuuden olevan epäreilua ja esitti ratkaisuksi rikkaiden lahjoitukset köyhille:

H: No mitä sä aattelet siitä, et toisil on enemmän rahaa ku toisilla?

V: No ei, se on vähän epäreiluu.

H: Se on sust epäreiluu?

V: Joo.

H: Miks se on epäreiluu?

V: No ku muut saat ostaa kaikkee, kivaa ja sit ne ei voi ostaa mitää ne köyhät.

H: Mm no mitä sä aattelet voisko sille asialle tehdä tai pitäiskö sille tehdä jotain?

V: No jotkut rikkaat vois lahjottaa jotain köyhille.

H: Mm sä aattelet et vois antaa.

V: Joo. (H27, viidesluokkalainen poika)

Suomalaisen yhteiskunnan tasolla nämä uudelleenjakoon liittyvät ajatukset kiinnittyivät köyhiin lapsiperheisiin sekä sairaisiin ja apua tarvitseviin lapsiin ja aikuisiin. Muutamalla lapsella oli omakohtainen kokemus siitä, miten yhteiskunnan palvelujärjestelmä ei toiminut riittävän hyvin ja he toivoivat, että asiaan kiinnitettäisiin enemmän huomiota. Tällaiset ”palvelut kuntoon” -huomautukset olivat kuitenkin harvinaisia aineistossa, eivätkä nekaan koskeneet lasten välistä eriarvoisuutta tai asemaa vaan vanhuksista huolehtimista ja terveydenhoitopalveluja yleisesti.

Lapset pohtivat taloudellista eriarvoisuutta myös globaalitasolla ja nostivat esiin Suomen ja muun maailman välisiä eroja. Köyhyys siirrettiin näissä kuvauksissa kehitysmaihin, joiden lapsille rahat haluttiin lahjoittaa. Köyhyys nähtiin näissä kuvauksissa absoluuttisena köyhyytenä, ja lapset toivat esiin huolensa kehitysmaiden lasten elinolosuhteista, kuten perustarpeiden puutteesta ja puutteellisista mahdollisuuksista

Kuva 3.

käydä koulua.¹⁶ Näissä pohdinnoissa korostui lasten esittämä toive, että varakkaammista oloista tulevat lahjoittaisivat rahaa köyhiin kehitysmaihiin. Viidesluokkalainen poika pohti asiaa eläytymistarinassaan, johon liittyvässä kuvassa 3 on tarinan lukijaa puhutteleva viesti: ”Eetun koulumatka on 5 kilometriä! Ajatelkaapa, mitä maailman toisella puolella tapahtuu.”

Kuvan kääntöpuolelle tarinan kirjoittaja on kertonut enemmän Eetun elämästä, ja tarinasta käy selville, että Eetua on hänen haastavassa elämässään auttanut Punaisen ristin avustustoiminta:

Eetu asuu hänen äitinsä kanssa. Kun Eetu syntyi, hänet todettiin kehitysvammaiseksi. Silloin isä pakkasi kampeet ja lähti. Hän jätti Eetun ja hänen äitinsä kahdestaan. Tukirahoituksella ja Punaisen ristin avustuksella Eetu on päässyt kouluun ja onkin siellä muita paljon parempi. Ilman koulua Eetun tilanne olisi paljon huonompi! (Eläytymistarina, viidesluokkalainen poika)

Taloudellisten resurssien jakamiseen liittyvissä pohdinnoissaan lapset jakaisivat siis mielellään taloudellisia resursseja oman perheen ja lähipiirin kesken, mutta ovat toisaalta halukkaita avustamaan myös ’kunniallisia köyhiä’, joiden avun tarpeen he näkevät oikeutettuna. Tähän ryhmään kuuluvat keskeisesti kehitysmaiden lapset, joiden auttaminen nousee esille monen lapsen pohdinnoissa.

16 Tämän teeman esilletuloa voi osaltaan selittää se, että koulussa toteutettiin haastattelujen aikaan Unicef-kävely, joka on osa koulujen opetussuunnitelman mukaista liikunta-, kansainvälisyys-, suvaitsevaisuus- ja ihmisoikeuskasvatusta ja jonka yhteydessä käsitellään usein vastaavia asioita.

6 TALOUDELLISEN ERIARVOISUUDEN MERKITYS LASTEN SOSIAALISISSA SUHTEISSA

Jäsensimme aineistoa myös tarkastelemalla tarkemmin lasten kokemuksia tilanteista, joihin he liittyivät kuluttamisen, materialismin ja taloudellisen eriarvoisuuden. Tarkas-
telimme tässä yhteydessä myös sitä, miten kuluttaminen, materialismi ja taloudellinen
eriarvoisuus tulevat esille lapsen tai lasten toimintaan vaikuttavana, esimerkiksi sitä
selittävänä asiana. Tällä aineistoa läpileikkaavalla analyysillä halusimme nostaa esille
eriarvoisuuden erilaisia merkitysyhteyksiä lasten arjen eri toimintaympäristöissä.
Selvästi tärkeimmän ja eniten esille nostetun merkitysyhteyden muodostavat lasten
väliset vertaissuhteet, erityisesti ystävien merkitys ja lapsen osallisuus samanikäisten
ryhmässä. Tässä luvussa syvennymme tähän eriarvoisuuden merkitykseen *lasten
vertaissuhteissa*. Tarkastelemme myös *lapsen perheeseen liittämiä eriarvoisuuden
merkityksiä*. Viimeisessä empirialuvussa (luku 7) syvennymme vielä tarkemmin
siihen, miten lapset liittyivät eriarvoisuuteen *toimijuuden*. Toimijuutta kuvattiin pal-
jon ystävyysuhteiden ja vertaisryhmän yhteydessä, mutta lapset kuvasivat myös
toisentyyppejä toiminnan tiloja ja tilanteita, ja raportoimme siitä siksi itsenäisessä
empirialuvussa.

Lasten eriarvoisuuden kokemuksia käsittelevän tutkimuksen pohjalta olimme omassa
aineistossamme erityisen kiinnostuneita siitä, millaisessa roolissa kuluttaminen ja
erilaiset kulutushyödykkeet ovat lasten pyrkiessä saamaan tietyn ryhmän hyväksyn-
nän ja pääsemään sen sisään (ks. luku 4 edellä). Onko niin, että tiettyjen kulutushyö-
dykkeiden puuttuminen tai kuluttamismahdollisuuksien rajallisuus voi sulkea lapsen
ryhmän ulkopuolelle ja vaikeuttaa osallistumista vertaisryhmässä yleisenä pidettyyn
elämäntapaan, ja jos näin on, miten lapset tämän kokevat?

Tutkimukseen osallistuneet lapset tarkastelivat eriarvoisuuden tematiikkaa usein aset-
tamalla itsensä osaksi tarkasteltavaa toimintaa tai tilannetta. Lapsi saattoi esimerkiksi
pohtia, miten muut lapset mahdollisesti kokevat keskusteltavan asian ja miten nämä
muut suhteessa siihen toimivat tai toimisivat, minkä jälkeen he tekivät selkoa omista
kokemuksistaan ja ajatuksistaan tai toisin päin. Tämän jäsentämisessä hyödynsim-
me diskurssiteoriaan pohjaavassa tutkimuksessa käytettyä subjektiposition käsitettä
(Jokinen ym. 1993, 103). Käsite auttoi ennen kaikkea jäsentämään systemaattisemmin,
miten lapset asettavat kokemustensa pohjalta itsensä suhteessa muihin tarkastellessaan
kuluttamista, materialismia ja taloudellista eriarvoisuutta omassa arjessaan.¹⁷ Käsite
oli hyödyllinen erityisesti sen jäsentämisessä, miten eriarvoisuuden kokemukset
saivat merkityksiä yksilötasolla. Monet tutkimukseen osallistuneista lapsista pohtivat
eriarvoisuutta minäkuvan ja oman identiteetin kautta peilaten, mutta toisaalta myös
suhteessa muiden lasten yksilöllisiin piirteisiin ja persooniin.

17 Subjektiposition käsitteen hyödyllisyys lapsuudentutkimuksessa kiinnittyy toimijuuden merkitykseen sen keskeisenä teoreettisena käsitteenä. Omassa aineistossamme olisi kiinnostavaa tarkastella nykyistä tarkemmin esimerkiksi sitä, mitä eri subjektipositioita ”rikkaaksi” ja ”köyhäksi” tunnistetut lapset saavat erilaisissa vuorovaikutustilanteissa – mitä toimijuuksia (tai tiloja toimia) lapselle niissä hahmotetaan. Subjektiposition käsitteen soveltamisesta lapsuutta koskeissa tutkimuksissa tarkemmin katso esimerkiksi Vehkakoski (2006), Holkeri-Rinkinen (2009) ja Eronen (2012).

6.1 Osallisuus: eriarvoisuus ystävyys- ja vertaissuhteiden yhteydessä

Lasten hyvinvoinnin näkökulmasta lapsen osallisuus lasten välisissä sosiaalisissa verkostoissa on kiistatta tärkeä asia, ja aiheesta on tehty lukuisia tutkimuksia (ks. esim. Korkiamäki ja Ellonen 2011). Taloudellisen eriarvoisuuden on esimerkiksi havaittu lisäävän yksilötasolla kiusatuksi tulemisen riskiä (Due ym. 2009) ja yhteiskunnallisella tasolla tarkasteltuna kiusaamisen yleisyyttä (Elgar ym. 2009). Aineistossa ystävät ja kaverit mainitaan jokaisen lapsen haastattelussa moneen kertaan ja eläytymistarinoissa tarinan juoni rakentui usein ystävyyskehikseen tai ystävyys ja vertaissuhteet olivat muuten vahvasti esillä.¹⁸ Aineistossa tulee selkeästi esille, miten eriarvoisuus vaikuttaa lasten keskinäisten suhteiden ja verkostojen muodostumiseen sekä koulussa että vapaa-ajalla. Tutkimukseen osallistuneet lapset kertoivat haastattelutilanteissa kuitenkin melko vähän suoria esimerkkejä siitä, miten eriarvoisuus on konkreettisesti vaikuttanut heidän omaan osallisuuteensa vertaisryhmässä. Eläytymistarinoissa taas tämä asia ilmaistiin usein hyvinkin suoraan, ja niistä monissa kiteytyy asioita, jotka tulevat esille haastatteluaineistoa kokonaisuutena jäsennettäessä ja tulkittaessa.

Olemme jo edellä tuoneet esille, miten lasten välisen taloudellisen eriarvoisuuden, esimerkiksi lasten kulutusmahdollisuuksissa ja tiettyjen asioiden omistamisessa esille tulevien erojen merkitys lasten kokemusten kuvauksissa vaihtelee, ja siinä on tiettyä ristiriitaisuutta. Tämä ristiriitaisuus tulee esille myös ystävyysliittymien kokemusten kohdalla. Tietty kulutusresurssien taso tai materiaallinen asema voidaan kuvata edellytyksenä lapsen osallisuudelle tietyssä vertaisryhmässä, mutta toisaalta taas ystävyys toteutuminen liitetään myös aineettomiin asioihin ja ominaisuuksiin, esimerkiksi lapsen iloiseen ja huumorintajuiseen luonteeseen. Yhden haastattelun aikana lapsi voi kuvata eriarvoisuutta toisistaan varsin poikkeavin ja keskenään ristiriitaisinkin tavoin. Kiinnitimme huomiota siihen, miten lasten kertoessa asioista arvojen tasolla – miten he näkevät, että asioiden tulisi olla – eriarvoisuuden teema näyttäytyi usein erilaisena kuin lasten kertoessa omista konkreettisista kokemuksistaan, haluistaan tai toiveistaan. Eriarvoisuuden ja osallisuuden välinen merkitysyhteys onkin aineistossa kiinnostavalla tavalla moniaineellinen, ja olemme jäsentäneet sitä tarkemmin muutaman keskeisen alateeman avulla.

6.1.1 Yhteiset intressit ja samanlainen kulutustaso yhdistävät

Samanlaiset kulutusmahdollisuudet tai materiaallinen taso kuvattiin aineistossa väyläksi lasten *yhteiseen tekemiseen*. Tiettyjen tavaroiden omistaminen voi olla tärkeää esimerkiksi siksi, että niistä puhuminen on osa normaalia toimintaa, johon osallistuminen voi olla hankalaa ilman omakohtaista kokemusta, kuten kahdeksaluokkainen poika toi esille:

18 Yhteensä 27 eläytymistarinaa ja kuvasta, joissa eriarvoisuusteema oli suoraan kehystarinan aiheena, puolessa (13) lapset käsittelivät nimenomaan ystävyyttä ja vertaissuhteita.

H: Onks sillä, et on tavaroita mitään merkitystä vaikka luokas tai kaverisuhteisiin tai sille? Et tost just puhuttii tost pleikkarist, et se on pojille esimerkiks aika tärkeä imagoasia.

V: Joo, ei mul kyl pleikkarii oo, mul on xboxi.

H: Joo no, mut siis semmonen joku.

V: Eiku on mul pleikkariki. No joo mut tota, on se tavallaan imago, koska sillon, koska pojat kumminku puhuu tällasista asioista.

H: Nii.

V: Kuten kaikki elektroniikka ja tällanen, tai sit just mopot ja tälle. Ni, kyl se niinko, kyl siit voi tulla sellast nauruu. Tai sit jos puhuu jostai, ja sit jos sä et omista sitä, ni sä oot myöski aika ulkon siit asiasta, koska jos puhutaan siit konsolist tai jostai pelist, mikä on vaan sil konsolil, jos et omista sitä, ni sit sä oot niinko ulkon koko puheenaiheesta ja sillon sul voi olla aika niinko tylsää siinä porukas.

H: Joo.

V: Niinko vierest kattoo, ku muut tietää mistä puhutaan. (H4, kahdeksaluokkalainen poika)

Samaa asiaa toisenlaisesta näkökulmasta käsittelee kahdeksaluokkalaisen tytön eläytymistarina. Tarinassa tulee esille, miten lapsi ei välttämättä halua osallistua keskusteluun sellaisista asioista, jotka hän kokee itselleen mahdottomiksi toteuttaa, ja jättäytyy näin itse pois sosiaalisista tilanteista eikä pääse osalliseksi vertaisryhmästä:

Päivän kuluessa ruokailussa tulee puhe elokuvista ja rippimekoista. Veera ei hirveästi halua ottaa kantaa puheenaiheisiin, koska tietää, että hänen pitäisi säästää niihin paljon. Veera ajattelee, ettei ikinä pääse mihinkään, ja joutuu aina tekemään töitä ja säästämään sen eteen, että voisi edes käydä kahvilla kavereiden kanssa. (Kahdeksaluokkalaisen tytön eläytymistarina)

Yhteenkuuluvuutta kaverin tai kaveriporukan kanssa kuvattiin usein juuri samanlaisen *intressien* kautta. Ne saattoivat liittyä tietyn harrastuksen jakamiseen tai tiettyihin vapaa-ajantoimintoihin, kuten vaikka värikuulapelaamiseen. Tyttöjen kuvauksissa esille tuli myös samanlainen pukeutumistyyli tai vaatteista kiinnostumisen jakaminen, mutta enemmän kuitenkin epäsuorasti kuin omaan tekemiseen ja olemiseen liittyvinä huomioina tai viittauksina. Seuraavassa haastatteluesimerkissä viidesluokkalainen tyttö kuvaa sitä, miten olisi mielellään enemmän *coolien* ryhmässä:

H: Joo, miten onks teil sit jotain sellasii tai onks sul sellasii asioit, mihin sä et oo tyytyväinen, mitä sä haluisit muuttaa?

V: No, emmä oikeen tiä, no ehkä se, mä haluisin olla vähän ees enemmän niiden coolien kans et, vaik mä en ihan haluis, se kaikist siistein ni.

H: Joo.

V: Ja vähän enemmän haluisin kavereita ja.

H: Joo, joo, miten onks niillä sit tosi iso porukka niillä cooleilla?

V: No, yks porukka on niinku, siis mikä on mejän luokalta ni siin on jotain viis, mut sit siin on yks porukka sitte, ku on taas ni sielt on rinnakkaisluokkalaisii, ja sit on pari mejän luokkalaista.

H: Joo.

V: Ni siin saattaa olla jotain viistoist. (H20, viidesluokkalainen tyttö)

Kiinnostavaksi tytön pohdinnan tekee se, että haastattelun alussa hän pohti, ettei hän itse meikkaa tai pukeudu muotivaatteisiin, toisin kuin hänen *cooleiksi* luokittelemansa tytöt. Hän siis ensin otti tiettyä etäisyyttä tähän ryhmään, mutta myöhemmin kuitenkin toi esille ryhmän kiinnostavuuden ja halunsa olla siinä mukana.

Tutkimukseen osallistuneet lapset tunnistivat taloudellisen eriarvoisuuden vaikuttavan vertaissuhteiden muodostumiseen ja ylläpitämiseen mutta kuvasivat usein kuitenkin joko omaan kaveripiiriinsä kuuluvan lapsia eri sosioekonomista ryhmistä tai toivat esille oman kaveripiirin moninaisuuden tässä mielessä mahdollisena asiana. Taloudellista eriarvoisuutta, etenkin sitä, että jollain on vähemmän kuin muilla, ei nähty välttämättä kavereiden esteenä. Kahdeksaluokkalainen tyttö toi oman kaveripiirinsä moninaisuuden esille kuvakollaaseista keskustelun yhteydessä. Parhaat kaverit ovat varakkaampia ja tulevat yrittäjäperheistä, mutta myös vähemmän varakkaiden kanssa voi olla kaveri:

H: Jos miettii sun kavereit, ni kumpaa ne menis täs enemmän, vai meneeks neki sit siihe välii vai onks sul, jos mietit ihan näit ääripäitä, ni onks sul semmosii kenen kans sä liikut ni molemmista vai?

V: On parhaat kaverit tyylin niinku, ni niil on kaikil tää, et ne saa mitä haluaa, ku niil on kaikil oma firma.

H: Okei, niitten vanhemmat on sitte varakkaita.

V: Nii, joo, mut sit just muilt luokilt mul on kans täämösi. Niiku ei niil oo nii pal tai siis asuu just jossai kerrostalos, kaikkee semmost.

H: Onks ne sit keskenään?

V: Joo.

H: Onks niin, et pystytte oleee kaikki kuitenkin?

V: Joo.

H: Joo.

V: Ei siin mittää niinku, ku ei se tuu nii pal esil niinku. (H13, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Sekä haastatteluissa että eläytymistarinoissa tuli kuitenkin selvästi esille se, miten lapset pohtivat ystävyys- ja kaveriporukoiden merkitystä juuri *taloudellisen samanarvoisuuden* näkökulmasta. Vaikka kavereita voi olla oman taloudellisen aseman ulkopuolelta – joko taloudellisilta resursseiltaan vahvempia tai heikompia – itsensä kaltaisten kanssa olemisen kuvataan usein mutkattomampana ja luontevampana (vrt. Weinger 2000). Tutkimukseen osallistuvat lapset kertovat kokemuksistaan, joissa yksi lasten välisen ystävyys- ja kaverisuhteen mahdollistava tekijä on taloudellinen samanarvoisuus. Samanlaisten kulutusresurssien ja materialismin tason kuvataan helpottavan ystä-

vyssuhteen luomista ja liimaavan ystäviä yhteen. Kahdeksaluokkalainen tyttö pohtii tätä kuvakollaasitehtävän yhteydessä, kun tutkija kysyy tämän ajatuksia siitä, miten tämän koululuokka vastaanottaisi uuden oppilaan:

H: Jos viel mietitään näitä kahta nuorta, et teijän luokalle olis tulos uus oppilas, ni kumman sä aattelet, et sun luokkakaverit mieluummin toivois luokalleen?

V: Tollasen.

H: Rikkaamman nuoren?

V: Mm.

H: Minkä takia sä aattelet niin?

V: Koska, sit meijän luokal on sellasii kenel on paljon rahaa, ni sitten ne toivois varmaa, et niitten porukkaan tulis taas yks lisää.

H: Mm, no miks sä aattelet et tätä ei toivottais, tätä toista?

V: Koska jos se antais niinku luokal huonon toi, toi kuvauksen, mut, kyl mää toivotaisin molemmat, niinku, koska emmäkää mikää hirvee rikas oo.

H: Mm, eli jos sä saisit ite päättää tai toivoa, et kumpi tulis luokalle ni mitä sä ajattelet?

V: Ehkä toi köyhempi, koska me otetaan meijän porukkaan otetaan mieluummin tollaset ihan tavikset mukkaa. (H15, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Lapset eivät ole homogeeninen ryhmä, ja samassa sosiaalisessa tilassakin lasten kokemukset asioista voivat poiketa merkittävästi toisistaan. Tämä tulee hyvin esille vertaamalla edellistä ja seuraavaa haastattelukatkelmaa. Saman luokan toisella tytöllä oli nimittäin luokasta täysin erilainen käsitys. Hän arvelee, että mikäli luokkaan tulisi uusi oppilas, tämän toivottaisiin olevan mieluummin vähän vähemmän varakas, ”keskitason ihminen”, johon on helpompi samaistua ja tutustua:

H: Ajatellaan, et teidän luokalle tulis uus oppilas, ni mitä sä luulet, et teidän luokalaiset haluis, et kumpi se näist tytöistä ois?

V: Mm, mm, no emmä oikeen, mut kumpi, hmm, no ehkä ne haluis et se ois niinku tämä (köyhä) mut ei se sit taas ois, ei se nyt sit haittais, jos se ois tämäkää, et nii.

H: Miks ne haluis, et se ois toi, jolla ois vähemmän?

V: No ehkä et, se ois niiku enemmän niiku heijänlaisensa.

H: Okei.

V: Eikä niinku ois niinku, nii.

H: Onks teidän luokalla sit yleensä sillee et tää mil on vähemmän, ni se ois semmonen niinku yleisempi?

V: Nii tai siis ehkä niinku. No nii, no nii, se pitäis olla niinku vähän vähemmän, mut ei mitenkään niinku kauheest, niinku keskitason ihmisii.

H: Joo, joo.

V: Et sit sä samaistut siihen niinku paremmin, et niinku tutustuu ehkä helpommin. (H7, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Sekä haastatteluissa että eläytymistarinoissa tuli esille, miten lapset pohtivat ystävyyden motiiveja ja kokevat joskus hämmästyttävänäkin tilanteet, joissa erilaiset

kulutusmahdollisuudet omaavat lapset ovat keskenään ystäviä. Tätä kuvaavat myös tunteet, joita tähän liitetään. Kahdeksasluokkalaisen tytön pohdinnassa tulevat esille kateuden, vaivaantuneisuuden ja säälin tunteet. Tyttö pohtii, että on helpompaa olla sellaisen ystävän kanssa, joka omaa samanlaisen kulutustason, mutta tuo myös esille, miten haluaisi jakaa omastaan:

H: Jos sul ois vaikka joku tosi hyvä kaveri, joka on tosi kiva, mut sillä ei oo sit niin paljon ni, miltä se niinkun tuntuis tavallaan?

V: No sit ois sillee, et no, vähän tulis ehkä niinkun, niinku sillee joskus ois vähän niinku vaivaantunu just siitä. Et mikä mulle on niinku itsestään selvää, ni sille voi olla niinku tosi niinku vaikee.

H: Joo.

V: Tai sillee et, sit niinku jotenki tulis sellanen, no ehkä vähän niinku sillee jopa vähän niinku sääli tai semmonen. Mut sit taas sillee, et sit taas halua antaa sille ja halua, et niinku, et sit jos se viettäis niinku paljon aikaa meillä ja olis niinku, näkis kaikkee ja, sit vois päästä mejän kaa johonki matkalle tai jotai sellasta, et se niinku seki näkee, vaikkei sen niinku perhe oo nähny mitää.

H: Joo.

V: Nii.

H: No mitä sä ajattelisit et sitte se tyttö, jolla ei ois nii paljon ajattelis susta, se sun kaveri?

V: No se vois varmaa niinku, ei no, varmaa vähä niinku kateellinen ja olla niinku, niinkun sit silleen vähän, et välil tulis sellanen niinku olo, et miks mä ees oon ton kaveri.

H: Joo.

V: Et ku sil on niinku niin pal muitaki kavereita, ja niinku se varmaan saa ihan kenet vaan, ku se halua kaveriks. (H7, kahdeksasluokkalainen tyttö)

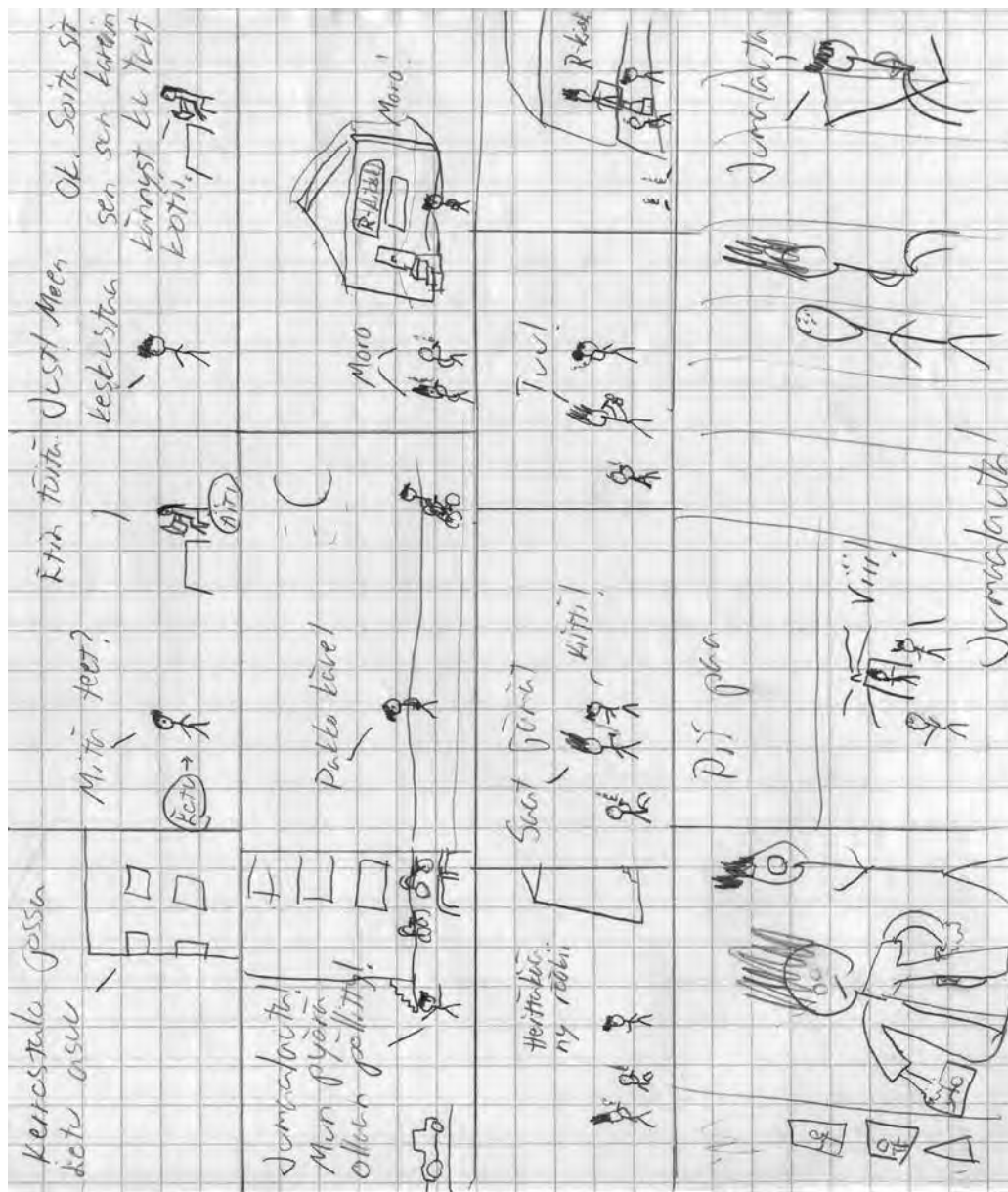
Vaikka taloudellisen samanaikaisuuden katsottiin helpottavan ystäväystymistä ja muiden hyväksyntää, moni lapsi toi lähes alleviivaten esille, ettei kavereiden olemassaolo ole kiinni rahasta tai materiasta ja kavereita voi olla, olipa köyhä tai rikas. Monet lapset myös kertoivat, että heillä itsellään oli kavereita, joiden taloudellinen tilanne poikkesi toisten tilanteesta. Lasten kokemusmaailmassa taloudellisten resurssien vähyys ei siis välttämättä estä saamista kavereita ja ylläpitämästä kaverisuhteita, mikä tulee kiinnostavalla tavalla ilmi kahdeksasluokkalaisen pojan kirjoittamassa eläytymistarinassa. Tarina alkaa seuraavilla ranskalaisilla viivoilla:

- *ei varaa peleihin, eikä muihin hienouksiin, joten hän käy paljon ulkona kavereiden kanssa*
- *pummii koulussa rahaa välipalaan*
- *etsii pantillisia pulloja joita voi lunastaa kaupassa*
- *asuu kerrostalossa*
- *laiha*
- *rahan määrä ei ratkaise kavereiden määrää joten todennäköisesti Eetulla on yhtä monta kaveria kuin muillakin*
- *joutuu kävelemään tai pyöräilemään vanhalla pyörällä kouluun*

Ranskalaisin viivoin kerrottua tarinaa täydentää niiden alle piirretty 12 kuvan sarjakuva (kuva 4), joka kertoo kerrostalossa asuvasta Eetusta. Eetun äiti on työtön työnhakija. Eetulla ei ole omaa puhelinta, joten kun hän lähtee keskustaan, äiti pyytää häntä soittamaan kotiin tullessaan kaverin puhelimesta. Eetun pyörä on varastettu, joten hänen täytyy kävellä. Eetu saapuu R-kioskille, jonka edessä seisovat tupakoivat pojat tervehtivät häntä. ”Heittäkää ny röökii”, Eetu sanoo kioskin edessä seisoville pojille. Toinen pojista tarjoaa Eetulle tupakastaan ”jämät”, minkä jälkeen tämä vinkkaa Eetun mukaansa sisälle R-kioskiin. Sisällä kioskissa yhden pojan paidan sisältä vilkkuu puukko ja hänellä on kädessään hyllystä ottamansa tavara (mahdollisesti lehti). Sarjakuva päättyy poliisiauton ujellukseen ja poikien kiroiluun heidän ollessaan joko poliisiauton perällä tai sellin penkillä.

Tässä kuvattua eläytymistarinaa voi tulkita kuvauksena negatiivisesta sosiaalisesta pääomasta (ks. esim. Rantalaiho ja Teige 2006). Lapsi hakeutuu itselleen tuttuun seuraan, jossa hänet hyväksytään sellaisena kuin hän on. Tarinassa köyhäkin lapsi voi siis löytää ystäviä, mutta kirjoittaja jättää tavallaan lukijan tulkittavaksi sen, ovatko nämä ystävät lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta tarkasteltuna toivottavia.

Kuva 4.

6.1.2 Ryhmästä ulossulkeminen: taloudellinen eriarvoisuus lisää kiusatuksi tulemisen riskiä

Aikaisempien tutkimusten mukaan yksi taloudellisen eriarvoisuuden seurauksista on kiusaaminen (Due ym. 2009). Kysyimme tutkimukseen osallistuvilta lapsilta suoraan, voivatko erot lasten taloudellisissa resursseissa johtaa kiusaamiseen. Lapset nostivat myös itse esille sen, että taloudellisesta eriarvoisuudesta voi seurata kiusaamista, mikä lasten arjen kokemusmaailmassa ilmeni eri tavoin syrjimisenä ja ryhmästä ulossulkemisena. Lasten pohdintoissa tulee usein esille kiusaamisen kokeminen asiana, joka ei ole toivottavaa ja jota ei pitäisi tapahtua. Kiusaamisesta puhumisen vaikeutta voi heijastaa se, että haastatteluissa ei juuri tullut esille konkreettisia kiusaamisen kuvauksia. Eläytymistarinoissa moni kuvasi kuitenkin syrjintää ja syrjityksi tulemisen kokemuksia, joiden voi tulkita kertovan yhdenlaisesta kiusaamisesta.

Vaikka hienoilla puhelimilla tai muotivaatteilla ei lasten kertoman mukaan olisikaan kovin suurta merkitystä lasten kaverisuhteissa, tuovat lapset esille, että esimerkiksi muista samanikäisistä merkittävästi poikkeava pukeutuminen tai tiettyjen asioiden ja tavaroiden puuttuminen lisäävät kiusatuksi tulemisen riskiä. Kahdeksaluokkalainen poika pohtii haastattelussa, että ketään ei kuitenkaan pitäisi jättää tämän takia ryhmän ulkopuolelle:

H: Mitä sun mielest siit voi seurata, jos jollain lapsel ei oo kaikkia näitä välttämättömiä tavaroita?

V: Se riippuu sit vähä, et mitä sul ei oo. Et kyl nykyä kaikil on melkeen puhelin, ku niit saa jollai kahellakymmenellä eurolla. Allekki jostai. Mut jos ei puhelint olis, ni kyl se sit varmaan aika hankalaa ois pitää yhteyttä kavereihi, ja jos ei ois tietokonetakaa ni sit sais rampata koko ajan ovien takana.

H: Mm, no aatteleksä et kiusataaks jotai esimerkiks sen takii tai?

V: No kyl mä veikkaan, et jos ei ois puhelinta, ni kyl sit kiusattais varmaa.

H: Mut ei vaatteitten tai semmosten takii?

V: Tytöt nyt kiusaa joskus vaatteitten takii, mut, ei niil sellattii oo välii. Kunhan nyt ei tuu ihan rikkinäisis vaatteis kouluun.

H: No luuleks sä et voi jäädä sit niinku ilman kavereita tai ryhmän ulkopuolelle sen takia että?

V: No ei sen takia kyllä pitäis jäädä.

H: Et on muut syyt sit.

V: Mm. (H1, kahdeksaluokkalainen poika)

Kahdeksaluokkalainen tyttö puolestaan pohti, miten tiettyjen asioiden puuttuminen voi vaikuttaa siihen, missä määrin voi olla osallisena vertaisryhmässä käydyissä keskusteluissa. Osallisuus vaatii, että on tietynlaisia kokemuksia jaettavana muiden kanssa:

H: Miten tärkeätä sä ajattelet että on tietokone ja netti? Minkälaisii vaikeuksii siitä vois tulla jos ei ois?

V: No siis, no emmä ny tiää, et siis, ku koulus on, ni kylhän sieltä nyt on hyvä niinku

ettii tietoo ja sillee, mut ei niinku, aina on niinku vaihtoehto sillee. Et niinku, et jos ei ois nettii, mut sit kylhän ny helpompaa kaikki, et kirjottaa jotain tarinoi niinku netis ja sillee.

H: Joo, ja oisko se sit myöski se facebook, et jos ajateltais, että teidän luokalla ois vaikka yks tyyppi jolla ei ois tietokonetta eikä nettii?

V: Mm.

H: Ni se ois sit vähän ulkopuolinen tai?

V: No ei se nyt sillee, tai no, riippuu, ku miten se ite suhteutuu siihen tilanteeseen. Et jos ei se niinku tee siit semmosta, et, et se pystyy niinku puhuu muistaki asioist, ku niist, tai sillee. Et se niinku, no ettei se jää niinku pois, ulkopuolel siitä tilanteest, et jos vaik puhutaa jostai facebookist tai sillee.

H: Nii.

V: Nii, et niinku, no ei vältist siihen pysty nyt sanoo mitää, jos niinku puhuu niinku jostai niinku ihan niinku lomamatkoist. Ni jos se puhuu niinku kaikist muistaki asioist, nii, ni ei se sit niinku oo semmonen, ettei se koe et se jää mitenkää ulkopuolel. (H8, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Joskus lapsi tai nuori voi kuitenkin kompensoida puutteitaan tietyllä elämän osa-alueella, jos hänellä on resursseja tai muiden arvostamia kokemuksia jollain muulla osa-alueella. Jotkut lapsista pohtivat myös sitä, että vaikka omassa sosiaalisessa ympäristössä osallisuuteen ei vaadittukaan esimerkiksi muotivaatteisiin pukeutumista, jossain muussa ympäristössä tämä on mahdollista. Kahdeksaluokkalainen tyttö oli kuullut tällaisesta perhetutultaan:

H: Mitä sä aattelisit, et voisko olla sillee, et jotain kiusattais sen takii et sil ei oo sit paljo?

V: Mm joo kyl mä aika niinku, jos joku semmonen mejän koulussa ei ehkä ihan niin, mut jossain, jossain lukiois, mis mä oon kuullu jotain niinku juttuu, et sitku jotain mejän perhetuttu on jossai lukiossa, ni seki sano, et on niinku tosi tärkeetä, et et sä kuulut siihen porukkaan et sul on niinku merkkivaatteet ja merkkilaukut.

H: Mm.

V: Ja kaikki tämmöset, muute sua ei hyväksytä sinne ja muute sä oot niinku, ei nyt ehkä kiusata, mut väheksytään semmoi niinku selvästi, et sä et ois saman arvonen ku muut.

H: Joo, joo, mut teil ei oo nyt tääl ollu sellasii niin paljon?

V: Ei, ei täällä oo. (H7, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Aineistossamme riski joutua kiusatuksi taloudelliseen eriarvoisuuteen liittyvistä syistä koskee ennen kaikkea köyhiä lapsia. Sen lisäksi, että köyhillä lapsilla riski joutua kiusatuksi on selvästi suurempi kuin rikkaammilla lapsilla, varakkaampia lapsia pidetään köyhempiä useammin kiusaajina. Lapset kuvaavat, miten varakaskin lapsi voi kohdata toisten lasten vieroksuntaa, mutta kiusatuksi tuleminen ei johdu suoraan taloudellisesta eriarvoisuudesta, vaan siitä, miten lapsi omassa toiminnassaan tuo eriarvoisuutta esille ja toisten tykö. Kiusaamiseen ensin kielteisen kantansa esille tuova kahdeksaluokkalainen tyttö pohtii haastattelussa, että rikkaan lapsen jatkuva osteleminen ja ostosten esitteleminen voisi kuitenkin johtaa kavereiden kaikkoamiseen:

V: Mun mielest kumpaakaa ei kiusata, mut jos kiusattais ni se ois ehkä tota kallist eiku rikkaampaa.

H: Osaaks sä miettii minkä takia?

V: Koska mun mielest suurimmal osalla ei oo ihan hirveesti rahaa, ni sit toi ostaa ja esittelee koko ajan kaikkee, et mä sain tällasen ja tällasen, sit sil voi mennä tieks kaveritki. (H15, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Varakkuudella pöyhkeileminen voi siis muodostua lapselle sosiaalisesti rasitteeksi, joka vaikeuttaa ystävien saantia. Tätä pohtii kuvakollaaseista keskustelemisen yhteydessä viidesluokkalainen tyttö, joka joutuu omassa arjessaan miettimään rajanvetoja ystävytydessään tällaiseen ajoittain pöyhkeilevään ikätoveriin:

H: Mitä aattelet oisko mahdollist, et jompaakumpaa kiusattais?

V: Mä luulen et varmaa tota (osoittaa köyhää), tätä kiusattais, ku sil ei olis sillee.

H: Mistähän se johtuu, et sitä sitte?

V: No ku kaikki ajattelee, et ne on hyvii tyypei, joil on paljon niinku rahaa.

H: Nii ne aattelee jotenki ton perustee sit jo, et ku on noin vähän ni vois aatella.

V: Mut kyl mä ainaki olisin tollasen (osoittaa köyhää) kaveri.

H: Nii, joo.

V: Kyl mä ihan tällasenkii (osoittaa rikas) kaveri voisin olla, mut mä luulen et se ystävyys ei varmaa kovin kauaa kestäis.

H: Mitä sä aattelet, miks se ei kestäis se ystävyys?

V: No ku just se mun yks kaveri, ni tota esimerkiks se tota, ku sil ei oo muita kaverei ni se soittaa mul aina, välil kesken koulupäivänki nii, joskus.

H: Onks se jossai toises koulus sitte vai?

V: Joo, mut sitku mä sanon sille, et mä oon kertonu sille nyt mun lukujärjestyksen, sit se ei soita mul kesken koulupäivän enää.

H: Nii se tietää mihin aikaan voi soittaa.

V: Nii se soittaa mulle ehkä kerran tai kaks viikossa, jos mä voin olla, kyl mä sit sen kaa aina oon.

H: Joo.

V: Mut sit sil on kauheesti kaikkee.

H: Okei, ooks te sit sen luona yleensä vai, tuleeks se teille vai?

V: Öö, ollaan yleensä just jossai puistossa.

H: Okei te näätte siellä sitte, joo.

V: Et kyl mä ja sit mun kaverit, ni kyl me ollaan sen kaa ihan sillee, mut sillee joskus se vaan kerskuilee sillattii ärsyttävästi. (H22, viidesluokkalainen tyttö)

Haastatteluissa lapset kertoivat kiusaamisesta harvoin kovin yksityiskohtaisesti, ja kun kiusaamista kuvattiin tarkemmin, se oli poikkeuksetta ryhmästä ulos sulkemista tai syrjään jättämistä. Kiusaamisen osalta aineisto-osien välillä tuli esille selkeä ero. Eläytymistarinoissa ja niihin liittyvässä kuvamateriaalissa lapset kuvasivat haastatteluihin verrattuna paljon konkreettisemmin (joskus dramaattisestikin) sitä, miten taloudellinen eriarvoisuus johtaa lasten välisiin konflikteihin ja vertaissuhteissa

realisoituihin ongelmiin. Viidesluokkalainen tyttö kuvaa tätä koskettavasti omassa eläytymistarinassaan seuraavasti:

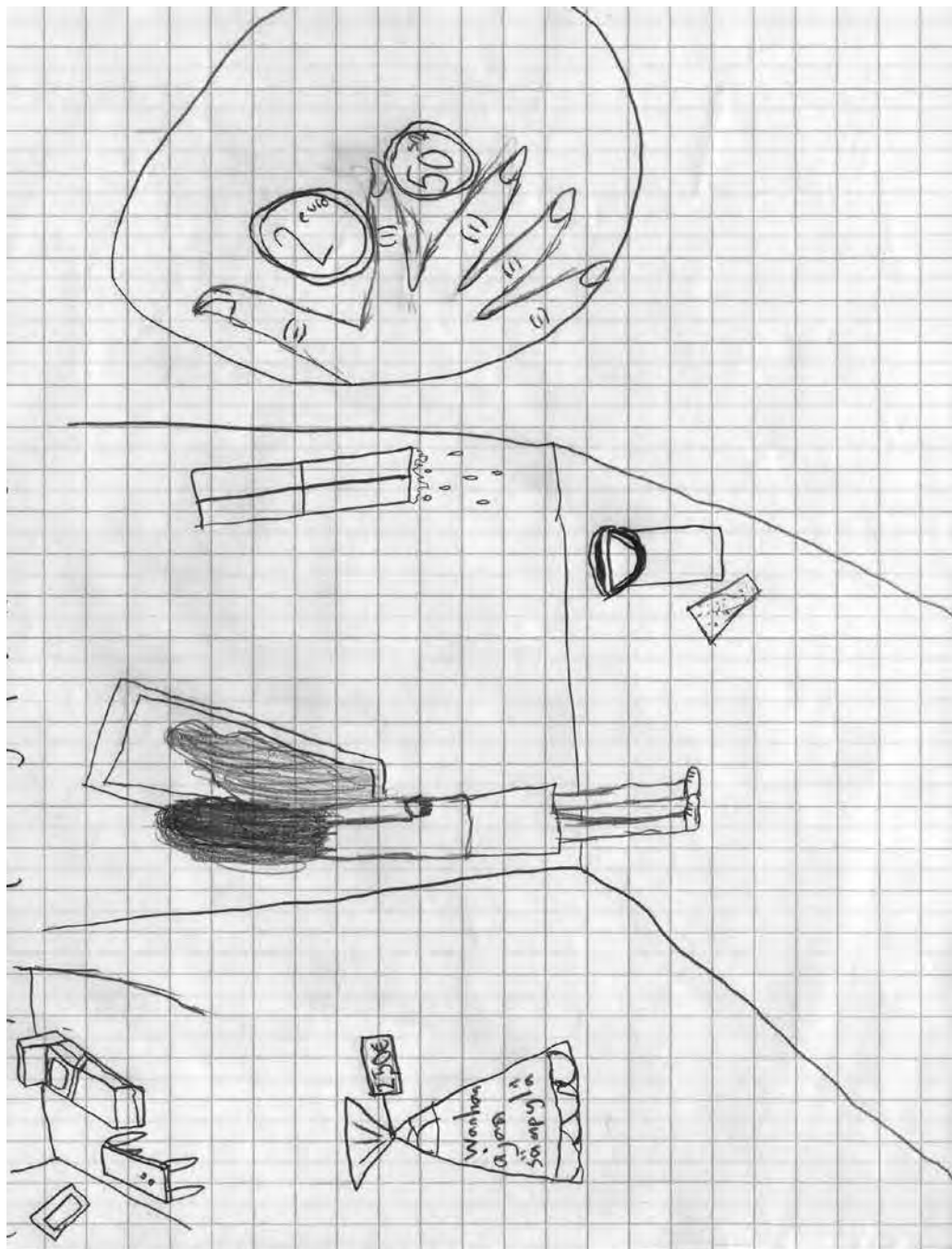
”Herää nyt, Hanna¹⁹! Petaa petisi ja nouse tekemään kotitöitä!” äiti huusi Hannalle. Hanna nousi, petasi pienen, valkoisen sänkynsä ja meni keittiöön. ”Aloita tekemällä itsellesi aamupala. Mutta käy ensin kaupassa. Minä menen töihin” äiti sanoi ja paiskasi oven kiinni mennessään. Hanna katsoi ikkunasta äitiä, joka viittoi vihaisesti kauppaan. Hanna juoksi huoneeseensa ja kaatoi rahansa pöydälle. ”2 € 50 snt, ei enempää eikä vähempää. Siinä on viiden kuukauden säästöt” Hanna sanoi ja nappasi rahat kouransa. Hän lähti kauppaan. Kauppa oli lähellä Hannan taloa. Rahat riittivät yhteen sämpyläpussiin. Hän meni kotiin ja söi kuivan sämpylän. Pian tuli kouluunlähtöaika. Hannaa syrjittiin paljon. Hänellä oli vain kaksi kaveria ja toinen olikin naapuri hänelle. ”Hanna, haluuksi sä leffaan? Nii, juu, ei sul oookkaan varaa!” naureskeli Sara, yksi syrjijöistä. ”Shoppailee meen tänään, tuuks mukaan? Ai niin, et sä taidakaan päästä...” sanoi Saran kaveri Kaisa ja purskahti nauramaan koko porukan kanssa. Hanna ja hänen kaverinsa Eetu ja Jaana lähtivät paikalta. Koulun jälkeen Hanna imuroi talon, pesi ikkunat, katsoi peiliin ja purskahti itkuun.

Tarinan alle on piirretty kuva, jossa Hanna on kotonaan. Kuvassa 5 Hanna katsoo huoneen seinällä olevaan peiliin, josta heijastuu hänen tumma hahmonsä. Huoneen ikkunasta valuu vettä sisään ja sen lattialla on kaksi esinettä, jotka muistuttavat laukkuja ja lompakkoja. Taustalla on kuvattu askeettinen huone, jossa on ainoastaan sänky ja pöytä. Kuvassa on lisäksi sämpyläpussi, jossa lukee ”Wanhan ajan sämpylä” ja johon kiinnitetty 2,50 euron hintalappu. Kuvassa oikealla on kuva kädestä, jonka sormien väliin on piirretty 2 euron ja 50 sentin kolikot. Kuva kädestä on ympyröity.

Lasten arjessa taloudellinen eriarvoisuus tarkoittaa sitä, että lapsista toisilla on käytössään enemmän taloudellisia resursseja tai materiaa kuin toisilla. Varakkuus näyttää tuovan mukanaan myös sosiaalista arvostusta ja sosiaalista valtaa, jota Hannasta edellä kertovassa eläytymistarinassa käyttävät Sara ja Kaisa. Tutkimusaineistossa on useita esimerkkejä siitä, miten lapset kokevat varakkuuden vaikuttavan lapsen itsetuntoa kohottavasti ja kannustavan käyttäytymään tiettyjen sosiaalisten standardien mukaan. Lasten kokemusmaailmassa tietyt roolit näyttävät olevan erityisesti varakkaan lapsen rooleja, eivätkä nämä ole välttämättä aina positiivisia. Kiusaajan rooli liitetään juuri varakkaaseen lapseen. Rikas voi olla pöyhkeilevä ja töykeä toisia lapsia kohtaan ja tuoda varakkuuttaan tykö ja esille toisia ärsyttävällä tavalla. Kiinnitimme aineistossa huomiota siihen, etteivät lapset kuvaa tilanteita, joissa varakas lapsi joutuisi kiusaamisen kohteeksi tai syrjityksi. Kuvakollaasista kysyessämme osa lapsista vastasi, että periaatteessa kumpikin kuvissa olevista lapsista – jotka lähes poikkeuksetta tulkittiin ”rikkaaksi” ja ”köyhäksi/köyhemmäksi” – voi joutua kiu-

19 Kirjoittaja on vaihtanut tutkijan ohjeistusta seuraten Veera-nimen Hannaan. Emme ottaneet kehystarinaa tehdessämme huomioon, että luokassa voisi olla Veera-niminen tyttö. Tutkija pahoitteli lapsille, ettei ollut ottanut tätä mahdollisuutta huomioon ja ohjeisti lapsia korvaamaan Veera-nimen sellaisella nimellä, jonka nimisiä lapsia luokassa ei olisi. Osa lapsista toimikin näin.

Kuva 5.

saamisen kohteeksi, mutta aineistoa kokonaisuutena tarkasteltaessa on selvää, että lasten kokemusmaailmassa kiusatuksi joutuminen koskee nimenomaan köyhiä lapsia. Kiusatun rooli on mutkattomammin köyhän lapsen rooli, ja kiusaaminen kuvataan tällöin nimenomaan vertaisryhmästä poissulkemisena tai syrjään jättämisenä. Köyhän lapsen arjen kuvauksiin liitetäänkin yksinäisyyttä – kaverit eivät tule välttämättä köyhän lapsen kotiin ja tämän seuraa jostain syystä vieroksutaan.

6.1.3 Luottamus: onko 'rahalla ansaittu' ystävä aito ystävä?

Yksi keskeinen ystävyysteeman yhteydessä esille tuleva eriarvoisuuden merkitysyhteys on luottamus sosiaalisen kanssakäymisen hyväntahtoiseen tarkoitukseen ja varmuus ystävyysyhteyden aitoudesta. Aineistossa varakkaita ja hyvät taloudelliset resurssit omaavia lapsia kuvataan suosittuina juuri materiaalisista syistä. Vaikka rahalla saa muiden huomiota ja suosiota, ei varakkuus automaattisesti takaa lapselle varmuutta omasta asemasta vertaisryhmässä. Sekä haastatteluissa että eläytymistarinoissa tulee hyvin vahvana esille se, miten raha ja materia voivat viedä varmuutta siltä, onko kyseessä oikea ja aito ystävyys. Tämä tulee esille monin eri tavoin, mutta usein toistuva kuvaus koskee kysymystä siitä, miten rikas voi olla varma ystäviensä aitoudesta. Köyhää ja rikasta lasta esittävistä kuvista keskustellessamme kahdeksaluokkalainen tyttö esittää asian näin:

H: Millastas näitten elämä muuten on, et jos miettii vaik onnellisuutta ja tyytyväisyyttä, tuleeks sul mieleen?

V: Kyl mä uskon sillee no täl [köyhemmällä] on ehkä vähän enemmän mitä se haluisuutta, tai siis niinku olis niinku, toivois et ois mahdollist.

H: Mm.

V: Mut sit, nii no täl [rikkaammaalla] on varmaa sit voi tulla sellanen olo, et onk mul kaverei vaan sen takii, et mul on näi pal kaikkee hienoo.

H: Nii, aivan.

V: Juu no se saa ehkä vähän helpommin uusii kaverei ku sil just on kaikkee, mut sit et onk ne sit semmosii aitoi kaverei vai, vai niinku, et mimmosii et. (H13, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Ystävyysmuodostumiseen vaikuttavia tekijöitä ovat myös lapsen itsekkyys ja muihin kohdistuva ylimielisyys ja välinpitämättömyys, jotka yhdistetään aineistossa poikkeuksetta varakkaaseen lapseen. Kahdeksaluokkalaisen tytön eläytymistarinas- sa, jossa kuvataan köyhän ja varakkaan tytön välistä ystävyysuhdetta, eriarvoisuuden ystävyydelle tuottamat haasteet tulevat esille käänteisesti, niin sanottuna vastapuheena, joka haastaa aineistossa muuten yleisemmin esiintyvän tulkinnan, jossa köyhän ja varakkaan lapsen ystävyyttä voidaan epäillä:

Veera on ainut lapsi. Hänen isänsä on töissä Nokialla toimitusjohtajana ja äiti tekee keikkaa vanhustenkodissa. He asuvat hienossa omakotitalossa. Veera käy koulua, jossa hän saa hyviä numeroita. Opettajatkin pitävät tästä. Veera on koulun kingi. Kaikki po-

jat ovat ihastuneet Veeraan ja tytöt ihannoivat ja matkivat häntä esim. vaatetyyliltään. Lähes kaikki ovat Veera kavereita. Veera voi käyttää niin paljon rahaa kuin tarvitsee. Se on hänen parhaasta ystävästään Tiinasta erikoista. Tiinan vanhemmat ovat töissä Siwan kassalla, ja he asuvat kerrostalossa. Tiinan äiti oli pitkään työtön ja Tiinan viikkorahatkin jäivät välillä saamatta. Kun Tiinalla on paha mieli, hän miettii kuinka erilaisia Tiina ja Veera ovat, mutta sitten Veera soittaa hänelle kuin tilauksesta ja paha mieli lähtee pois. Veera ei ikinä leveile rahoillaan, ja on aina kiltti toisille ihmisille. Siksi kaikki pitävät Veerasta. Veeralla olisi varaa varata hienompia ja ”arvokkaampia” ystäviä, mutta Veera on aina ollut luotettava ja ajatellut muitakin ihmisiä. Siksi Veera on niin hyvä ystävä! (Eläytymistarina, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Tarinan Veera on koulun kingi ja hänen osakseen saamansa ihailun keskeinen tekijä on ensi näkemältä hänen taloudelliset resurssinsa. Tarinan viesti on kuitenkin se, että ystävyys on Veeralle muuta kuin taloudellisten resurssien suomaan vallankäyttöä – hän voisi valita ystävänsä varakkaiden ryhmästä, mutta ei tee näin, mistä syystä hän on myös luotettava ja muut aidosti huomioiva.

Viidesluokkalainen tyttö puolestaan tuo haastattelussa esille, miten hänen luottotähtänsä eivät juoruile, eivätkä kuulu mihinkään *coolii*n porukkaan. Heidän ystävytensä on varmalla pohjalla, se ei perustu esillä oloon:

H: Joo, no tuntuuks sust yleensä et sulla on niinku kavereita?

V: No joskus, mut joskus mul tulee taas se, sellanen olo, et mul ei oo ketää kaverii mihin voi luottaa.

H: Joo.

V: Mut joskus mä taas voin luottaa niinku kahteen tosi hyvin, mut sit mul on viel jotkut pojat ja sityks sellanen tyttö mejän luokkalainen ni, niil mä voi niinku kertoo kaiken, ihan kaiken niinku.

H: Joo.

V: Ja vaik mä en niiden kans olis nii paljon, mut niiden kans mä oon kuitenkin tosi hyvä ystävä sillai, et mä tunnen, no ainakin et yks poika ja sit yks tyttö mejän luokalta ni ne on tosi paljon et ne on ihan hirveen kilttei ja ne ei kerro mitää toisten asioi ja ei juoruile ja ne ei oo missään coolis porukas. (H20, viidesluokkalainen tyttö)

6.2 Minä ja muut: eriarvoisuus minäkuvan rakentamisen kontekstina

Minämuodossa puhuminen oli tutkimukseen haastatelluille lapsille tyypillinen tapa jäsentää kertomaansa. Tämä on loogista, sillä haastattelut rakennettiin kannustamaan lapsia kertomaan nimenomaan omista kokemuksistaan. Moni tutkimukseen osallistunut lapsi kävi haastattelun aikana myös eräänlaista vuoropuhelua itsensä kanssa, kertoen omista arvoistaan ja ihanteistaan ja asettaen itsensä erilaisiin subjektipositioihin. Lapset luokittelevat toinen toisiaan ja usein tämä tapahtuu toisten käytöksen ja toiminnan arvottamisen kautta, mutta myös suhteessa toisille lapsille kuvattuihin persoonallisuuden ja luonteen piirteisiin. Lapset rakentavat näin myös omaa minä-

kuvaansa ja identiteettiään. Asian ristiriitaisuudesta ja haastavuudesta kertoo se, että lapsi voi saman haastattelun aikana suhtautua eriarvoisuuden teemaan eri tavoin ja asettaa itsensä suhteessa siihen erilaisiin positioihin.

6.2.1 *Minun näkemykseni*

Haastatteluissa lapset tuntuivat usein painottavan tutkijalle, että kertovat asiasta juuri omasta näkökulmastaan käsin, miten he itse asian kokevat ja näkevät merkityksellisenä. Usein lapset vielä tarkensivat, että joku toinen voi kokea asian toisella tavalla, ajatella siitä toisin tai toimivan tietyssä tilanteessa ehkä toisin kuin haastateltava itse toimisi. Tällaisen minämuotoisen pohdinnan kautta lapset jäsensivät myös omia kokemuksiaan ja ajatuksiaan suhteessa esimerkiksi ystäviinsä tai muihin samanikäisiin. Viidesluokkalainen tyttö valitsi luokalleen uudeksi oppilaaksi mieluummin köyhemmän tytön, vaikka ajatteleekin luokkakavereidensa haluavan luokkaan mieluummin rikkaan lapsen. Köyhemmän lapsen tyttö valitsi, koska samaistuu itse tähän ja toivoisi hänestä itselleen ystävää:

H: Jos teidän luokalle tulis uus tyttö, sit vaikka äänestettäis siitä että, et kumpi se näistä kahdesta on, ni kumpi voittais et kumman teidän luokkalaiset haluais mieluummin?

V: No, varmaan haluis mieluummin tän rikkaan mut, mä ehkä itte haluisin tän köyhemmän sitte mä en varmaan ääneistäis sitä rikasta.

H: Miks nii?

V: No, ehkä se rikas ei välttämät niinku, se menis siihe toiseen porukkaan.

H: Okei.

V: Mut sil köyhäl ei välttämät olis mitää porukkaa siinä, ni sit se ehkä voi olla mun kaveri sitte. (H20, viidesluokkalainen tyttö)

Kahdeksaluokkalainen tyttö pohtii suhdettaan lapsiin, joilla on erilaiset taloudelliset resurssit kuin hänellä itsellään. Hän pohtii olevansa etuoikeutettu ollessaan hyvässä taloudellisessa asemassa, mutta ajattelee, että pärjäisi myös ilman kaikkea sitä mitä hänellä on, koska ei pidä materiaa lopulta tärkeänä:

H: Miten, onks sul vaikka semmosii kavereit, joilla tiedät et ei oo niin paljo sit?

V: Joo on.

H: Miten, onk, näkyys se mitenkää siinä?

V: No, ku emmä oikeen osaa ajatella, ku emmä ikinä ajattele mitää semmosii niinku tommosii asioit.

H: Joo.

V: Tai sillee, et, et niinku, et et ei mun mielest ihminen oo yhtään sen huonompi, vaikkei sil olis näit asioit. Tai sillee et, et mä pidän itteeni niinku semmosena, siis niinku, semmoses ylihyväs asemas tai sillee. Et mul on niinku tommosii, mut siis, et kyl mä nyt pärjäisinki sillee ilman niit.

H: Joo.

V: Enkä mä pidä niitä niinku niin tärkeinä niit asioi. (H8, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Minätasolla pohdittuja eriarvoisuuden merkityksiä tuli esiin myös niissä kuvauksissa, joissa lapset pohtivat ystävyysuhteen motiiveja. Veeran tarina edellä (s. 92–93) kuvaa hyvin, miten lapsi voi joutua pohtimaan, miten muut hänet näkevät ja kokevat, ja miettimään sitä, millainen itse lopulta haluaa olla ja miksi.

6.2.2 *Oma tyyli: valtavirrasta poikkeava kuluttaminen ja identiteetti*

Lapset pohtivat paljon sitä, miten oma kuluttaminen suhteutuu muiden kuluttamiseen. Erityisesti tämä tulee esille niissä pohdinnoissa, joissa lapset miettivät valtavirraksi ajattelusta kuluttamisesta poikkeavaa kuluttamistaan tai esimerkiksi tiettyjen, normaaleiksi katsottujen tavaroiden puuttumista itseltään. Viidesluokkalainen tyttö pohtii luokallaan monien pukeutuvan muotivaatteisiin, mutta kertoo itse pitävänsä ”omaperäisistä” vaatteista eikä niin välittävänsä muodista:

H: No mites sä ajattelisit näitä muotivaatteita, tai tai juhlavaatteita tai tommosii, ni et onks ne niinku sun ikäsille tarpeellisii?

V: No, ainaki kaikki käyttää sellasii, tosin mä en kauheesti itse välitä niistä.

H: Onks teijän luokal tosi monilla jotkut muotivaatteet?

V: Joo.

H: Onks merkkikengätki ja tommoset?

V: Joo.

H: Joo.

V: Mut mä en paljoo, mä tykkään vaa olla niinku, tykkään käyttää jotai omaperäsii vaattei ja, et emmää oikeen hirveesti, muodist välitä, paljo. (H20, viidesluokkalainen tyttö)

Mopoista keskusteltaessa kahdeksaluokkalainen poika toi esille, ettei pidä mopoa kovin tärkeänä, vaikka monilla hänen ikäisillään onkin mopo tai skootteri. Poika toi esille, että hänellä on jo auto odottamassa, eikä häntä siksi haittaa mopon puuttuminen:

H: No mitä sä aattelet, että kun tuol on iso määrä noita mopoja, sul ei oo itel mopoo?

V: Juu ei oo.

H: No ajatteleksä, et se ei oo niin kauheen tarpeellinen?

V: Juu, ja meil on isän kans semmonen sopimus, et totani mul on oma auto, mikä odottaa pihas, et mä saan kortin.

H: Nii, et sä et ajatellu, et se mopo on ihan välttämätön.

V: Nii.

H: No miltä sust tuntuu se, et sul itel ei oo mopoo?

V: No, ei se mua niin hirveesti haittaa. Ja sit ku mä tiän, et mä saan sit auton. (H1, kahdeksaluokkalainen poika)

Toinen kahdeksaluokkalainen poika tuo esille pukeutuvansa eri tavalla kuin muut hänen vertaisryhmässään. Hän viittaa oman pukeutumisensa määrittyvän skeittiharrastuksen kautta ja tämän erottavan häntä muista, joilla ei ole samanlaisia vaatteita.

Hän ei koe merkkivaatteilla sinänsä olevan itseisarvoa hänen identiteettinsä kannalta, mutta tuo esille, ettei skeittiharrastukseen liittyvää vaatetusta löydy tavaratalosta:

H: Tuleeks sulle mieleen sellasii niinku, asioita tai tavaroita mitä sul on mut sun kavereil ei oo?

V: Mm, no ei oo varmaa samanlaisii vaattei kauheesti mun kavereil, paitsi niinko, just niil ketkä skeittaa ni, tai niinko niil on erilainen tyyli, samanlainen tyyli ku mulla on mut.

H: Joo, no mut onks tos skeittijutus sit ni onks siin jotain, et pitää olla tiettyi merkkei?

V: No ei sillee tarvii olla tiettyi merkkei, mut se on niinko, se on ihan eri skeitata jollai prisman farkuil tai, siis koska ne (skeittihousut) joustaa paljo enemmän ja tälle, ja ne on sillee kestävämpiä. (H6, kahdeksaluokkalainen poika)

6.2.3 Itsestä kiinni

Jos muista samanikäisistä poikkeavat kulutusresurssit eivät häiritse lasta itseään tai jos hän ei näytä asian häiritsevän häntä itseään, eriarvoisuudella ei nähdä välttämättä olevan seurauksia. Asenne ja luonne ovat tässä tärkeitä avainsanoja. Kahdeksaluokkalainen poika pohtii tätä haastattelussa kuluttamisresurssien merkityksen yhteydessä:

H: No onko, osaatko ajatella, että jos ois joku nuori, sun ikänen, et jolla ei oo näitä ihan kaikkia välttämättömiä tavaroita käytössä, ni minkälaisit sen elämä sitte ois?

V: Emmää tiä, se ois varmaa semmost, emmä tiä oikee.

H: No luuleks sä et sil ois kavereita tai?

V: Joo, se ois varmaa vähä niinku selviytyjätyyppi, sitte.

H: Mm, kiusattaisko sitä tai?

V: Emmä tiä, se riippuis sen luonteest tai.

H: Se ei riipu noista tavaroista sun mielestä.

V: Ei. (H1, kahdeksaluokkalainen poika)

Lasten minämuotoiset ja yksilötasolla tuotetut kuvaukset saavat myös merkityksiä, joihin liittyy *moraalinen ulottuvuus*. Lapset pohtivat haastatteluissa omia kokemuksiaan ja toimintaansa suhteessa toisiin lapsiin, heidän käytökseensä ja toimintamalleihinsa ja rakentavat vastaavia vertailuasetelmia myös eläytymistarinoissaan. Kahdeksaluokkalaisen tytön pohdinta luokan ajatuksista sen suhteen, kumpi esittämämme kuvakollaasien tytöistä olisi luokalle mieluisampi uusi oppilas, kuvaa hyvin sitä, miten monimutkaisia ja lapsille itselleen ristiriitaisia ja siksi vaikeita ja haastavia pohdintoja eriarvoisuuteen voi liittyä:

H: Jos teidän luokalle tulis nyt jompikumpi näist tytöistä ni, kumman sä luulet että teidän luokkalaiset haluis et tulis mieluummin?

V: No ei sil välii periaattees oo, niinku välii sillee, et mitä niinku omistaa, mut sitä et ehkä jos, niinku käyttää kauheen niinku semmosii esimerkiksi ku joku tulee vastaan, niinku joku kenel on niinku kauheen nuhjaset semmoset vaatteet.

H: Joo

V: Ja ei pidä niinku ulkonäöst sillee huolta.

H: Nii.

V: Ni ehkä sillee niinku, ainakaa mejän porukkaan välttist, niinku, ehkä se kattois ensin vähän. Tai sillee, siis ei sitä nyt kiusattais, mut siis sillee et, et mielummin niinku sellanen kenel on kaikki niinku, sillee niinku siis ei se tarte olla mitään merkkiä tai mitään semmosii kauheen hienoi vaattei mut siis ihan sillee et.

H: Nii on kiinnostunu semmosista asioista kuitenkin?

V: Nii, tai sillee, et ei nyt ihan niinku kaikis ja.

H: Joo, no mut jos jompikumpi pitäis valita ni kumpi se sit ois, niinku teidän luokkalaisten mielestä?

V: No ku siis ei sillä oikeen oo välii.

H: Ei oo välii?

V: Tai sillee.

H: Joo, okei. Kumpi vaan.

V: Nii. Et se sit, et jos niinku tää pukeutuu tää niinku köyhempi kauheen niinku sillee huonosti, tai sillee, ja muutenkaa ei pidä niinku yhtää niinku, ulkonäöst huolta, ni sit niinku ehkä niinku, tää ketä pitäis sit huolta (varakkaampi).

H: Nii, joo, okei.

V: Et ei niil muuten mitää välii. (H8, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Kuluttamisen, identiteetin ja ryhmästä ulkopuolelle jättämisen yhteyttä lasten arjessa tutkineet Croghan ym. (2006) nostavat esille oikeanlaisen kuluttamisen merkityksen lasten neuvotellessa sosiaalisista asemistaan (positions). Heidän tutkimukseensa osallistuneet nuoret rakensivat itselleen usein positiivisia positioita ja toisille puolestaan negatiivisia positioita, joista ilmeni sekä ulkoiseen imagolliseen että myös moraaliseen identiteettiin liittyviä asioita. Usein nuoret halusivat tietoisesti välttää liian näkyvää asettumista tietyn tyylin kantajaksi. (Croghan ym. 2006, 467.) Vaikka emme omassa analyysissämme varsinaisesti keskittyneet sen tarkastelemiseen, miten haastattelemamme lapset kokivat jonkin tietyn tyylin tai imagon merkityksen, vastaavaa asemointia ilmenee suhteessa kuluttamiseen yleisemmin ja rahan merkityksiin myös meidän aineistossamme. Tähän näyttää liittyvän Croghanin ym. (2006) tutkimuksessa esille tuleva moraalinen ulottuvuus. Nuorille arjessa selviytymisen ja pärjäämisen prosessit ovat enenevästi kiinnittyneet erilaisiin tyyliin ja imagoon liittyviin kulutushyödykkeisiin ja niiden esilläoloon, ja nuoren itsearvostus ja identiteetilleen antama arvo kietoutuvat niihin erottamattomasti. Croghan ym. (2006) kuvaavat, miten tämä kaupallistuminen hämärtää materiaalistien ja omakohtaisten, nuoren persoonaan liittyvien resurssien välistä rajaa siten, että riittämättömistä ja vaillinaisista taloudellisista resursseista tulee moraalinen asia – yksilöllinen enemmän kuin sosiaalinen epäonnistuminen. Kahdeksaluokkalaisten tytön pohdinnassa tulee esille, miten vertaisryhmässä huomataan, jos joku yrittää ylittää taloudellisen eriarvoisuuden rajan:

H: Mitä sä niinku yleensä aattelisit, et onks noi niinku just noi merkkiä tai muut merkit, ni onks ne niinku kui tärkeitä? Et onks niinku vaiks sellasii tyypejä sitte, jotka haluu näyttää et on jotai tietty?

V: Siis no, kyl mä ainaki tykkään sillee niinku siis on se ihan kivaa olla niinku jotai merkkivaatteit tai sillee. Mut emmä nyt tiedä, et se ois semmonen niinku, ihan paikallinen tai semmonen, et siin tietty aina kiva olla joku niinku tommonen mut, nii, mut on siel semmosiiki tai sit sillee meijän koulus jotai kenel on sit niinku kaikki sillee. Ja sillee, et emmä nyt usko, et se on siit niinku sen vaateen ulkonäöst vaan siit enemmän, et se on niinku just se merkki.

H: Miks, miksi mikä siin on, mitä sä luulet?

V: No emmä tiää jotenki.

H: Et niinku, miks halutaan sillee niinku näyttää?

V: No ehkä se on ku, no emmä oikeen tiää, mut siis joku vois olla sillee, et, et kun on niinku niinku, aina tietää sitte niinku niinku, et tyyliin kui paljo on maksanu tai jotai tommost, emmä sit tiedä haluuks niinku näyttää et niinku et et on rahaa tai jotai.

H: Joo, onks ne sit yleensä sellasii ihmisii joil on niinku, jotka on sit semmosii, voisko sanoo rikkaita nyt ihan niinku et?

V: No siis yleensä ne on semmosii, no ei ne välttist rikkait, ku rikkaat sillee niinku, et ei ne välttist tee siit nii niinku isoo asiaa. Tai sillee, et niil on just niinku pari vaatet eikä ne sillee niinku näy, mut sit joillai on sillee ihan niinku normaaleil, mitkä vissii haluis olla vähän rikkaampi.

H: Okei.

V: Ni sit sit niil on niinku kaikki vaatteet merkkivaatteit tai sillee. Et varmaan käyttäny koko omaisuuden siihen tai jotain. (H7, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Kahdeksaluokkalaisten tytön antamat esimerkit kuvaavat hyvin sitä, miten kalliiden merkkivaatteiden omistaminen saa eri merkityksiä siitä riippuen, *kuka* niihin pukeutuu. Kalliiden tavaroiden tai vaatteiden omistaminen voidaan kokea paheksuttavana, mikäli vertaisryhmässä tiedetään lapsen yleinen taloudellinen tilanne heikoksi. Toisaalta monet lapset pohtivat sitä, miten köyhien lasten tulee kiinnittää ulkonäkönsä huomiota ja välttää siten erottuminen joukosta. Näitä huomioita yhteen vetäen voidaan sanoa, että lapset joutuvat tasapainoilemaan arjessaan kuluttamisen normien kanssa ja miettimään, mikä on vertaisryhmän hyväksymää kulutusta – yksilön vastuuksi jää huolehtia, ettei hän kuluta väärin.

6.3 Perhe: materian merkitys liitetään välittämiseen ja huolenpitoon

Haastattelurunko sisälsi vähän suoria kysymyksiä lapsen perheestä ja siitä, miten kuluttaminen ja taloudellisten resurssien runsaus tai niukkuus näkyi lapsen perhearjessa. Perheestä puhuttiin siksi haastatteluissa suhteellisesti melko vähän. Perhettä koskevia pohdintoja nousi kuitenkin esille sekä lasten pohtiessa omia kokemuksiaan että etenkin kuvakollaasin yhteydessä puhuttaessa siitä, miten kuvien lasten elämät saattavat poiketa toisistaan. Jotkut pohtivat sisarusten välistä eriarvoisuutta perheen sisällä, jotkut vanhempien kiirettä ja tapaa korvata materiaalilla vähäistä läsnäoloaan lapsen arjessa. Lapsen taloudellisten resurssien niukkuus yhtä lailla kuin niiden runsauskin liitettiin lähes poikkeuksetta lapsen perheeseen (ks. tarkemmin luku 5). Monet perhettä koskevista tarkemmista kuvauksista liittyivät vanhempien

välittämiseen ja huolenpitoon, mutta perhekontekstissa kuvattiin myös kuluttamisen normeja ja vanhempien roolia sosiaalisesti ja moraalisesti hyväksyttävään kuluttamiseen ohjaavina aikuisina. Eläytymistarinoissa köyhien lasten vanhempia kuvattiin toivottomuuden ja toisaalta sosiaalisten ongelmien, kuten alkoholismin kehyksissä.

6.3.1 *Välittäminen: vanhempien läsnäolo ja kiire lasten välisen eriarvoisuuden näkökulmasta*

Lapset kuvasivat tekemistä perheen kesken ja yhdessä vanhempien ja sisarusten kanssa. Tästä esimerkkejä ovat yhteiset ulkomaanmatkat yhtälailla kuin yhteiset ruokailutkin. Taloudellinen eriarvoisuus tulee näissä kuvauksissa esille vertailuna muihin lapsiin, mutta myös yleisemmissä pohdinnoissa siitä, miten varakkaat vanhemmat ovat usein kiireisiä, koska joutuvat tekemään paljon töitä, tai miten köyhien lasten vanhemmat ovat passiivisia lastensa suhteen, eivätkä välitä siitä, mitä nämä tekevät. Yksi tärkeä esille nouseva perheeseen liitetty teema on perheen kesken vietetty *yhteinen aika*. Sen kontekstissa raha saa lasten arjen kuvauksissa januskasvot. Raha yhtäältä mahdollistaa yhteisen tekemisen, kuten perheen yhteiset ulkomaanmatkat, mutta toisaalta sen hankkiminen vie vanhempien aikaa, mikä on pois heidän ja lasten yhteisestä tekemisestä. Kahdeksaluokkalainen tyttö pohti tätä keskusteltaessa kuvakollaaseista ja siitä, kumpi kollaasien työistä olisi onnellisempi:

H: Joo, mm mm, no tota mitäs mietit et jos, sä mietit sitä onnellisuutta, et sitä on vaikee sanoo tän perusteella oikeastaan, et kumpi on onnellisempi, kummallahan on enemmän kavereit?

V: Mm, niin täl.

H: Tällä mil on enemmän kaikkee tavaraa? Joo, olikse sit just se ku sä tos aikasem-minki sanoit, et se on jotenki.

V: Voi se olla tai sit, nii et sil niinku jotai puuttuu, et se ei niinku liity kavereihin tai mitää mitä silt tältä puuttuu, se on jotai muuta mitä silt puuttuu.

H: Mm, mm, mitä sil vois olla sit semmosta?

V: Ehkä jos sen vanhemmat on kauheen kiireisii ja ehkä jos rakkautta ei.

H: Nii joo ne vanhemmat, nii, ettei toi tavara sitä korvaa.

V: Nii. (H17, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Varakkaamman lapsen arkea varjostaa helposti kotona yksinäisyys ja vanhempien sekä vanhemmuuden kaipuu. Buckinghamin (2011, 158) mukaan vanhempien lisääntyneet ajankäytön haasteet ja kiire vahvistavat eriarvoisuutta ja rikkaiden ja köyhien lasten välisiä eroja kuluttamisessa. Kun työssä käyvät ja taloudellisesti hyvin toimeentulevat vanhemmat eivät ehdi viettämään lasten kanssa niin paljon aikaa kuin haluaisivat, he voivat kompensoida sitä taipumalla helpommin lasten pyyntöihin ostamalla lapsille heidän haluamiaan tavaroita. Lapsen toiveisiin saatetaan heltyä myös siksi, että lasta halutaan kohdella eri tavoin kuin oli tapana vanhemman omassa lapsuudessa – varsinkin jos vanhempi itse eli lapsuuttaan taloudellisessa niukkuudessa (Buckingham 2011). Ajan ja rahan vastakkainasettelu tulee esille koskettavasti kahdeksaluokkalaisen tytön haastattelussa. Tyttö kokee perheensä taloudellisen

vaurauden ristiriitaisesti ja kertoo, että vaikka pitääkin paljon omasta huoneestaan, hän olisi sisaruksen saadessaan valmis jakamaan sen: ”ja sitte no kyl mä pystysin omast huoneestaki tai ku mä oon aina halunnu sit niinku siskon tai veljen mut sit ku mul ei niinku ku oo”. Hän kokee itsensä omassa perheessään yksinäiseksi ja kuvaa seuraavassa haastatteluotteessa, mitä muuta sellaista häneltä puuttuu, mitä muilla on:

H: No miten, onks sul niinku yleensä viel vapaa-ajalla, et jos nyt ei ajatella näist harrastuksii, ni jotai semmost mitä sä haluisit niinku tehdä lisää, et jotain mitä haluis muuttaa?

V: Mm.

H: Mikä ois kivaa?

V: Mä ensin ajattelin, et jos mä haluisin niinku viettää perheen kans enemmän aikaa, tai sillee, mut emmää sit oikeen tiä, tai sillee, ku kyl kuitenkin me nähdään sillee, ettei se oo semmoi, mut sit ku mä oon verrannu sillee niinku, tai niinku esimerkiksi toisis perheis, nii ku kaikki syö niinku yhtä aikaa tai sillee ja ku meil niinku kaikki vaan käy sitte tyyliin ottaas ne ruoat.

H: Joo, joo.

V: Ja sillee iskä syö jossai hesburgerissa ni aina siellä missä se sit on ja sillee.

H: Nii nii, joo.

V: Ni sit, mut emmä sit oikeen tiä, ettei varmaan kauheest mitää, olisin vaa kaveriitten kans ja muutenki. (H8, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Vastaavanlaisia kokemuksia kuvattiin myös eläytymistarinoissa, joissa rikkaan lapsen elämässä vanhemmat saattoivat olla kiireisiä ja poissaolevia. Huolenpidon ja välittämisen teema sisältää esimerkkejä asioista, jotka yhdistettiin niin köyhiin kuin rikkaisiin perheisiin. Yksi tällainen on koulutus, ja siihen liittyvä vanhempien kiinnostus ja lasten kannustaminen kiinnostumaan koulutuksesta:

V: Sit se joka on rikas ni sit se on niinku koulutettu sellaseks, mitä sit kouluki kiinnostaa.

H: Nii, mielenkiinnost, mitä sä mist sä aattelisit et se vois johtuu, ettei tota (köyhempi) sit kiinnostais niin hirveesti?

V: Ei vanhemmat välttämättä oikeen ehdi kattoo lapsiensa perään tai jotain muuta.

H: Mm, tuleeks sul mieleen jotai esimerkkei ittel, tiäksä sellasii, jos sä mietit ihan nyt sillee?

V: Nii, mä vaan mietin aika moni sellanen köyhä kaveri tästäki koulusta, ei niil numerot oikeen nousekkaa.

H: Mm, nii sä aattelisit, et ne vanhemmat ehkä oo niin päivän, ajan tasalla sit sen nuoren...

V: Nii.

H: ...elämästä, mm, sit täl taas niinku satsattais vähän enemmän?

V: Mm. (H12, kahdeksaluokkalainen poika)

Kun köyhemmän lapsen arkeen tuo huolta vanhempien päihde- tai mielenterveysongelmat, rikkaamman lapsen vanhempia kuvailtiin siis kiireisiksi ihmisiksi, jotka

tekevät paljon töitä. Vanhempien ajateltiin korvaavan kiireistä arkeaan ostamalla lapselleen tavaroita. Kahdeksaluokkalainen poika järkeili, että lapsen joutuessa viettämään paljon aikaa yksin ”tavaramäärä voi olla kompensointi siitä, että vanhemmat ei oo tarpeeks paikalla” (H4). Tämä oli myös hänen omakohtainen kokemus omasta vanhemmastaan:

V: Se koko ajan niinko etenee urallaan, periaattees se ei oo niiko kotona kauheesti.

H: Joo.

V: Sit se kans varmaan osittain niinko korvaa sitä sil, et se ostaa kaikkee ja hankkii meille niinko hyvää elämää tavallaan. (H4, kahdeksaluokkalainen poika)

Lapset huomioivat myös omassa vertaisryhmässään toisten perhetilanteet, kuten kahdeksaluokkalaisten pojan haastattelusta tulee hyvin ilmi:

V: Meijänki luokal on täl hetkel semmonen samanlainen kaveri, joka vähän välii väittää olevansa rikas ja sit sillei oookkaa.

H: Nii.

V: Ku sen kämpäs vähän aikaa on, ni sit sen huomaa, et ei se kauheen rikas kaveri oookkaan.

H: Aivan, no sit se kuitenkin kertoo juttui.

V: Nii.

H: Mitä sä siit aattelet?

V: No, kai sitä sit pitää vähän ymmärtää mut.

H: Nii.

V: Vanhemmat on eronnu ja isjän kans ei mee asiat hyvin, koulu menee huonosti ni, mitäs siin sit masentaa lisää. (H12, kahdeksaluokkalainen poika)

6.3.2 Vanhemmat kuluttajina ja roolimalleina

Vanhempien tekemillä valinnoilla on merkitystä siinä, miten eriarvoisuus tulee esille lasten ja nuorten keskuudessa (vrt. Pugh 2009). Haastattelujen aikana muutamat lapset toivat esille, että lapsen kulutusresurssit voivat olla vähäiset, koska vanhemmat remontoivat asuntoa tai perhe on rakentamassa taloa. Koko perhettä koskevat kulusvalinnat tunnistettiin myös muilla tavoin. Yksi aineistossa esille noussut teema oli matkustaminen. Kahdeksaluokkalaisten tytön pohdinnassa tulee hyvin esille matkustamisen norminmukaisuus. On tavallista, että lapset matkustavat perheen kanssa ja sitä että joku ei olisi koskaan käynyt ulkomailla, pidetään normaalista poikkeavana – tai ”hassuna”, kuten kahdeksaluokkalainen tyttö asian ilmaisee:

H: Miten sä ajattelisit sitte niinku, ku kaikki ei oo käyny koskaan edes ulkomailla.

V: Mm.

H: Et millast se on sit niinkun?

V: No sit se niinku meijänki luokassa on muutama semmonen ihminen, joka ei oo ollu ikinä lentokoneessa, ni se on vähän sillee, sillee mun on vähän niinku vaikee käsittää

et eiks kukaa oo käyny niinku ees jossai Ruotsissa, tai Tallinnassa, tai jossai. Et kyl varmaa niinku, et jonkin verran varmaan niinku käyny, mut silti, ni on se aika sillee niinku, et aika sillee hassuu, et, et sit muut ei ees tiedä missä on joku tyyliin Afrikka. H: Joo.

V: Tai Etelä-Afrikka, eikä tiedä mis- mikä se on tai minkälaisii ihmisiä siellä on, ni sit se on vähän niinku, sillee et niinku, et toiki vois tietää, mut sit taas ku ei oo niinku, ei oo vaan niinku mahdollisuus siihe. (H7, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Tytön kokemus on, että matkustaminen liittyy yleistietoon erilaisista kulttuureista ja kansakunnista. Tyttö pohtii, että kaikilla ei kuitenkaan ole mahdollisuutta matkustamiseen, ja tästä tarkemmin kysyttäessä hän nostaa esille vanhempien tekemät valinnat:

H: Joo, miten minkä takia sä luulet et mikä se mahdollisuus on et miks ne ei sit oo pystyny menee?

V: Mm no siis se on niinku, se et joko et et voiki olla et se on niinku ihan et mihin, mihin sun perhe mihin se halua käyttää ne rahat.

H: Joo.

V: Et se on ihan et, et haluaks ne käyttää siihen et sul on kaikki niinkun viimeksen pääl merkii sä oot ihan niinku semmonen.

H: Okei.

V: Vai sit siihen että et et haluaks sä et et sä annat niille niinkun suurempaa, mut vähän niinkun harvemmin, et just jotai matkoja.

H: Joo.

V: Sit sä lähet matkalle, mut sit se ei niinku, sit ei olla missää niinku viiden tähden hotellissa, vaan ollaan jossai vähän huonommassa. (H7, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Matkustamiseen ei siis tarvitse liittyä hienoja hotelleja, eikä sekään ole tarpeellista, että matkustetaan koko ajan. Tärkeintä on, että lapsi saa mahdollisuuden matkustaa ja nähdä muita maita ja kulttuureja, vaikka hiukan harvemmin ja vaatimattomammissa olosuhteissa. Tässä vanhempien rooli on keskeinen. Vanhempien rooli on keskeinen myös siinä, miten lapset suhtautuvat rahaan – ja miten he oppivat pärjäämään omillaan. Tämä tulee esille rikkaiden vanhempien työstä kertovassa eläytymistarinassa, jossa vanhemmat ensin hemmottelevat lastaan ja sitten kun lapsi aikuistuu, eivät jatkakaan tämän taloudellista tukemista:

Veeralla on rikkaat vanhemmat, joilla on hyvä palkkatyö. Hänen elämänsä on hemmoteltu niin sanotusti pilalle. Kun Veera on aikuinen, täytyy käydä itse töissä. Hän huomaa millaista on olla köyhä, kun rahat loppuvat. Vanhemmat eivät anna enää rahaa, vaan ne täytyy hankkia itse ruoan ostoon, vaatteisiin, ja vuokraan sekä lainarahoihin, jos on lainannut. – Muut varmaan ajattelevat, ettei hän ole koskaan tyytyväinen. Hänenkin pitäisi tyytyä siihen, että aina ei ole varaa kaikkeen, eikä rahaa saa taikomalla. (Eläytymistarina, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Toisenlaiseen rahankäyttöön on kasvanut seuraava eläytymistarinan tyttö, sillä hänen vanhempansa eivät ole automaattisesti hankkineet tytön haluamia tavaroita vaan ovat vaatineet häneltä omaa aktiivisuutta niiden ansaitsemiseksi. Tällä tytöllä on myös sisaruksia, joiden myötä hän on oppinut odottamaan vuoroaan ja siten hänestä ei ole tullut itsekästä, kuten edellisen eläytymistarinan työstä, vaan nöyrä, onnellinen ja iloinen, ihan tavallinen, kiitollinen lapsi:

Veeralla on paljon kavereita. Vaikka Veeralla on varaa ostaa paljon tavaroita, hänen vanhempansa eivät anna rahaa helposti Veeralle. Veeran täytyy ansaita rahansa, ja vasta sitten hänen vanhempansa sponsaavat loput rahat. Veera tietää, että hänellä on helpompaa, kuin useimmilla hänen kavereillaan. Mutta silti hän on nöyrä ja tietää rahan arvon. Veera ei leuhki tavaroillaan, mutta hän on sitä mieltä, että hänelläkin on oikeus näyttää ilonsa ja onnensa muille. Veeran vanhemmat ovat saaneet perinnökseen paljon rahaa, ja he tekevät paljon töitä perheensä eteen. Veeralla on isovelji ja pikkusisko. Hekin ovat aivan tavallisia lapsia. Veera on oppinut odottamaan vuoroaan sisarustensa myötä, ja siitä hän on todella kiitollinen. (Eläytymistarina, kahdeksaluokkalainen tyttö)

6.3.3 Osallisuus perheessä

Lasten osallisuudesta omassa perheessä lapset eivät oma-aloitteisesti juuri puhuneet. Toisaalta tämänkin voi liittää perheteeman ohuuteen haastatteluissa. Kysyimme lapsilta kuitenkin myös suoran kysymyksen siitä, miten he kokevat asemansa perheessä ja ovatko he tyytyväisiä siihen, missä määrin he voivat olla mukana esimerkiksi päätöksenteossa ja haluaisivatko he muuttaa jotain.

Lasten asema perheessä tuli esille selkeimmin harrastuksista puhumisen kontekstissa, mutta usein ohuesti ja mainintoina käydyistä keskusteluista, kuten seuraavassa kahdeksaluokkalaisten tytön haastattelussa:

- V: Mä halusin alkaa harrastaa taekwondoo, mut sit toi, se on ihan hirveen kallis harrastus, mä huomasin sen itekki, koska se puku jo niinku maksaa neljäkymppiä.
H: Okei, ajaa juttelitsä tästä kotona sitte että?
V: Mm.
H: Ja tulitteks te sitten siihen johtopäätökseen että se ei oo mahdollista vai?
V: No äiti sano et katotaan, mut sen jälkeen siitä ei oo puhuttu ihan hirveesti, ku mä koitan niinku säästää siihe. (H15, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Melkeinpä poikkeuksetta lapset kertoivat olevansa tyytyväisiä asioihin kotona ja perheen kesken, sekä siihen, miten niistä päätetään. Kiinnostavaa oli, että varsinkin nuoremmat lapset valitsivat usein omat vanhemmat, kun kysyimme, kenelle he antaisivat sata euroa, jos lahjoittaisimme heille sellaisen määrän rahaa ja se olisi annettava eteenpäin. Vanhempiin selvästi luotettiin rahankäyttäjinä. Missä määrin lapset ovat osallisia siinä, miten perheessä rahaa käytetään, ei käy ilmi aineistostamme, mutta

monet lapset kertovat esimerkiksi saavansa viikkorahaa ja tämän lisäksi tarvittaessa isompia summia voidakseen hankkia itselleen tarpeellisia asioita – yleensä vaatteita. Monet lapset kertoivat sopimuksista, joissa he sitoutuivat säästämään ensin tietyn summan ja vanhemmat maksamaan loput tavarain hinnasta.

H: No ooks sä ite ollu joskus semmoses tilanteessa, et sä oisit tarvinnu tai halunnu jotai asiaa tosi paljon, mut sun vanhemmat ei oo antanu sun ostaa tai ei oo ollu siihen rahaa?

V: Ne bikinit.

H: No mitä, miten sun vanhemmat perusteli sitä että se?

V: Koska mä näin sen lehdes se oli niinku ekaks neljäkymppiä ja sit se on ihan hyvä hinta, sitte mä näin et se oli vasta ne alaosat sit piti maksaa viel yläosa ni sit meni jo yli seittämän kympin.

H: Oho, ja sit sanottii, et ne on liian kalliita?

V: Joo.

H: No mitä sitte tapahtu, ne jäi ostamatta vai?

V: Joo.

H: Aatteliksä, et sä voisit ite säästää, et sä oisit ite valmis maksaa niistä niin paljo?

V: Mm, mut mä oisin halunnu ne rippileiril, mikä on niinku, seuraavas kuussa jo.

H: Mm, et sä et sit kerinny?

V: Nii ja nyt ei oo mitää kokeita tulos, ni mä en saa kauheest rahaa. (H15, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Eriarvoisuus tulee esille siinä, ettei kaikilla lapsilla ole mahdollisuutta vastaaviin säästöprojekteihin, vaan raha menee ”kädestä suuhun”. Osallisuus voikin olla toisenlaista ja lapsi saattaa kuvata, miten hän ei voi vaatia omilta vanhemmiltaan – tai vanhemmaltaan – rahaa, koska näiden – tai tämän – tilanne on taloudellisesti tiukka.

7 TALOUDELLINEN ERIARVOISUUS JA LASTEN TOIMIJUUS

Lasten eriarvoisuuden kokemusten tarkastelun yhdeksi keskeiseksi käsitteelliseksi kehikseksi muodostui toimijuus.²⁰ Toimijuus tulee aineistossamme esille monin eri tavoin sekä yksilötasolla että lasten välisen vuorovaikutuksen tasolla. Lapset kuvasivat, miten he itse olivat toimineet tietyissä tilanteissa, mutta erityisesti näkemyksiään koskien sitä, miten lasten tulisi arjessaan toimia suhteessa eriarvoisuuteen. Lapset esimerkiksi pohtivat, miten lapsen oma suhtautuminen taloudellisten resurssiensa määrään ja tapa tuoda tämä esille vertaisryhmässä voi olla eriarvoisuuden seurausten kannalta merkittävää. Lapset siis arvioivat sekä omaa että toisten lasten toimintaa. Aineistomme perusteella lasten kokemusmaailmassa niin ”rikas” kuin ”köyhä” voi omalla toiminnallaan vaikuttaa eriarvoisuuden merkitykseen eli siihen, mihin, miten ja missä määrin eriarvoisuus lapsen elämässä vaikuttaa. Eriarvoisuuden ja toimijuuden suhdetta kuvatessaan lapset kertoivat usein joko suoraan tai epäsuorasti myös eriarvoisuuden seurauksista. Tässä luvussa kuvaamme, minkälaisia toimintatapoja lapset ovat rakentaneet ja omaksuneet käyttöönsä pyrkiessään ennalta ehkäisemään, lieventämään tai poistamaan eriarvoisuuden seurauksia ja selviytymään sellaisissa tilanteissa, joissa taloudelliset erot ovat ongelmallisella tavalla läsnä ja vaikuttamassa.

Toimijuuden käsite kuuluu keskeisesti lapsuudentutkimukseen, missä se yhdistyy usein laajempaan keskusteluun lapsuuden poliittisuudesta ja lasten asemasta yhteiskunnassa (Alanen 1992, 102–103; James ja James 2004; ks. myös Lallukka 2003; Kallio 2006; Kiili 2006).²¹ Lapsilähtöisen tutkimuksen yksi keskeinen tavoite onkin tehdä näkyväksi lasten *toimijuutta* erilaisissa tiloissa ja tilanteissa, tutkimalla lasten toimintaa ja toimintamalleja sekä niiden vaikutuksia ja seurauksia yhteiskunnan eri tasoilla (James ja Prout 1990; James ja James 2004). Myös lapsinäkökulmainen köyhyystutkimus on korostanut lasten toimijuuden tunnistamista, kuten sitä, miten lapset sopeutuvat rahan puutteeseen tai millaisia toimintastrategioita he eriarvoisuuden olosuhteissa rakentavat (Redmond 2009). Erityisesti köyhien lasten arjen tutkimus on nostanut esiin toimintatapoja, joita lapset käyttävät selviytyäkseen taloudellisesta niukkuudesta. Osa lasten strategioista on ongelmakeskeisiä ja lapset pyrkivät saamaan aikaan konkreettisen muutoksen omaan tai perheen taloudelliseen tilanteeseen, esimerkiksi säästämällä taskurahoja tai tekemällä töitä vapaa-ajallaan. Toiset toimintastrategiat taas ovat kognitiivisia, jolloin niillä pyritään enemmänkin tilanteiden positiiviseen uudelleenarvointiin. Hankala tai lapsen epäsuotuisaan valoon asettava tilanne pyritään kääntämään toiseen valoon uudelleenmäärittelyn avulla ja etsimällä siitä aktiivisesti positiivisia piirteitä, jolloin huomio siirtyy eriarvoisuudesta muihin tekijöihin. Esimerkiksi perheen kanssa vietetty aika tai terveys voidaan esittää tavoi-

20 Toimijuus ymmärretään tässä laajasti ja olemme sisällyttäneet siihen myös ei-materiaalisen toiminnan, esimerkiksi minäkuvan rakentamisen ja omien valintojen reflektoinnin. Analyysissa keskityimme siihen, miten eriarvoisuus jäsentää suoraan ja epäsuorasti lasten arkea ja saa eri merkityksiä lasten toiminnassa.

21 Leena Alanen pohti 1990-luvun alussa lapsuudentutkimuksen urauurtavassa väitöskirjassaan, miten lapsuudentutkimuksessakin lasten toimijuuden merkityksen hyväksyminen on sosiologeilta onnistunut yksilötasolla, mutta kollektiivisella, sosiaalisella tasolla se on ollut haastavaa ja vuorovaikutuksen tasolla lasten toimijuutta ovat tuoneet esille lasten arkea tutkineet etnografit (Alanen 1992, 103).

teltua, parempia taloudellisia resursseja vaativaa asiaa tärkeämpinä. (Ridge 2002; van der Hoek 2005, 32; Harju 2008; Redmond 2009.)

Toimijuus nousee vahvana esille tutkimusaineistossa, ja sen valitseminen läpileikkaavaksi teemaksi tapahtui aineistolähtöisesti. Teeman jäsentämisessä tukeuduimme myös lasten köyhyystutkimuksessa kuvattuihin toimintastrategioihin (Ridge 2002; van der Hoek 2005; Harju 2008; Redmond 2009). Moni lasten välisiin taloudellisiin eroihin ja eriarvoisuuteen liitettyistä toimintamalleista ja strategioista rakentuu juuri kokemuksen kehityksessä ja usein suhteessa lasten keskinäisiin vertaissuhteisiin.

7.1 Oman taloudellisen tilanteen parantaminen

Yhtenä taloudellisen eriarvoisuuden seurauksiin vaikuttamisen toimintamallina lapset nostivat esille muutoksen aikaansaamisen omaan taloudelliseen tilanteeseen ja sen parantamisen. Aikaisemmissa tutkimuksissa on nostettu esille oman rahan ansaitseminen lasten mahdollisuutena parantaa taloudellista tilannettaan ja lisätä omia kulutusresursseja (Ridge 2002). Tutkimukseen osallistuneet lapset olivat sen ikäisiä, ettei ansiotyön tekeminen kuulunut vielä edes mahdollisuutena heidän kokemusmaailmaansa. Omaa rahaa ansaittiin kuitenkin kotitöihin osallistumalla. Lapset kertoivat saavansa rahaa myös esimerkiksi hyvistä koulunumeroista.

Pullojenpalautus tuli esille useamman lapsen haastattelussa. Kahdeksaluokkalainen tyttö kertoi äitinsä antavat hänelle yleensä rahaa, mutta hän kertoi myös palauttavansa pulloja kauppaan ja saavansa pitää niistä kertyneet rahat itsellään: ”äiti sano, et mä saan ne pullonvientirahat, ni mä niist, niil sitte ostan tai sitte pistän säästöön” (H18). Kahdeksaluokkalainen poika kertoi auton rakentamisharrastuksestaan, johon hän hankki rahat itse. Pullojen palauttamisesta hän sai rahaa, jota säästämällä hän sai hankittua tarvitsemiaan varaosia:

H: No mitä sä ajattelet näistä sun harrastuksista mitä sulla on, et onks ne kalliita?

V: No, ei se, ei ne muuten muuta ku et hissiliput maksaa aika paljon ja, sit noi kaikki autojen osat on aika kalliita.

H: No mistä sä saat niihin rahaa sitte?

V: No mä säästän vaan niillä pulloilla.

H: Mm, jouduk sä itse maksaa sit niit hissilippuja?

V: Emmä niit joudu maksaa.

H: Joo, entäs sitte siihen autoon.

V: Ne mä maksan itse.

H: Siihen sä säästät.

V: Juu.

H: Maksat itse.

V: Joo. (H2, kahdeksaluokkalainen poika)

Lapset eivät välttämättä kertoneet itse keräävänsä pulloja vaan kertoivat esimerkiksi tuntevansa jonkun, joka hankki rahaa pulloja keräämällä. Kahdeksasluokkalainen poika kertoi muualle muuttaneesta pojasta, joka ei saanut vanhemmiltaan rahaa ja joutui turvautumaan pullojen keräämiseen:

H: No, onks sul semmosii kavereita, joilla ei ois niin paljon rahaa käytössä kun sulla?
V: No kyl mä luulen et pari, yks on semmonen, tai ei se enää mun kaa missää tekemisissä oo, se on jossai [kaupunki] asuu ja sitte sekoilee. Mut sil on kai vanhemmat eronnu ja kummallaki on semmonen vähän huonompi työ. Se ite saa hommata rahansa, palauttaa pulloja ja sellasta. Ja sit yhel mun kaveril, sil on nii hirvaan iso perhe, et ei niil oo yhdelle tyypille antaa hirveesti rahaa. (H1, kahdeksasluokkalainen poika)

7.2 Rahan lainaaminen

Sen lisäksi, että lapset hankkivat itse omaa rahaa ja säästivät sitä voidakseen ostaa haluamiaan kulutustavaroita tai osallistuaan erilaisiin toimintoihin, lapset myös lainasivat rahaa toinen toisilleen. Lainaaminen sai monenlaisia merkityksiä ja lapsilla oli kokemuksia lainaamisesta sekä hyvässä että pahassa.

Lainaaminen liittyi lähes poikkeuksetta lasten osallisuuteen. Lainauksen avulla mahdollistettiin esimerkiksi se, ettei kukaan jäänyt kaveriporukan ulkopuolelle. Kahdeksasluokkalainen poika oli haastattelussa tuonut esille käyvänsä kavereidensa kanssa maksullisessa pelihallissa, ja tutkija käytti tätä aasinsiltana eriarvoisuuden tarkastelemiseen. Poika vahvisti tutkijan ajatuksen siitä, ettei kaikilla ole välttämättä varaa lähteä mukaan pelaamaan, ja kertoi tässä yhteydessä lainaamisesta:

H: Jos te vaikka lähete jonnekki megazoneen ja sit kaikki ei ehkä pääse mukaan, ni mitä sä aattelisit, et niist tuntuu, jotka ei pääse mukaan?
V: Sit me annetaan rahaa niille.
H: Nii te yritätte lainata.
V: Yleensä se menee sellattii.
H: Nii.
V: Kyl ne sit myöhemmin pystyy maksamaan sen.
H: Okei, eli te huomioitte kuitenkin sillai, et jollain ei välttämät oo?
V: Joo. (H12, kahdeksasluokkalainen poika)

Kahdeksasluokkalainen tyttö pohti taloudellisen eriarvoisuuden vaikutusta kaverisuhteisiin ja päätti, ettei se lopulta vaikuta niihin, koska lapset lainaavat rahaa toisilleen. Hän toi haastattelussa esille, että se jolla on enemmän, lainaa sille, jolla on vähemmän:

H: Onks se sit sellast, et jos joku törsää ihan hirveesti ja joku ei koskaa oikeen pysty ostaa mitää, ni vaikuttaaks se niihin kaverisuhteisii?
V: No kai se vähän, mut emmä ainakaa aattele sillee, sit yleensä meil on et jos vaik

leffaan joku ei pysty tulee ni sit joku jol on vähän enemmän rahaa ni lainaa.

H: Nii, aivan.

V: Ja sit se maksaa takas ku pystyy, tai just et. (H13, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Lainaaminen sai kuitenkin eri merkityksen silloin, kun se oli jatkuvaa ja lainan takaisinmaksu oli epävarmaa. Näin lainaaminen saattoi muodostua myös rasitteeksi ja vaikuttaa negatiivisesti kaverisuhteisiin. Edellä siteerattu kahdeksaluokkalainen tyttö tuo lainaamisteen yhteydessä esille myös tämän ulottuvuuden:

H: Ku tos mietittiin noit välttämättömiä asioita, mitä sä ympyröit, et jos niit ei olis, tai jotai niist ei olis, ni mitä sä aattelet et siit vois tuntuu tai mitä siit vois seurata?

V: No just jos ei ois niinku taskurahaa, et jos lainaa koko ajan, ni sit on koko ajan hirveesti velkaa ja mul on just semmosii kaverei. Ja sit totaniin, sit semmonen tulee vähän semmonen maine, et jossai vaihees kukaa ei enää lainaakkaa sul, ni sit sä et oikeesti saa just sitä, vaik ruokaa jossai matkal tai jossai et.

H: Aivan, nii.

V: Ja sit no oma kännykkä ni, sit pitäis just lainailla koko ajan ja sit ei niinku.

H: Vaikuttaks se sit niihi kaverisuhteisii jos aina on kinumas?

V: Joo, tulee semmonen ärsytys mul, ku toine on koko ajan et saak mä saak mä saak mä. (H13, kahdeksaluokkalainen tyttö)

7.3 Oman toiminnan uudelleenarviointi ja tarpeista luopuminen

Moraalisen merkityksen taloudellinen eriarvoisuus sai lasten liittäessä siihen *yksilön oman vastuun* tilanteestaan. Lapset toivat esille useita esimerkkejä siitä, miten lasta syrjitään vertaisryhmässä tai häneen suhtaudutaan jollakin tavalla epäillen, ja miten kyseinen lapsi on itse omalla toiminnallaan aiheuttanut tilanteen ja voisi siten itse omaa toimintaansa muuttamalla myös vaikuttaa siihen. Monet näistä lasten käytöksen ja toimintatapojen kuvauksista liittyvät lasten ystävyys- ja vertaissuhteisiin. Näihin kokemuksiin liittyy lapsen *omaa valintaa*.

Tämä lapsen omaa vastuuta ja mahdollisuutta tehdä valintoja koskeva teema tulee hyvin esille viidesluokkalaisten pojan eläytymistarinassa. Siinä todella rikas Eetu, jolla on koko aineistoa vasten tarkasteltuna poikkeuksellisen suppea kaveripiiri, joutuu tarkistamaan omaa toimintaansa:

Olipa kerran Eetu niminen poika. Eetu oli todella rikas, mutta Eetulla ei ollut paljon ystäviä. Vaikka Eetu oli rikas, hän oli myös itserakas. Hän muutenkin kävi elokuvissa vain yksin. Jotkin luokkakaverit pitivät häntä ahneena lälättelijänä. Mutta oli hänellä yksi ystäväkin, jota Eetu kohteli hyvin, koska hänellä ei ollut muita ystäviä. Eetu ei viettänyt paljonkaan aikaa vanhempiensa kanssa, koska hänen vanhempansa tekivät töitä hyvin paljon. Hän yritti lahjoa ystäviään rahalla, jota hänellä oli, mutta se oli toivotonta. Eetu kuitenkin tajusi, että kaikkia ei voi lahjoa rahalla. Eetu ajatteli, että hän voisi olla ystävällisempi muille, niin hekin olisivat ystävällisiä hänelle. Tämä juttu

toimi, ja Eetu sai hyviä ystäviä olemalla hyvä niille. Tämän jälkeen Eetu tarjosi ham-purilaiset ystävilleen ja kaikki oli hyvin. (Viidesluokkalaisten pojan eläytymistarina)

Tarinan Eetu ymmärsi lopulta, ettei rahalla lahjominen ole hyvä ystävien hankki-misen toimintastrategia, vaan ennemmin kannattaa olla ystävällinen muille. Mitä kaikkea sitten siihen, että on ystävällinen ja kiva liittyä ja kuka sellainen lopulta on? Kahdeksaluokkalaisten tytön kirjoittaman eläytymistarinan Veera ei ole tästä selvillä. Veera tunnistaa muiden pitävän häntä hänen rahojensa takia ”öykkärinä” ja pohtii koulun vaihtamista:

Tunti kuluu. Veera ei keskity opetukseen lainkaan vaan miettii omaa elämäänsä. Viime aikoina Veera on alkanut pohtia, että millaista hänellä olisikaan, jos hänellä ei olisi rahaa. Olisiko hän suosittu? Olisiko hänellä ystäviä? Kunnioitettaisiinko häntä? Mitä muut ajattelevat hänestä? Veeran mielestä vastauksia on vain yksi: EI. Veera miettii äskeistä tilannetta. Mitä jos hän olisikin ujo tyttö? Tuoko raha itsevarmuutta ja itse-varmuus kunnioitusta ja valtaa? Veera ei tiedä, mutta hänestä tuntuu, että vastaus on kyllä, ellei vain ole hyvä tyyppi mahtavalla persoonalla. Mutta miten olla hyvä tyyppi? Veera haluaisi olla vain hyvä tyyppi ilman rahan tuomaa arvostusta. Veera ei tiedä mitä tehdä. Pitäisikö hänen vaihtaa koulua ja aloittaa alusta, sillä hän ei halua olla mikään öykkäri, jota kaikki katsovat ylöspäin vain koska hän on rikas. Hän haluaisi uuden alun, mutta miten?

Yksi keskeinen toimintamalli on *omien tarpeiden uudelleenarviointi* ja *omista tar-peista luopuminen*, jolla lapset voivat pyrkiä myös suojaamaan itseään. Yksi tällainen keino on määritellä uudelleen esimerkiksi merkkivaatteiden merkitys. Niitä vähä-tellään tai korvataan tärkeämmäksi määritetyllä rahankäytön kohteella, johon ehkä säästetään. Lapset tuovat esille, etteivät tarvitse mopoa tai merkkivaatteita tai niillä ei ole heidän mielestään merkitystä tai ne voi korvata halvemmilla tai muilla hyö-dykkeillä. Tämä ”kuluttamisen hienosäätö” kertoo lasten eteen tulevista tilanteista, joissa he joutuvat ottamaan kantaa kuluttamisen ja materialismin merkitykseen. Haastattelujenkin kuluessa lapset halusivat usein tarkentaa meiltä, mitä tarkoitimme merkkivaatteilla tai kalliilla puhelimilla, mikä kuvastaa lasten olevan perillä erilaisista kuluttamisen luokitteluista:

H: Minuu kiinnostaa, että mitä sä aattelitkaa siitä iPhonestä tai muusta kalliista kännykästä?

V: No mul on ittelläni kahensadanviidenkymmenen euron nokia, mut se ei oo älypuhelin.

H: Nii.

V: Se on pari vuot vanha jo. Mä en ite laske sitä älypuhelimeks, vaiks se kohtalaisen kallis kännykäksi onki.

H: Joo.

V: Mut, itseasias mul on vähän niinku suunnitelmissa ostaa ittelleni rippilahjarahoi-la joku iPhone tai joku tämmönen vastaava kesällä. (H4, kahdeksaluokkalaisten poika)

Ottamalla kantaa kulutushyödykkeiden merkitykseen, lapset myös tuottavat taloudellista eriarvoisuutta. Aineistossa on kuvauksia siitä, miten lapset kyseenalaistamalla kalliiden merkkituotteiden tärkeyden lieventävät taloudellisen eriarvoisuuden merkitystä arjessaan, mutta myös siitä, miten lapset oikeuttavat kuluttamisen eroja lasten välillä. Lapset säätelevät näin kuluttamisen ja siihen liittyvän eriarvoisuuden merkitystä.

Nostamme seuraavaksi esille puhelimista ja merkkivaatteisista käytyjä pohdintoja, jotka kuvastavat myös merkkeihin ja kalliisiin tavaroihin liittyvää ristiriitaisuutta. Lapset erittelevät erityisesti viime vuosina yleistyneiden älypuhelimien sekä halvempien puhelimien eroja. Kalliit puhelimet, kuten iPhone, kuvataan lähes poikkeuksetta asioiksi, jotka eivät ole välttämättömiä. Niitä kuitenkin ihaillaan ja niiden omistajat huomataan. Kiinnitimme aineistossa huomiota siihen, miten monet tutkimukseen osallistuneet lapset puolustivat ”tavallista puhelinta” ja toivat esille erilaisia perusteluja kalliiden älypuhelimien tarpeettomuudelle. Tulkitsemme nämä ja vastaavanlaiset kulutushyödykkeiden väliset luokittelut yhtenä lasten tuottamana toimintamallina, jolla lapset pyrkivät perustelemaan ja oikeuttamaan omaa kuluttamistaan. Tämä tulee esille kahdeksaluokkalaisen tytön haastattelussa, kun tämä pohtii puhelimen merkitystä itselleen suhteessa muiden lasten omistamiin puhelimiin:

H: No ootko sä ite ollu joskus semmoses tilantees, et sä olisit tarvinnu tai halunnu jotai asiaa tosi paljon, mut ei ois ollu siihen kotona rahaa?

V: No siis joskus ala-asteel, ni ku tuli näit hirveen hienoi puhelimi, ni sitten ku suurin osa tytöist osti semmosen ja pojillaki oli, ni sit mä olin sillee, nyt täytyy saada kans. Mut, sit totanoinni mä sain semmosen vähän halvemman, se oli semmonen läppäpuhelin.

H: Mm.

V: Et seki oli niinku ihan hyvä. Se kesti monta vuotta, et niinku sit mä tajusin et ei sen oikeesti tartte olla mikkää ihan hirveen hieno. Et sen puhelimen päätarkotus on kuitenkin se, et saa kavereihin yhteyden ja niinku vanhempii, et jos tulee jottai, ettei siin tartte olla hirveesti mittää erikoisuuksii. (H17, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Kalliiden älypuhelimien kerrottiin menevän helposti rikki, mistä syystä lapset ajattelivat, että niihin oli tavallaan hölmöäkin käyttää paljon rahaa. Vaikka halpoja puhelimia ei vastaavalla tavalla keuhuttu kestäviksi, niiden kerrottiin riittävän yhteydenpitoon – eli täyttämään sen funktion, mikä teki niistä välttämättömän. Erityisesti viidesluokkalaisilla puhelimeen ei vielä liittynyt kovinkaan suurta statusarvoa, sillä useimpien lasten mielestä tavallisellakin puhelimella pärjää hyvin, eikä puhelimen tarvitse vielä olla kallis tai erityinen. Usein lapset kommentoivat puhelimen ominaisuuksia tokaisemalla esimerkiksi, että ”mitä kalliil puhelimel tekee, jos halpa toimii”. Vain yksi poika kertoi pitävänsä kallista älypuhelimista välttämättömänä. Hienoa älypuhelimia saatettiin myös epäsuorasti vähätellä. Tämä tulee hyvin esille kahdeksaluokkalaisen tytön haastattelussa, missä hän perustelee tutkijalle oikeutuksensa iPhoneen omistamiseen:

H: Mitä sä yleensä ajattelet, siis meillähän on nyt tässä esimerkiksi sillee vähän niinku vihjailevasti laitettu toi iPod ja sitte on iPhone siellä erikseen ja sillee et, et totanoinni onks ne, ne ei varmaa sulle oo tärkeitä, mut et onks ne niinku teidän luokal tai teidän ikäsille yleensä?

V: Siis?

H: Sillee, et on niinku vaik jotai sitte näit, applen tuotteit tai sellasii vähän kalliimpii?

V: Siis no kyl mulla on iPhone.

H: Sul on itellä, mut onks se sulle niinku hirmu niinku tärkeä?

V: Siis ei mulle nyt sillee niinku oo, et onks mul sit toinen tai sillee. Mut siis ku kyl on niinku semmosii ketkä just kattoo sitä ja halua niinku sanoo sillee että haluis iPhonen. Mut emmä nyt sit tiiä, tai sillee et, nii.

H: Miks sul on se?

V: No siis mä en oikee tiiä, ku mejän iskä vaan sillee ku, tai ku mul oli ensi se iPhone kolmonen ja nyt mul on se iPhone nelonen tai sillee. Ku ensi niinku mulle piti saada uus kännykkä, ku se oli rikki se vanha ja sit toi oli niinku tullu just, ja sit mejän iskä halus sillee tai sit se vaan tuli, et mä ostin sul uuden kännykän ja et mä olin, et emmä nyt ois tarvinnu ensin. Ku mä pelkäsin kauheesti et mä rikon sen, ni sit se oli vähän semmonen et mä en nyt sillee mut sitku, se halus sit kans niinku käyttää sit niinku, tai ku siin on se liittymä tai se kytkyntä tai se.

H: Joo.

V: Nii et se täytyy olla niinku kaks vuotta, nii, ni sitte niinku iskä otti sit sen mun iPhone kolmosen.

H: Joo.

V: Ja sit se osti mulle niinku toisen et se saa sen sillee niinku sen niinku käyttöön sit, ku nyt ei oo enää sitä kytkyntää. (H7, kahdeksaluokkalainen tyttö)

Kallis–halpa-vertailuasetelma oli lasten kuvauksissa ja pohdinnoissa paljon esillä, olipa kyse haastatteluista, tarinoista tai kuvista. Usein eroja kommentoitiin lapsen arkeen liittyvillä huomioilla, kuten kertomalla, ettei jonkun kalliin tavaran puuttumisella ole arjessa suurempaa merkitystä. Esimerkiksi kannettavista musiikkisoittimista kalliimpia versioita (esim. iPod-nano) pidettiin turhina, koska edullisemminkin soittimilla ” pärjää ” tai puhelimen muisti riittää omiin musiikinkuuntelutarpeisiin.

7.4 Valehteleminen ja vältteleminen

Myös *valehtelemiseen turvautuminen* tuli esille omassa aineistossamme, ja se toistuu myös monissa aikaisemmissa tutkimuksissa lasten esille tuomana eriarvoisuuteen liittyvänä toimintastrategiana (esim. Brusdal 2004; Ryst 2005; Harju 2008). Haastattellemamme viidesluokkalainen tyttö kertoo valehtelemisen liittyvän lasten keskinäiseen kateuteen ja kuvaa, miten hän on joskus itsekin turvautunut valehteluun:

H: Miksköhän sä aattelet, et miks jotkut valehtelee siit et niil on jotai?

V: Noku ne on varmaa kateellisii.

H: Nii joo, mm. Onks sul ittel tullu joskus sellanen, et halunnu valehdella jotai, tai

tullu semmonen olo et nyt mä haluun kyl sanoo et mullaki on?

V: Mm, kyl siis yhdessä vaihees, ku kaikil oli nintendot ja me saatiin vanhempi versio, sellanen gameboy, sellanen. Sitä ei nyt enää myydä, mut tällattii näi, ni, sit ku kaikki kerto, et niil on nintendot. Sit ni mä sanosin, et nii mullaki on.

H: Nii sä halusit samanlaisen sit kuitenkin.

V: Nii. (H22, viidesluokkalainen tyttö)

Lapset turvautuvat valehtelemiseen silloin, kun itseltä puuttuu jotain, mitä muilla samanikäisillä lapsilla on. Valehtelemista astetta lievempänä toimintana tuli esille liioitteleminen. Kahdeksasluokkalainen tyttö ei kokenut, että hänen ikäisensä suoranaisesti valehtelevat. Hän oli kuitenkin havainnut joidenkin turvautuvan usein valehtelua astetta lievempään keinoon eli asioiden liioitteluun ja kertoi itsekin joskus liioitelleensa jonkun saamansa tavarahan hintaa, mutta ei kuitenkaan usein:

H: Mitä sä luulet, et valehtelee sun ikäset nuoret toisilleen näistä tavaroista, et heil ois näit enemmän, ku mitä heil on?

V: No siis jotkut ehkä joskus vähän liioittelee. Jos ne saa jottai, ni sit ne kertoo et kuin hyvä se on ja, niinku esimerkiks joku hinta, et jos on joku tyyliin, viidenkymppin puhelin, ni ne voi sanoo et se on maksanu monta sataa euroo. Et tällasii liioittelui on tosi paljon.

H: Joo, onks sun itte tarvinnu koskaa?

V: No siis emmä yleensä. Siis oonhan mä tottakai joskus sillee niinku sanonu vähän, et makso niin ja niin paljon, et jos on oikeesti joku hieno juttu, minkä niinku on saanu just. Ehkä sit tulee sanottuu, mut harvemmin. (H17, kahdeksasluokkalainen tyttö)

Liioittelulla lapset tuntuvat hakevan huomiota vertaisryhmässä. Uuden hienon tavarahan tai vaatteen saamista alleviivaamalla lapsi voi lisätä siitä saamaansa hyötyä. Kuten valehtelulla, myös asioiden liioittelemisella lapset haluavat kohottaa omaa statustaan vertaisryhmässä ja välttää sitä, että he näyttäisivät toisista poikkeavilta tai huonommilla. Motiivina on poikkeuksetta ryhmässä tai kaveriporukassa mukana pysyminen tai siihen mukaan pääseminen.

Lapsilla on myös muita vastaavantyyppisiä keinoja välttää kiusallisia tilanteita, joissa taloudellinen eriarvoisuus tulee esille. Yksi tällainen on *välttämisen strategia*, jossa lapsi välttelee toisenlaisesta taloudellisesta taustasta tulevia lapsia ja pyrkii hankkimaan ystävänsä samanlaisessa taloudellisessa tilanteessa olevista lapsista. Näin lapset pyrkivät välttämään lasten välisten taloudellisten resurssien erojen korostumista. Vaikeassa taloudellisessa tilanteessa elävät lapset voivat myös tietoisesti vältellä tilanteita, joissa keskustellaan rahasta tai tavaroista. Kun lapsella ei ole varaa kuluttaa tietyllä tavalla, pyrkii hän välttelemään tiettyjä tilanteita erilaisuuden ja poikkeavaksi leimaautumisen pelon vuoksi. Tämä tulee esille edellä kahdeksasluokkalaisten tytön kirjoittamassa eläytymistarinassa (ks. sivu 65).

Lapset, jotka tiedostavat perheensä olevan taloudellisesti hyvin toimeentuleva, kertoivat vastaavasti tilanteista, joissa he välttelevät rahasta tai tavaroista puhumista,

jos tietävät joukossa olevan lapsia, joiden taloudellinen tilanne ei ole yhtä hyvä kuin heillä itsellään. Lapset tunnistivat eriarvoisuuteen liittyvän myös häpeää. Kahdeksasluokkalainen tyttö pohti tätä kuvakollaaseista keskusteltaessa pukeutumisessa esille tulevan eron kautta:

H: Joo, no mites sä aattelet sen onnellisuudesta?

V: On se varmaa aika onnellinen jos se saa niinku kaiken. Paitsi kaverei ei voi ostaa rahal.

H: Mitä sä aattelet niist sen kavereista?

V: No sit niittenki täytyy olla aika rikkai sillee.

H: Ajatteleks sä et tää ei vois sit olla esimerkiksi tän tytön kaverei tai?

H: No ei ehkä, koska noist rikkaist tulee sit aika sellasii arvostelevia. Et kenen kaa se niinku liikkuu ees, jos on joku hirveen köyhä kenel on jotai perusvaattei ja sit on joku toinen kenel on hirveesti kaikkee kallei muotivaattei, niinku kävelis rinnakkai, ni sitä ehkä vähän hävettäiski, jos on tollee. (H15, kahdeksasluokkalainen tyttö.)

Välttämistä strategiaa pidemmälle menevä toimintamalli on *vetäytyminen*: lapsi omaaloitteisesti vetäytyy ongelmatilanteista ja kaveriryhmästä, eikä esimerkiksi kutsu muita lapsia kotiinsa kylään. Tähän voi tietenkin johtaa muiden lasten toimesta tapahtuva *ulos sulkeminen*: jotain lasta ei oteta mukaan yhteiseen tekemiseen. Näistä on esitetty esimerkkejä edellä, raportin kuudennessa luvussa, jossa käsiteltiin enemmän eriarvoisuuden ilmenemistä vertaissuhteissa ja sen vaikutuksia ystävyssuhteisiin ja osallisuuteen.

8 YHTEENVETO

Tässä tutkimuksessa olemme etsineet vastauksia siihen, miten taloudellinen eriarvoisuus ilmenee lasten kuluttamisessa ja miten lapset hahmottavat ja selittävät taloudellista eriarvoisuutta. Lisäksi olimme kiinnostuneita siitä, missä eri yhteyksissä taloudellinen eriarvoisuus saa merkityksiä lasten arjessa, sekä siitä, minkälaisia toimintamalleja lapset ovat omaksuneet käyttöönsä yhteiskunnassa, jossa taloudelliset erot ovat läsnä.

Lasten arkeen tarkentava, lapsuudentutkimukseen kiinnittyvä lähestymistapa on avannut mahdollisuuksia tarkastella taloudellista eriarvoisuutta lasten todelliseen elämään ja kokemusmaailmaan kosketuspintaa tarjoten. Lapsuudentutkimuksessa lapsuus ymmärretään yhteiskunnallisena ilmiönä ja lapset aktiivisina toimijoina. Siinä keskitytään paitsi nostamaan lapset ja lapsuus näkyviin yhteiskunnassa myös antamaan lapsille mahdollisuus olla tuottamassa tietoa omasta näkökulmastaan (esim. James ja Prout 1990; Alanen 1992; Karlsson 2012). Lapset eivät elä muusta yhteiskunnasta irrallaan, vaan lapsuus yhtä lailla kuin aikuisuus on aina sidoksissa aikaan ja paikkaan ja yhteiskunnallinen konteksti määrittää siten lasten kokemuksia ja toimintaa (esim. James ja Prout 1990). Yhteiskunnassa tapahtunut eriarvoistuminen muokkaa lapsuutta sekä vaikuttaa lasten elämään ja kokemuksiin ja lapset puolestaan vaikuttavat toiminnallaan siihen, minkälainen ilmiö eriarvoistuminen on – sen merkityksiin ja seurauksiin.

Tutkimuksemme mukaan taloudellinen eriarvoisuus, vaikka lapset eivät sitä suoraan mainitsisikaan, on läsnä lasten arjessa monin eri tavoin sekä konkreettisesti materiaalisina eroina että tunnetasolla. Lasten erilaiset kuluttamismahdollisuudet tuovat usein näkyvästi esille lasten välillä vallitsevia taloudellisia eroja. Kuluttamisen kautta lapset kohtaavat jatkuvasti arjen tilanteita, joissa heidän pitää ottaa kantaa kuluttamisen merkitykseen.

Lasten erilaiset kulutusresurssit tuottavat eriarvoisuutta, joka voi määrittää lapsen sosiaalisen aseman ja osallisuuden. Erityisesti tämä tulee esille lasten tärkeissä vertaisryhmissä ja kaverisuhteissa. Tavaroiden arvo ja merkitys määräytyy sosiaalisessa vertailussa, jota tehdään sekä suhteessa muihin – niihin joilla on enemmän tai niihin joilla on vähemmän kuin itsellä – mutta myös suhteessa esimerkiksi omiin aikaisempiin kokemuksiin tai vaikkapa median luomaan kuvaan samanikäisten lasten normaalista kuluttamisesta. Jos lapsen perheen taloudelliset resurssit ovat niukat ja siten lapsella itsellään vähemmän kulutusresursseja kuin muilla samanikäisillä, voi tämä rajoittaa lapsen sosiaalisia toimintamahdollisuuksia. Taloudellisesti heikommassa asemassa olevat lapset eivät esimerkiksi voi viettää vapaa-aikaansa aina samoin kuin muut ikätoverit. Tämä taas voi vaikuttaa lasten väliseen yhteenkuuluvuuden tunteeseen, sillä lasten vertaissuhteiden muodostumisessa yhteiset intressit – vaikkapa jokin harrastus – ovat tärkeitä. Yhteiskunta ja vallitsevan kulttuurin taloudelliset ja sosiaaliset systeemit luovat aktiviteettien ja tapojen kautta ihmisille tietyt odotukset ja tarpeet elämästä, jotka eivät absoluuttisessa mielessä ole välttämättömyyksiä

mutta joiden puuttuminen voi johtaa syrjäytymiseen sosiaalisesta kanssakäymisestä (Townsend 1987).

Lasten väliset taloudelliset erot tulevat näkyviin myös siinä, miten lapset havaitsevat taloudellisia eroja omassa sosiaalisessa ympäristössään. Lapset tunnistavat taloudellista eriarvoisuutta selkeimmin ulkoisten tunnusmerkkien, kuten pukeutumisen, perusteella. Myös lapsen omistamien tavaroiden määrä ja niiden merkit, ikä ja mallit huomataan. Tutkimuksessa nousi kiinnostavana asiana esille se, miten materiaalien seikkojen ohella lapset ajattelevat myös lasten olemuksen ja luonteen viestivän lasten välisestä taloudellisten resurssien eroista. Köyhään lapseen yhdistettiin esimerkiksi nöyryys ja heidät kuvattiin usein passiivisina, kun taas rikkaat lapset kuvattiin ulospäin suuntautuvina ja itsetunnoltaan vahvoina, mutta usein myös itsekkäinä ja jopa ilkeinä. Lapset liittävät siis köyhyyteen yhteiskunnallista stigmaa, jonka voidaan ajatella uhkaavan lasten välistä sosiaalista yhteenkuuluvuutta ja sulkea lapsia sosiaalisten verkostojen ja yhteisöjen ulkopuolelle. On tärkeää huomata, että köyhyyden tuottama stigma ja siihen liittyvät symboliset merkitykset voivat olla lapsille sen puhtaasti materiaalisia haasteita vakavampi ongelma (Ridge 2002; Redmond 2009). Tämä taloudellisten resurssien olemassaolon tai niiden puuttumisen ja lapsen persoonan ja olemuksen välille vedetty yhteys on tärkeää ottaa huomioon tarkasteltaessa taloudellisen eriarvoisuuden merkityksiä ja vaikutuksia lasten arjessa.

Lasten hyvinvointiin vaikuttaa merkittävällä tavalla se, minkälaisena muut samanikäiset lapset hänet näkevät (Salmivalli 2005). Tämän tutkimuksen valossa näyttää siltä, että lapset joutuvat tilanteisiin, joissa he joutuvat korjaamaan muiden käsityksiä itsestään. Näin voi tapahtua riippumatta siitä, minkälaiset taloudelliset resurssit lapsella on. Tutkimuksemme aineistojen pohjalta voi kuitenkin tehdä varovaisen tulokinnan, että hyvät taloudelliset resurssit omaavalla lapsella on tässä enemmän vaihtoehtoja: hänen on helppo saada kaveriseuraa, koska hän on materiaalien resurssiansa takia kiinnostava ja hän voi säädellä muiden suhtautumista itseensä muuttamalla tarvittaessa käytöstään olemalla esimerkiksi vähemmän itsekäs ja huomioimalla muut. Heikoista taloudellisista oloista tulevan lapsen mahdollisuudet muuttaa muiden hänestä muodostamaa kuvaa ovat aineiston perusteella paljon vähäisemmät.

Taloudellisen eriarvoisuuden merkitykset lasten arjessa nousevat tutkimusaineistossa esille useissa eri yhteyksissä. Lapset pohtivat sitä yksilötasolla suhteessa omaan minäkuvaansa ja identiteettiinsä, ja he tuovat esille sen merkitykset suhteessa kavereihin, ystäviin sekä laajemmin vertaissuhteisiin liittyvissä kokemuksissaan. Lisäksi taloudellisen eriarvoisuuden merkityksiä nousee esille perhe-elämään ja perhesuhteisiin liittyvissä kokemuksissa sekä laajemmassa yhteiskunnallisessa kehityksessä. Näistä selkeimmin ja vahvimmin lasten taloudellisen eriarvoisuuden kokemukset ja eriarvoisuuden saamat merkitykset liittyvät lasten sosiaalisten vertaissuhteiden muodostumiseen ja ylläpitämiseen. Aineiston valossa yksi lasten välisen ystävyyden mahdollistava tekijä on juuri taloudellinen samanarvoisuus – samanlaiset kulutusresurssit helpottavat ystävyyssuhteen luomista ja liimaavat ystäviä yhteen.

Taloudellisen eriarvoisuuden seurauksista lapset nostivat esille kiusaamisen, mikä ilmeni eri tavoin syrjimisenä ja ryhmästä ulos sulkemisena. Kiusaamisen kohteeksi voi lasten kuvausten perusteella joutua niin ”rikas” kuin ”köyhäkin” lapsi, mutta aineistoa kokonaisuutena tarkasteltaessa on selvää, että lasten kokemusmaailmassa kiusatuksi joutuminen koskee nimenomaan niitä lapsia, joiden taloudelliset resurssit ovat selvästi muita heikot. Kiusatun rooli on näin lasten kokemusmaailmassa mutkattomimmin juuri ”köyhän lapsen” rooli, jonka kiusaaminen kuvataan nimenomaan vertaisryhmästä pois sulkemisena tai syrjään jättämisenä. Kiusaajan rooli sen sijaan liitetään usein muita selvästi varakkaampaan lapseen.

Lapset eivät suinkaan aina hyväksy taloudellisten resurssien erojen tuomia rajoituksia, vaan rakentavat omia strategioitaan ja toimintamallejaan selviytyäkseen tilanteista, joissa lasten väliset taloudelliset erot ovat läsnä. Lapset eivät jää passiivisiksi sivustakatsojiksi, vaan ottavat käyttöönsä omia voimavaroja ja luovat uudenlaisia toimintamalleja vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa (James ja Prout 1990; James ja James 2004). Toimimalla tietyllä tavalla suhteessa lasten välisten taloudellisten resurssien erojen olemassaoloon, lapset osallistuvat sekä eriarvoisuuden vahvistamiseen että sen purkamiseen. Tämä toimijuus näyttäytyy erityisesti lasten sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa. Kyse on ennen kaikkea voimavaroista, joita lapsilla on hallussaan ja käytössään erilaisissa tilanteissa, sekä siitä, miten lapset näitä voimavarojaan käyttävät. Henkilökohtaisten voimavarojen lisäksi erilaiset olosuhteet mahdollistavat ja estävät lasten toimijuuden toteutumista ja siten toimijuudella on myös rakenteellinen ulottuvuus (Kiili 2006).

Tutkimuksemme osoittaa usein esimerkein, miten yhteiskunnassa yhä kasvavan merkityksen saava kaupallisuus ja kulutuskulttuuri sekä lapsiperheiden väliset taloudelliset erot välittyvät suoraan lasten arkeen ja osaksi nykylapsuutta. Taloudellisen eriarvoisuuden tutkimuskentällä on siten tarvetta lapsuuden tutkimuksen tuomalle näkökulmalle. Ymmärryksemme siitä, mitä taloudellinen eriarvoisuus tänä päivänä tarkoittaa, kasvaa, kun lähestymme sitä lasten arjesta ja heidän kokemuksistaan käsin. On tärkeää, että lasten ääni saadaan kuuluville ja että se nostetaan esille myös taloudellisen eriarvoisuuden tutkimuskentässä. Lapsia kuulemalla ja kuulemaamme arvostamalla saamme tietoomme asioita, joihin puuttumalla voidaan vähentää taloudellisen eriarvoisuuden seurauksia.

Lapset eivät kuitenkaan ole homogeeninen ryhmä. Lasten arjet vaihtelevat paitsi vanhempien sosio-ekonomisen aseman myös asuinpaikan mukaan. Maaseudun ja suurten kaupunkien välillä voi olla eroja. Tässä tutkimuksessa haastattelimme samassa keskusuuressa kunnassa ja samaa koulua käyviä lapsia. Esimerkiksi pääkaupunkiseudulla asuvien lasten kokemukset taloudellisesta eriarvoisuudesta voivat olla erilaisia. Haastattelemamme lapset olivat iältään 11–15-vuotiaita, tätä pienempien ja suurempien lasten kokemukset jäivät kartoittamatta. Analyysissa emme myöskään kiinnittäneet juurikaan huomiota sukupuolieroihin. Näistä kaikista teemoista voisi työstää jatkotutkimuksia.

LÄHTEET

Airio Ilpo. Change of norm? In-work poverty in a comparative perspective. Helsinki: Kela, Studies in social security and health 92, 2008.

Alanen Leena. Modern childhood. Exploring the 'child question' in sociology. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Kasvatustieteiden laitoksen julkaisusarja A, Tutkimuksia 50, 1992.

Alanen, Leena. Childhood as a generational condition. Children's daily lives in a central Finland town. Julkaisussa: Alanen Leena, Mayal Berry, toim. Conceptualizing child-adult relations. London: RoutledgeFalmer, 2001: 129–153.

Alanen Leena. Theorizing children's welfare. Julkaisussa: Wintersberger Helmut, Alanen Leena, Olk Thomas, Qvortrup Jens, toim. Childhood, generational order and the welfare state. Exploring children's social and economic welfare. Odense: University Press of Southern Denmark, 2007: 27–44.

Alanen Leena. Johdatus lapsuudentutkimukseen. Julkaisussa: Alanen Leena, Karila Kirsti, toim. Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino, 2009: 9–30.

Aledin Sami. Brändit varhaisteinien elämässä. Julkaisussa: Autio Minna, Paju Petri, toim. Kuluttava nuoruus. Nuorten elinolot -vuosikirja 2005. Helsinki: Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 62, 2005: 56–65.

Attree Pamela. Growing up in disadvantage. A systematic review of the qualitative evidence. Child: Care, Health and Development 2004; 30 (6): 679–689.

Attree Pamela. The social costs of child poverty. A systematic review of the qualitative evidence. Children & Society 2006; 20 (1): 54–66.

Autio Minna. Finnish young people's narrative construction of consumer identity. International Journal of Consumer Studies 2004; 28 (4): 388–398.

Autio, Minna. Kuluttajuuden rakentuminen nuorten kertomuksissa. Helsinki: Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 65, 2006a.

Autio, Minna. Legoista Leviksiin – kuluttajaksi kasvun aakkoset. Julkaisussa: Lehtimäki Hanna, Suoranta Juha, toim. Kasvattajan brändikirja. Helsinki: Finn Lectura, 2006b: 13–26.

Autio Minna, Paju Petri, toim. Kuluttava nuoruus. Nuorten elinolot -vuosikirja 2005. Helsinki: Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 62, 2005.

Autio Minna, Paju Petri, Myllyniemi Sami. Polarisoitua nuoruus? Nuorten elinolot -vuosikirja 2008. Helsinki: Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 84, 2008.

Auty Susan, Elliot Richard. Being like or being liked. Identity vs. approval in a social context. Advances in Consumer Research 2001; 28 (1): 235–241.

Bonn Marta, Earle Dave, Lea Stephen, Webley Paul. South African children's views of wealth, poverty, inequality and unemployment. *Journal of Economic Psychology* 1999; 20 (4): 593–612.

Booth Charles. Life and labour of people in London. First series. Poverty. East, central and south London. London: Mcmillan, 1902–1903.

Bradshaw Jonathan. The well-being of children in the UK. Bristol: Policy Press, 2011.

Bradshaw Jonathan, Main Gill. PSE measures review paper. Children's deprivation items. Poverty and social exclusion in the UK. The 2011 Survey. Swindon: ESRC, Working Paper Series No 7, 2010.

Brusdal Ragnhild. Norwegian children's descriptions of the consequences of poverty and wealth. *Journal of Economic Psychology* 1990; 11 (4): 545–556.

Brusdal, Ragnhild. Kommersiell oppvekst - noen tanker omkring kommersialiseringen og dens konsekvenser. Oslo: SIFO, Prosjektnotat nr. 7, 2004.

Buckingham David. The material child. Growing up in consumer culture. Cambridge: Polity Press, 2011.

LoBue Vanessa, Nishida Tracy, Chiong Cynthia, DeLoache Judy S, Haidt Jonathan. When getting something good is bad. Even three-year-olds react to inequality. *Social Development* 2011; 20 (1): 154–170.

Chafel Judith, Neitzel, Carin. Young children's ideas about the nature, causes, justification, and alleviation of poverty. *Early childhood research quarterly* 2005; 20 (3): 433–450.

Chaplin Lan Nguyen, Roedder-John Deborah. Growing up in a material world. Age differences in materialism in children and adolescents. *Journal of Consumer Research* 2007; 34 (3): 480–493.

Christensen Pia Monrad, James Allison. Researching children and childhood. Cultures of communication. Julkaisussa: Christensen Pia Monrad, James Allison, toim. Research with children. Perspectives and practices. London: Falmer Press, 2008: 1–9.

Cook Daniel Thomas. The missing child in consumption theory. *Journal of Consumer Culture* 2008; 8 (2): 219–243.

Creswell John. Research design, Qualitative, quantitative and mixed method approaches. London: Sage, 2003.

Croghan Rosaleen, Griffine Christine, Hunter Janine, Phoenix Ann. Style failure. Consumption, identity and social exclusion. *Journal of Youth Studies* 2006; 9 (4): 463–478.

Currie Candace, Zanotti Cara, Morgan Antony, ym. Social determinants of health and well-being among young people. Key findings from the Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2009/2010 survey. Copenhagen: WHO, 2012.

Dickinson Julie. Adolescent representations of socio-economic status. *British Journal of Developmental Psychology* 1990; 8 (4): 351–371.

Due Pernille, Merlo Juan, Harel-Fisch Yossi, ym. Socioeconomic inequality in exposure to bullying during adolescence. A comparative, cross-sectional, multilevel study in 35 countries. *American Journal of Public Health* 2009; 99 (5): 907–914.

Duncan Greg, Brooks-Gunn Jeanne. *Consequences of growing up poor*. New York, NY: Sage, 1997.

Elgar Frank J, Graig Wendy, Boyce William, Morgan Anthony, Vella-Zarb Rachel. Income inequality and school bullying. Multilevel study of adolescents in 37 countries. *Journal of Adolescent Health* 2009; 45: 351–359.

Elliott Richard, Leonard Clare. Peer pressure and poverty. Exploring fashion brands and consumption symbolism among children of the British poor. *Journal of Consumer Behaviour* 2004; 3 (4): 347–359.

Eronen Tuija. Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. Tampere: Tampereen yliopisto, Acta Universitatis Tamperensis 1713, 2012.

Eskola Jari. Eläytymismenetelmä sosiaalitutkimuksen tiedonhankintamenetelmänä. Tampere: Tampereen yliopisto, 1998.

Eskonen Inkeri. Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivallasta? Tampere: Tampereen yliopisto, Acta Universitatis Tamperensis 1107, 2005.

Feather Norman. Explanations of poverty in Australian and American samples. *Australian Journal of Psychology* 1974; 26 (2): 199–216.

Flouri Eirini. Exploring the relationship between mothers' and fathers parental practices and children's material values. *Journal of Economic Psychology* 2004; 25 (6): 743–752.

Furnham Adrian. The perception of poverty among adolescents. *Journal of Adolescence* 1982; 5 (2): 135–147.

Hakovirta Mia, Rantalaiho Minna. Lapsuudentutkimuksen näkökulma taloudelliseen eriarvoisuuteen. *Janus* 2011; 19 (4): 342–357.

Harju Anne. Barns vardag med knapp ekonomi. En studie om barns erfarenheter och strategier. Växjö: Växjö University, Acta Wexionensia (vårdvetenskap och socialt arbete) 137, 2008.

Haugen Gry Mette. Divorce and post-divorce family practice. The perspective of children and young people. Trondheim: University of Science and Technology, Doktoravhandling ved NTNU, 2007: 58.

Helavirta Susanna. Lasten hyvä ja huono elämä eläytymistarinoiden valossa. Julkaisussa: Forsberg Hannele, Törrönen Marita, Ritala-Koskinen Aino, toim. *Lapset ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 2006: 195–219.

Helavirta Susanna. *Lapset hyvinvointitiedon tuottajina*. Tampere: Tampereen yliopistopaino, 2011.

Hill Malcolm. Children's voices on ways of having voices. Children's and young people's perspectives on methods used in research and consultation. *Childhood* 2006; 13 (1): 69–89.

Hill Malcolm, Wager Fiona. From childhood to youth. Children's own perspectives on social-spatial transitions. *International Journal of Transitions in Childhood* 2009; (3): 16–25.

Hoek Tamara van der. Through children's eyes. An initial study of children's personal experiences and coping strategies growing up poor in an affluent Netherlands. Florence: UNICEF, Innocenti Working Paper, 2005-06. Saatavissa: <http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/IWP_2005_06_final.pdf>. Viitattu 12.9.2011.

Holkeri-Rinkinen Liisa. Aikuinen ja lapsi vuorovaikutusta rakentamassa. Diskurssianalyttinen tutkimus päiväkodin arjesta. Tampere: Tampereen yliopisto, Acta Universitatis Tamperensis 1407, 2009.

Hyvärinen Matti. Kerronnallinen tutkimus. 2006. Saatavissa: <http://www.hyvarinen.info/material/Hyvarinen-Kerronnallinen_tutkimus.pdf>. Viitattu 1.8.2011.

Hyvärinen Matti. Haastattelukertomuksen analyysi. Julkaisussa: Ruusuvoori Johanna, Nikander Pirjo, Hyvärinen, Matti, toim. Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 2010: 90–118.

Ipsos MORI in partnership with Nairn Agnes. Children's well-being in UK, Sweden and Spain. The role of inequality and materialism. A qualitative study. Ipsos, UNICEF, 2011. Saatavissa: <http://www.unicef.es/sites/www.unicef.es/files/IPSOS_UNICEF_ChildWellBeingreport.pdf>. Viitattu 23.9.2011.

James Allison, James Adrian. Constructing childhood. Theory, policy and social practice. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004.

James Allison, Prout Alan, toim. Constructing and reconstructing childhood. Basingstoke: Falmer Press, 1990.

James Allison, Jenks Chris, Prout Alan. Theorizing childhood. Cambridge: Polity Press, 1998.

Jokinen Arja, Juhila Kirsi, Suoninen Eero. Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino, 1993.

Jäntti Markus. Lapsiköyhyydestä Suomessa. Julkaisussa: Hämäläinen Ulla, Kangas Olli, toim. Perhepiirissä. Helsinki: Kela, 2010: 62–75.

Järventie Irmeli, Sauli Hannele, toim. Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY, 2001.

Kaikkonen Risto, Mäki Päivi, Hakulinen-Viitanen Tuovi, ym., toim. Lasten ja lapsiperheiden terveys- ja hyvinvointierot. Helsinki: THL, 2012.

Kallio Kirsi Pauliina. Lasten poliittisuus ja lapsuuden synty. Keho lapsuuden rajankäynnin tilana. Tampere: Tampere University Press, Acta Universitatis Tamperensis 1193. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 574. 2006.

Karlsson Liisa. Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen ja toiminnan poluilla. Julkaisussa: Karlsson Liisa, Karimäki Reeli, toim. Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura, 2012: 17–63.

Kestilä Laura. Pathways to health. Determinants of health, health behaviour and health inequalities in early adulthood. Helsinki: National Public Health Institute, 2008.

Kiili Johanna. Lapset ja nuoret hyvinvointinsa asiantuntijoina. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 1999.

Kiili Johanna. Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä studies in education, psychology and social research 283, 2006.

Kochuyt Thierry. Giving away one's poverty. On the consumption of scarce resources within the family. *The Sociological Review* 2004; 52 (2): 139–161.

Koivusilta Leena. Miten terveyserot muodostuvat? Sosioekonomisen aseman mittaamisesta nuoruusiässä. Julkaisussa: Ervasti Heikki, Kuivalainen Susan, Nyqvist Leo, toim. Köyhyys, tulonjako ja eriarvoisuus. Turku: TCWR, 2010: 136–161.

Korkiamäki Riikka, Ellonen Noora. Ikätoverisuhteet sosiaalisina resursseina yläkouluiässä. *Nuorisotutkimus* 2011; 28 (3): 18–35.

Kuula Arja. Alaikäisiltä kerätyn aineiston arkistoinnin ja jatkokäytön etiikka. Julkaisussa: Lagström Hanna, Pösö Tarja, Rutanen Niina, Vehkalahti Kaisa, toim. Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Helsinki: Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 101, 2010: 213–235.

Kyttä Marketta, Broberg Anna, Kahila Maarit. Lasten liikkumista ja terveyttä edistävä urbaani ympäristö. *Yhdyskuntasuunnittelu* 2009; 47 (2): 6–24.

Lagström Hanna, Pösö Tarja, Rutanen Niina, Vehkalahti Kaisa, toim. Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Helsinki: Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 101, 2010.

Lahikainen Riitta. Lasten kuuntelemisesta ja sen esteistä. Julkaisussa: Järventie Irmeli, Sauli Hannele, toim. Eriarvoinen lapsuus. Helsinki: WSOY, 2001: 21–46.

Laine Timo. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Julkaisussa: Aaltola Juhani, Valli Raine, toim. Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 2001: 26–43.

Lallukka Kirsi. Lapsuusikä ja ikä lapsuudessa. Tutkimus 6–12-vuotiaiden sosiokulttuurisesta ikätiedosta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä studies in education, psychology and social research 215, 2003.

Lammi-Taskula Johanna, Salmi Minna. Lapsiperheiden toimeentulo lamasta lamaan. Julkaisussa: Vaarama Marja, Moisio Pasi, Karvonen Sakari, toim. Suomalaisten hyvinvointi. Helsinki: THL, 2010: 198–214.

Leahy Robert. The development of the conception of economic inequality. I. Descriptions and comparisons of rich and poor people. *Child Development* 1981; 52 (2): 523–532.

Leahy Robert. Development of the conception of economic inequality. II. Explanations, justifications, and concepts of social mobility and change. *Developmental Psychology* 1983a; 19 (1): 111–125.

Leahy Robert. The child's construction of social inequality. New York, NY: Academic Press, 1983b.

Leahy Robert. The development of concepts of economic and social inequality. *New Direction for Child Development* 1990; 46: 107–120.

Lehtinen Anna-Riitta, Varjonen Johanna, Raijas Anu, Aalto Kristiina, Pakoma Riepu. Mitä eläminen maksaa? Kohtuullisen minimin viitebudjetit. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 2010.

Main Gill, Bradshaw Jonathan. A child material deprivation index. *Child Indicators Research* 2012; 5 (3): 503–521.

Martens Lydia, Southerton Dale, Scott Sue. Bringing children (and parents) into sociology of consumption. *Journal of Consumer Culture* 2004; 4 (2): 155–182.

Marthinsen Edgard, Røe Melina. Fattig eller rik? – slik ungdom ser det. Trondheim: NTNU, Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap, 2004. Saatavissa: <http://fami.no/fattigellerrik_ntnu.pdf>. Viitattu 12.9.2011.

Mason Jennifer. *Qualitative researching*. London: Sage, 2002.

Mattila Pekka. Ero ja liitto – brändien yhteisölliset tehtävät. Julkaisussa: Lehtimäki Hanna, Suoranta Juha, toim. Kasvattajan brändikirja. Helsinki: Finn Lectura, 2006: 44–62.

Mediakasvatus suomalaisperheissä. Helsinki: Viestintäviraston julkaisuja 11, 2009.

Moisio Pasi. Tuloerojen, köyhyyden ja toimeentulo-ongelmien kehitys. Julkaisussa: Vaarama Marja, Moisio Pasi, Karvonen Sakari, toim. Suomalaisten hyvinvointi. Helsinki: THL, 2010: 180–196.

Myllyniemi Sami, Gissler Mika, Puhakka Tiina. Kuluttava nuoruus tilastoina. Julkaisussa: Autio Minna, Paju Petri, toim. Kuluttava nuoruus. Nuorten elinolot -vuosikirja 2005. Helsinki: Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 62, 2005: 14–53.

Mäkelä Klaus. Alaikäisiä koskevan yhteiskunta- ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettinen ennakosääntely. Julkaisussa: Lagström Hanna, Pösö Tarja, Rutanen Niina, Vehkalahti Kaisa, toim. Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Helsinki: Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 101, 2010: 67–88.

Niemelä Mikko. Oma vika, epäonni vai rakenne? Suomalaisten köyhyyden syitä koskevat mielipiteet. *Yhteiskuntapolitiikka* 2008; 72 (6): 585–598.

Niemelä Mikko, Raijas Anu. Lapsiperheiden kulutus ja perheen sisäinen päätöksenteko. Julkaisussa: Hämäläinen Ulla, Kangas Olli, toim. Perhepiirissä. Helsinki: Kela, 2010: 118–143.

Olsson Elin. The economic side of social relations. Household poverty, adolescents' own resources and peer relations. *European Sociological Review* 2007; 23 (4): 471–485.

Paaianen Pirjo. Lasten vapaa-aika huoltajan silmin. Perhebarometri 2001. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos, Katsauksia E 12, 2001.

Perttula Juha. Kokemus ja kokemuksen tutkimus. Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Julkaisussa: Perttula Juha, Latomaa Timo, toim. Kokemuksen tutkimus. Merkitys, tulkinta, ymmärtäminen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 2009: 115–162.

Piacentini Maria, Mailer Greig. Symbolic consumption in teenagers' clothing choices. *Journal of Consumer Behaviour* 2004; 3 (3): 251–262.

Pickett Katherine, Wilkinson Richard. Child wellbeing and income inequality in rich societies. *British Medical Journal* 2007; 335: 1080–1085.

Pohjola Kirsi, Jokinen Kimmo. Media oppimisympäristönä ja haasteena koululle. *Nuorisotutkimus* 2009; 27 (1): 4–20.

Pugh Allison. Longing and belonging parents, children, and consumer culture. Berkeley, CA: University of California Press, 2009.

Punch Samantha. Interviewing strategies with young people. The “Secret Box”, stimulus material and task-based activities. *Children & Society* 2002; 16 (1): 45–56.

Pääkkönen Hannu. Lasten ajankäyttö ja harrastukset. Julkaisussa: Suomalainen lapsi 2007. Helsinki: Tilastokeskus, 2007: 221–244.

Raijas Anu, Wilska Terhi-Anna. Huolenpitoa ja jakamista – rahan ja ajan jakautuminen suomalaisissa perheissä. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, Työselosteita ja esitelmiä 104, 2007.

Raijas Anu, Lehtinen Anna-Riitta, Varjonen Johanna. Lasten ja nuorten syrjäytymisvaara toimeentulon ja kulutuksen näkökulmista. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, Keskustelualoitteita 37, 2009.

Ramsey Patricia. Young children's awareness and understanding of social class difference. *Journal of Genetic Psychology* 1991; 152 (1): 71–82.

Rantalaiho Minna, Teige Kirstin Helene. Social capital among young citizens. Report on knowledge and prospective research. Trondheim: Norwegian Centre for Child Research / NTNU, 2006.

Redmond Gerry. Review article. Children as actors. How does the child perspectives literature treat agency in the context of poverty? *Social Policy & Society* 2009; 8 (4): 541–550.

Rees Gwyther, Bradshaw Jonathan, Goswami Haridhan, Keung Anne. Understanding children's well-being. A national survey of young people's well-being. London: The Children's Society, 2010.

Ridge Tess. Childhood poverty and social exclusion: From a child's perspective. Bristol: Policy Press, 2002.

Ridge Tess. The everyday costs of poverty in childhood. A review of qualitative research exploring the lives and experiences of low-income children in the UK. *Children & Society* 2011; 25 (1): 73–84.

Ridge Tess, Saunders Peter. Introduction. Themed section on children's perspectives on poverty and disadvantage in rich and developed countries. *Social Policy & Society* 2009; 8 (4): 499–502.

Rimpelä Matti, Saaristo Vesa. Yläkoulujen väliset erot oppilaiden sosioekonomisessa taustassa, koulu-kokemuksissa, terveydessä ja terveystottumuksissa. Julkaisussa: Rimpelä Matti, Bernelius Venla, toim. Peruskoulun oppimistulokset ja oppilaiden hyvinvointi eriytyvällä Helsingin seudulla. Helsinki: Helsingin yliopisto, Geotieteiden ja maantieteen laitoksen julkaisuja B1, 2010: 55–63.

Ritala-Koskinen Aino. Lasten haastattelu tutkijan haasteena. Julkaisussa: Kangassalo Marjatta, Suoranta Juha, toim. Lasten tietoyhteiskunta. Tampere: Tampere University Press, 2001: 145–180.

Roche Jeremy. Quality of life for children. Julkaisussa: Foley Pam, Roche Jeremy, Tucker Stanley, toim. Children in society. Contemporary theory, policy and practice. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2001: 79–86.

Rowntree Seebohm. Poverty. A study of town life. London: Mcmillan, 1901.

Ruotsalainen Pekka. Jäävätkö tuloerot pysyvästi suuriksi? Saatavissa: <http://www.stat.fi/artikkelit/2011/art_2011-03-07_001.html>. Viitattu 4.5.2011.

Ruusuvuori Johanna, Nikander Pirjo, Hyvärinen Matti. Haastattelun analyysin vaiheet. Julkaisussa: Ruusuvuori Johanna, Nikander Pirjo, Hyvärinen Matti, toim. Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 2010: 9–36.

Ryst Mari. Det koster å være kul. *Tidskrift for ungdomsforskning*, 2005; 5 (2): 5–26.

Salmi Minna, Huttunen Jouko, Yli-Pietilä Päivi. Lapset ja lama. Helsinki: Stakes, Raportteja 197, 1996.

Salmi Minna, Sauli Hannele, Lammi-Taskula Johanna. Lapsiperheiden toimeentulo. Julkaisussa: Lammi-Taskula Johanna, Karvonen Sakari, Ahlström Salme, toim. Lapsiperheiden hyvinvointi. Helsinki: THL, 2009: 78–93.

Salmivalli Christina. Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-Kustannus, 2005.

Sauli Hannele, Salmi Minna, Lammi-Taskula Johanna. Kriisistä kriisiin. Lapsiperheiden toimeentulo 1995–2005. *Yhteiskuntapolitiikka* 2011; 76 (5): 535–543.

Seiter Ellen. Sold separately. Children and parents in consumer culture. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1993.

Sletten Mira Aaboen. Social costs of poverty. Leisure time socializing and the subjective experience of social isolation among 13–1-year-old Norwegians. *Journal of Youth Studies* 2010; 13 (3): 291–315.

Sletten Mira Aaboen, Fløtten Tone, Bakken Anders. Vennskapets pris – fattigdom og social isolasjon i ungdomstida. *Tidskrift for ungdomsforskning* 2004; 4 (2): 55–76.

Strand Teija. Kuluttaminen lappilaisten varhaisnuorten identiteetin rakentumisessa. Julkaisematon pro gradu -tutkielma, Turku: Turun yliopisto, 2007.

Strandell, Harriet. Etnografinen kenttättyö. Lasten kohtaamisen eettisiä ulottuvuuksia. Julkaisussa: Lagström Hanna, Pösö Tarja, Rutanen Niina, Vehkalahti, Kaisa toim. Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Helsinki: Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 101, 2010: 92–112.

Sutton Liz, Smith Noel, Dearden Chris, Middleton Sue. A child's eye view of social difference. York: Joseph Rowntree Foundation, 2007.

Sutton Liz. "They'd only call you a scally if you are poor". The impact of socio-economic status on children's identities. *Children's Geographies* 2007; 7 (3): 277–290.

Sweet Elizabeth. "If your shoes are raggedy you get talked about". Symbolic and material dimensions of adolescent social status and health. *Social Science & Medicine* 2010; 70 (12): 2029–2035.

Townsend Peter. Deprivation. *Journal of Social Policy* 1987; 16 (1): 125–146.

Tuomi Jouni, Sarajärvi Anneli. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi, 2002.

Törrönen, Marita, Vornanen, Riitta. Emotionaalinen huono-osaisuus peruskoululaisten korostamana syrjäytymisenä. *Nuorisotutkimus* 2002; 20 (4): 33–42.

UNICEF. The children left behind. A league table of inequality in child well-being in the world's rich countries. Florence: UNICEF, Innocenti Research Centre, Report Card 9, 2010.

Vehkakoski Tanja. Leimattu lapsuus. Vammaisuuden rakentuminen ammatti-ihmisten puheessa ja teksteissä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä studies in education, psychology and social research 297, 2006.

Weinger Susan. Economic status. Middle class and poor children's views. *Children & Society* 2000; 14 (2): 135–146.

Wilska Terhi-Anna. Lapset kuluttajina ja markkinoinnin kohderyhmänä. Julkaisussa: Anttila Anna, toim. Lapsuuden muuttuva maisema. Puheenvuoroja kulutuskulttuurin seksualisoinnin vaikutuksista. Helsinki: Stakes, 2004: 17–31.

Wilska Terhi-Anna. Lasten materialistiset kulutusasenteet ja kuluttajaksi sosiaalistuminen. Julkaisussa: Raijas Anu, Wilska Terhi-Anna. toim. Perhe kulutusyhteiskunnassa. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 2008: 33–50.

Wilska Terhi-Anna, Eresmaa Ippo. Nuorten subjektiiviset kokemukset taloudellisesta asemastaan – tulevaisuuden heijastustako? Julkaisussa: Kangas Olli, toim. Laman varjo ja nousun huumi. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72, 2003: 93–117.

Wintersberger Helmut, Alanen Leena, Olk Thomas, Qvortrup Jens, toim. Childhood, generational order and the welfare state. Exploring children's social and economic welfare. Odense: University Press of Southern Denmark, 2007.

Vleminckx Koen, Smeeding Timothy. Child well-being, child poverty and child policy in modern nations. What do we know? Bristol: Policy Press, 2001.

Zeiher Helga. Shaping daily life in urban environments. Julkaisussa: Christensen Pia, O'Brien Margaret, toim. Children in the city. Home, neighbourhood and community. London: RoutledgeFalmer, 2003: 66–81.

LIITTEET

Liite 1. Tutkimusesite

LASTEN HYVINVOINTI JA ERIARVOISUUS

Lasten hyvinvointi ja eriarvoisuus -tutkimuksessa keräämme tietoa siitä, miten kuluttaminen ja taloudellinen eriarvoisuus näkyvät lasten ja nuorten arjessa ja hyvinvoinnissa. Haastattelemme lapsia ja nuoria ja keräämme heidän kirjoituksiaan. Haastatteluissa keskustelemme lapsen tai nuoren kanssa siitä, mitä hän ajattelee tavarista, rahasta ja kuluttamisesta. Kirjoitusten aihe on sama.

Lapset ja nuoret osaavat itse kaikkein parhaiten kertoa siitä, mitä tavarat ja kuluttaminen heille merkitsevät ja miten ne näkyvät ja vaikuttavat heidän elämässään. Haluamme kuunnella lapsia ja nuoria itseään ja luoda heille mahdollisuuksia kertoa heille merkittävistä asioista.

**Tule mukaan –
kokemuksesi ja ajatuksesi ovat meille tärkeitä!**

Tutkimus toteutetaan Turun yliopiston sosiaalitieteiden laitoksella.

Tutkijoiden yhteystiedot:

Tutkimuksesta vastaa Mia Hakoviirta

02-333 6214; miahak@utu.fi

Toisena tutkijana toimii Minna Rantalaaho

02- 333 5814; minna.ranta@utu.fi

Tutkimuksessa avustaa Anna-Maria Tenojoki

02-333 6933; emiten@utu.fi

Tutkimusta rahoittaa Aili Paasiläven säätiö.

Tutkimuksella on

Turun yliopiston eettisen toimikunnan puoltava lausunto.

Liite 2. Tutkimustiedote ja suostumuslomake lapsen vanhemmalle

Tutkimustiedote ja lastanne koskeva tutkimuspyyntö

Teemme tutkimusta, jonka nimi on ”Lasten hyvinvointi ja eriarvoisuus”.

Tutkimuksen tavoitteena on kerätä tietoa lasten ja nuorten omista kokemuksista heidän hyvinvoinnistaan erityisesti taloudellisen eriarvoisuuden näkökulmasta. (Ks. erillinen mainos.) Haastattemme tutkimusta varten 11 – 15 -vuotiaita lapsia ja nuoria sekä keräämme heiltä kirjoitusaineiston. Haastattelu kestää noin 1-1,5 tuntia ja se nauhoitetaan. Haastattelupaikka ja -aika sovitaan erikseen. Voitte ottaa suoraan yhteyttä tutkijoihin haastatteluajan sopimiseksi. Haastattelut pyritään järjestämään kouluajalla tai välittömästi koulupäivän päätyttyä. Niille, joita emme ehdi haastattelemaan lukukauden loppuun mennessä, varataan haastattelu-aika kesäkuun alkuun ja myöhempään ajankohtaan. Kirjoitusaineisto kerätään loppukevään aikana opettajan kanssa etukäteen sovitulla koulutunnilla. Tutkimuksessa ei käytetä muita tutkimukseen osallistuviin lapsiin liittyviä aineistoja.

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Pidämme tärkeänä sitä, että lapsi ja hänen huoltajansa ovat yhtä mieltä tutkimukseen osallistumisesta. Toivomme teidän keskustelevan asiasta lapsenne kanssa. Kirjallinen suostumus tutkimukseen osallistumisesta pyydetään sekä teiltä että lapseltanne itseltään.

Tutkimustuloksia raportoidessa huolehditaan siitä, ettei tutkimuksen osallistuneiden lasten ja nuorten henkilöllisyys ole tunnistettavissa. Vain tutkimusprojektiin osallistuvilla tutkijoilla on käyttöoikeus haastatteluihin ja kirjoituksiin. Mikäli sekä lapsen huoltaja että lapsi itse antavat siihen suostumuksensa, voidaan aineistot luovuttaa myöhemmin Tampereen yliopiston yhteydessä toimivaan Yhteiskuntatieteelliseen tietoaarkistoon (<http://www.fsd.uta.fi/>).

Tutkimuksen ensimmäinen vaihe valmistuu 2012 alussa. Tutkimukseen osallistuvat lapset saavat itselleen tutkimusraportin.

Seuraavalla sivulla on suostumusasiakirja, joka teidän tulee palauttaa täytettynä ja allekirjoitettuna lapsen mukana kouluun 23.5.2011 mennessä. Tämä tiedoteosa jää teille.

Vastaamme mielellämme kaikkiin tutkimusta koskeviin kysymyksiin.

Ystävällisin terveisin,

Mia Hakovirta

Tutkimuksesta vastaava

Erikoistutkija

02-333 6213

miahak@utu.fi

Minna Rantalaiho

Tutkija

02-333 5814

minran@utu.fi

Anna-Maria Tenojoki

Tutkimusapulainen

02-333 6933

amteno@utu.fi

Sosiaalitieteiden laitos, 20014 Turun yliopisto

<http://www.soc.utu.fi/laitokset/sosiaalitieteet/>

Olen tutustunut tiedotteeseen, joka koskee tutkimusta ”Lasten hyvinvointi ja eriarvoisuus” ja annan suostumukseni lapseni osallistumiseen (haastattelu ja kirjoitustehtävä) kyseiseen tutkimukseen.

Lapsen nimi: _____

Huoltajan nimi: _____

Osoitetiedot: _____

Puhelinnumero: _____

Päivämäärä ja huoltajan allekirjoitus

Suostun lisäksi siihen, että lapseni (tiedot yllä) antama haastattelu ja/tai kirjoitusmateriaali tutkimukseen nimeltä ”Lasten hyvinvointi ja eriarvoisuus” voidaan myöhemmin luovuttaa Yhteiskuntatieteelliseen tietovarastoon.

Haastattelu:

☐

KYLLÄ SUOSTUN

☐

EN SUOSTU

Kirjoitus:

☐

KYLLÄ SUOSTUN

☐

EN SUOSTU

Päivämäärä ja huoltajan allekirjoitus

Liite 3. Tutkimustiedote ja suostumuslomake lapselle

Tutkimustiedote ja lapsen suostumusasiakirja tutkimukseen osallistumisesta

Teemme tutkimusta, jonka nimenä on ”Lasten hyvinvointi ja eriarvoisuus”. Sinulle jaettiin siitä erillinen tiedote, jossa kerromme lyhyesti tutkimuksesta. Tutkimuksen tavoitteena on kerätä tietoa lasten ja nuorten omista kokemuksista heidän hyvinvoinnistaan erityisesti taloudellisen eriarvoisuuden näkökulmasta.

Haastattelemme tutkimusta varten 10 – 15-vuotiaita lapsia ja nuoria ja keräämme heiltä kirjoitusaineiston. Haastattelu kestää noin tunnin ja se nauhoitetaan. Koulun kanssa olemme sopineet, että haastattelu voidaan järjestää koululla. Mikäli sinulla on huoltajan allekirjoittama suostumus, voit ottaa tutkijoihin yhteyttä haastatteluajan sopimukseksi. Yritämme toteuttaa haastattelut touko- ja kesäkuussa. Haastattelut voidaan tehdä kouluajalla ja koulun tiloissa. Halutessasi voimme tavata myös muualla. Kirjoitusmateriaali kerätään opettajan kanssa erikseen sovitulla oppitunnilla. Tutkimuksessa ei käytetä muita sinuun liittyviä aineistoja.

Tutkimukseen osallistuminen on sinulle vapaaehtoista. Meille on tärkeää, että sinä olet huoltajasi kanssa yhtä mieltä tutkimukseen osallistumisesta – ehkä jo keskustelittekin asiasta. Kirjallisen suostumuksen tutkimukseen osallistumisesta pyydämme sinulta itseltäsi ja huoltajaltasi.

Tutkimusta tehdessämme huolehdimme siitä, ettei sinun henkilöllisyyttäsi voi tunnistaa. Haastatteluihin ja kirjoitusmateriaaliin on käyttöoikeus vain meillä tutkimusprojektiin osallistuvilla tutkijoilla. Jos sinä itse ja huoltajasi annatte suostumuksenne, voidaan tutkimusaineisto luovuttaa myöhemmin Tampereen yliopiston yhteydessä toimivaan Yhteiskuntatieteelliseen tietoarkistoon (<http://www.fsd.uta.fi/>).

Tutkimuksen ensimmäinen vaihe valmistuu 2012 alussa. Tutkimukseen osallistuneille lapsille jaetaan silloin tutkimusraportti, jossa kerrotaan tutkimuksen tuloksista.

Mikäli haluat osallistua tutkimukseen, tulee sinun täyttää ja allekirjoittaa seuraavalla sivulla oleva suostumusasiakirja ja palauttaa se kouluun 23.5.2011 mennessä. Tämä tiedoteosa, mistä löydät myös meidän yhteystietomme, jää sinulle.

Voit ottaa meihin yhteyttä ja kysyä tutkimuksesta lisää. Me vastaamme mielellämme.

Ystävällisin terveisin,

Mia Hakovirta

Tutkimuksesta vastaava

Erikoistutkija

02-333 6213

miahak@utu.fi

Minna Rantalaiho

Tutkija

02-333 5814

minran@utu.fi

Anna-Maria Tenojoki

Tutkimusapulainen

02-333 6933

amteno@utu.fi

Sosiaalitieteiden laitos, 20014 Turun yliopisto <http://www.soc.utu.fi/laitokset/sosiaalitieteet/>

Olen tutustunut tiedotteeseen, joka koskee tutkimusta ”Lasten hyvinvointi ja eriarvoisuus” ja suostun haastateltavaksi tutkimukseen ja osallistun kirjoitustehtävään, jonka nimi on ”Lasten hyvinvointi ja eriarvoisuus”.

Nimi: _____

Osoite: _____

Puhelinnumero josta minut tavoittaa: _____

Päivämäärä ja allekirjoitus

Suostun lisäksi siihen, että antamani haastattelu ja kirjoitusmateriaali tutkimukseen nimeltä ”Lasten hyvinvointi ja eriarvoisuus” voidaan myöhemmin luovuttaa Yhteiskuntatieteelliseen tietokantaan.

Haastattelu:

☐

KYLLÄ SUOSTUN

☐

EN SUOSTU

Kirjoitus:

☐

KYLLÄ SUOSTUN

☐

EN SUOSTU

Päivämäärä ja allekirjoitus

Liite 4. Perustietolomake

Tunnistenumero:

Haastateltavan perustiedot**Nimi:** _____**1. Sukupuoli**

1 tyttö

2 poika

2. Millä luokalla olet?

_____luokalla

3. Kenen kanssa asut?

1 isän

2 äidin

3 siskojen, kuinka monta _____

minkä ikäisiä _____

4 veljien, kuinka monta _____

minkä ikäisiä _____

5 muiden, kenen _____

4. Onko sinulla perheenjäseniä, joiden kanssa et asu?

1 isä

2 äiti

3 siskoja, kuinka monta _____

minkä ikäisiä _____

4 veljiä, kuinka monta _____

minkä ikäisiä _____

5 muita, ketä _____

6 ei ketään muita

5. Onko perheelläsi auto?

1 Ei

2 Kyllä, yksi

3 Kyllä, kaksi tai enemmän

6. Onko sinulla oma makuuhuone?

1 Ei

2 Kyllä

-
- 7. Kuinka monta kertaa kävit perheesi kanssa lomamatkalla viimeisen 12 kuukauden aikana?**
- 1 En yhtään
 - 2 Yhden
 - 3 Kahdesti tai useammin
- 8. Kuinka monta tietokonetta perheesi omistaa?**
- 1 Ei yhtään
 - 2 Yhden
 - 3 Kaksi
 - 4 Kolme tai enemmän
- 9. Onko kotonasi Internet-yhteys?**
- 1 ei
 - 2 kyllä

Liite 5. Haastattelurunko

Haastattelurunko

- Suostumuksen varmentaminen; tutkimuksen esittely (ei liity kouluun!); luottamusellisuus (kuitenkin: vakava huoli lapsen hyvinvoinnista; velvollisuus ilmoittaa asiasta; ei keskustelematta ensin lapsen kanssa)
- Taustakyselylomake

Välttämättömät kulutushyödykkeet:

- Valitsetko asiat joiden ajattelet olevan sellaisia, että ihan jokaisella sinun ikäiselläsi työllä/pojalla tulee ehdottomasti olla?
- Mitä näistä sinulla itselläsi/kodissasi on?
- Mitä tavaroita tai asioita haluaisit saada?
- Miltä se tuntuu, jos ei ole tavaroita, joiden ajattelet olevan ikäisillesi lapsille/nuorille ihan välttämättömiä?
- Mitä siitä voi seurata, jos jollain ei ole kuvaamiasi välttämättömiä tavaroita?

Tavallinen päivä:

- Aamu: herääminen ja kouluun meno
- Välitunnit koulussa: mitäs yleensä teet/te?
- Aika koulupäivän päätyttyä: mitä yleensä teet/teette koulun jälkeen?
- Vapaa-aika muuten (viikonloput ja lomat): mitä silloin yleensä teet/te?
- Harrastukset/harrastaminen
- Internetin/sosiaalinen median käyttö ja merkitys

Eriarvoisuus ja sen näkyminen:

- Mistä sinun mielestä erottaa, että sinun ikäisellä nuorella on paljon/vähän rahaa?
- Mistä ajattelet se johtuvan, että toisilla on enemmän/vähemmän rahaa?
- Miksi jotkut on köyhiä/rikkaita? Mitä ajattelet siitä?
- Huomaatko omassa elämässäsi jotenkin, että jollain on enemmän rahaa kuin toisilla tai että jollain ei ole juuri ollenkaan rahaa? Miten/mistä sen huomaa?
- Mitä ajattelet siitä, että toisilla on paljon rahaa tai enemmän rahaa ja toisilla ei ole rahaa tai on sitä todella vähän?

Kuvakollaasit/eläytymiskuvat:

- Minkälaisia lapsia/nuoria nämä ovat? Minkälaista heidän elämänsä on?
- Eroaako kuvien nuorten elämä jotenkin toinen toisestaan? Miten?
- Kumman kuvan nuoren elämä muistuttaa enemmän omaasi/ystäviesi elämää?
- Tuleeko sinulle näitä kuvia katsoessasi mieleen sellaisia asioita tai tavaroita, joita sinulla on, mutta jollain kaverillasi ei ole? Mitä ajattelet siitä?
- Tuleeko sinulle kuvista mieleen sellaisia asioita tai tavaroita, joita jollain kaverilla on, muttei itselläsi? Mitä siitä ajattelet? Mitä luulet, että kaverisi siitä ajattelevat? Haluaisitko tehdä asialle jotain? Mitä?
- Ajatellaan tilanne, jossa sinun luokallesi on tulossa uusi oppilas, joka olisikin jompikumpi kuvien kahdesta nuoresta. Kumman itse toivoisit luokallesi tulevan

ja miksi? Kumman luulet, että sinun luokkasi oppilaat haluaisivat hänen olevan ja miksi?

Kuluttamisresurssit:

Paljonko mielestäsi ikäiselläsi nuorella pitää olla käytössään ”omaa” rahaa?

- Jos tarvitset rahaa johonkin tai vaikka jonkun tavaran tai asian, niin mitä silloin yleensä teet?
- Mihin yleensä tarvitset rahaa?
- Mistä sinä ajattelet, että sinun ikäisesi nuoret yleensä saavat rahaa sitä tarvitessaan?
- Saatko säännöllisesti rahaa – esim. viikkorahaa? (Paljonko? Onko se sopivasti/riittäkö?)
- Oletko ollut joskus sellaisessa tilanteessa, että olisit tarvinnut tai halunnut jotain todella kovin, mutta sinulla/vanhemmillasi ei ollut siihen rahaa/varaa? Onko kaverisi ollut...?
- Jos kaverisi tarvitsee rahaa, mistä ajattelet hänen saavan sitä?

Oma hyvinvointi:

- Mihin asioihin olet elämässäsi tyytyväinen tällä hetkellä? Mitä kivoja asioita ja asioita jotka ovat sinun mielestäsi hyvin, elämääsi kuuluu?
- Onko asioita, joihin et ole tyytyväinen tällä hetkellä?
- Oletko huolissasi jostain asiasta tai surullinen jonkin asian vuoksi? Haluatko kertoa siitä?
- Jos voisit, mitä asioita haluaisit muuttaa elämässäsi? Onko muutos sinusta mahdollinen – ja mitä sinun mielestäsi muutokseen tarvitaan?
- Onko sinulla omasta mielestäsi mahdollisuus vaikuttaa sinua koskeviin ja sinulle tärkeisiin asioihin?
- Missä asioissa haluaisit vaikuttaa enemmän?
- Jos arvioit sitä, miten tyytyväinen olet elämääsi tällä hetkellä, niin mihin laitat itseäsi tikapuilla?

Loppukysymys:

- Jos saisit 100 euroa, niin mitä tekisit?
- Entä jos saisit 100 euroa, mutta sinun tulisi antaa ne jollekin toiselle, niin kenelle ne antaisit? Miksi?
- Mitä toivoisit hänen rahoilla tekevän?

Liite 6. Välttämättömät kulutushyödykkeet -lista 8-luokkalaisille

1. Taskuraha
2. Merkkikengät/merkkilenkkarit
3. Muotivaatteet
4. iPod
5. MP3-soitin
6. Maksullinen TV-kanavapaketti
7. Oma piha
8. Lomamatka ainakin kerran vuodessa
9. Viikonloppumatkat
10. Herkkuja
11. Säännöllinen harrastus (esim. joku urheilulaji, tanssi, musiikki)
12. Oma kännykkä
13. Rajattomasti puheaikaa
14. Oma tietokone
15. Mahdollisuus käyttää tietokonetta
16. Internet-yhteys
17. Pelikonsoli (esim. PlayStation, Wii)
18. Oheistoiminnot kännykkään (esim. Bluetooth, Internet)
19. Lemmikkieläin
20. Oma huone
21. Lahjat (esim. syntymäpäivänä)
22. Perheessä on auto
23. Bussikortti tai bussirahaa
24. Kotiin tulee nuorten lehti
25. Mahdollisuus järjestää juhlat (esimerkiksi syntymäpäivän johdosta)
26. Mahdollisuus ostaa lahjoja kavereille ja perheenjäsenille joulu- ja merkkipäivinä
27. Juhlavaatteet
28. Mahdollisuus käydä kampaajalla/parturissa
29. Meikit & muu kosmetiikka
30. Mahdollisuus kutsua kavereita välillä kylään
31. iPhone (tai muu kallis kännykkä)
32. Mahdollisuus käydä kavereiden kanssa hampurilaisella/kahvilassa
33. Polkupyörä
34. Muu urheiluväline (esim. skeittilauta; lasketteluvälineet)
35. Mopo tai skootteri
36. Mahdollisuus osallistua luokkaretkille
37. Puiston tai muun ulkoilupaikan läheisyys
38. Mahdollisuus käydä esimerkiksi elokuvissa, konserteissa, syödä ravintolassa
39. Mielestäni listaan voisi lisätä: _____

Liite 7. Esimerkkejä välttämättömistä kulutushyödykekortteista 5-luokkalaisille

Liite 8. Esimerkkejä kuvakollaaseista

VIIMEISIMMÄT KELAN SOSIAALI- JA TERVEYSTURVAN TUTKIMUKSET

- 123 Kempainen T.** Well-being in socio-political context. European welfare regimes in comparison. 2012. ISBN 978-951-669-900-7 (nid.), ISBN 978-951-669-901-4 (pdf).
- 122 Tuovinen A-K.** Euroopan unionin toisessa jäsenvaltiossa syntyneiden sairaanhoitokustannusten korvaaminen. 2012. ISBN 978-951-669-897-0 (nid.), ISBN 978-951-669-898-7 (pdf).
- 121 Jussila H.** Päätöksenteon tukena vai hyllyssä pölyttymässä? Sosiaalipoliittisen tutkimustiedon käyttö eduskuntatyössä. 2012. ISBN 978-951-669-895-6 (nid.), ISBN 978-951-669-896-3 (pdf).
- 120 Ikonen A.** Primary care visits in the Finnish occupational health services and their connections to prevention and work-related factors. 2012. ISBN 978-951-669-882-6 (print), ISBN 978-951-669-883-3 (pdf).
- 119 Martikainen J.** Uusien lääkkeiden markkinoille tulo ja lääkekustannuksiin vaikuttaminen. 2012. ISBN 978-951-669-879-6 (nid.), 978-951-669-880-2 (pdf).
- 118 Varjonen S.** Äidin hoiva, jaettu vanhemmuus – ja vapaus valita. Perhevapaiden uudistamisen argumentointi 1970-luvulta 2000-luvulle. 2011. ISBN 978-951-669-868-0 (nid.), 978-951-669-869-7 (pdf).
- 117 Ylikännö M.** Sopivasti työtä ja vapaa-aikaa? Tutkimuksia ajankäytöstä eri elämäntilanteissa. 2011. ISBN 978-951-669-859-8 (nid.), 978-951-669-860-4 (pdf).
- 116 Mattila Y.** Suuria käännekohtia vai tasaista kehitystä? Tutkimus Suomen terveydenhuollon suuntaviivoista. 2011. ISBN 978-951-669-853-6 (nid.), ISBN 978-951-669-854-3 (pdf).
- 115 Sinokki M.** Social factors at work and the health of employees. 2011. ISBN 978-951-669-851-2 (nid.), ISBN 978-951-669-852-9 (pdf).
- 114 Saarinen A.** Suomalaiset lääkärit ja Suomen Lääkäriliitto osana hyvinvointivaltiota ja sen terveyspolitiikkaa. 2010. ISBN 978-951-669-847-5 (nid.), ISBN 978-951-669-848-2 (pdf).

Mitä lapset ja nuoret käsittävät taloudellisella eriarvoisuudella ja miten he sen kokevat? Miten taloudelliset erot näkyvät lasten arjessa ja mitä seurauksia niillä voi olla? Minkälaisia keinoja ja toimintamalleja lapsilla on puuttua taloudelliseen eriarvoisuuteen omassa arjessaan?

Taloudelliset erot lasten välillä ovat kasvaneet myös Suomessa, mutta niin aiheesta tehdyissä tutkimuksissa kuin julkisissa keskusteluissakin kuuluu usein vain aikuisten ääni. Tässä tutkimuksessa taloudellista eriarvoisuutta tarkastellaan lapsuudentutkimuksen viitekehyksessä ja lasten näkökulmista käsin, tarjoten kosketuspintaa lasten elämään ja kokemusmaailmaan.

Tutkimusta varten haastateltiin kolmeakymmentä viides- ja kahdeksaluokkalaista lasta. Haastattelujen lisäksi lapsilta kerättiin eläytymistarinoita, joita lapset saivat halutessaan kuvittaa piirtämällä.

KELAN TUTKIMUSOSASTO

Puh. 020 634 11

julkaisut@kela.fiwww.kela.fi/tutkimuswww.fpa.fi/forskningwww.kela.fi/research

ISBN 978-951-669-904-5 (nid.)

978-951-669-905-2 (pdf)

ISSN 1238-5050